ΧΡΗΣΤΟΥ Γ. ΠΑΝΤΑΖΙΔΟΥ
ΔΙΔΑΚΤΟΡΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ

ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΝ ΓΕΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

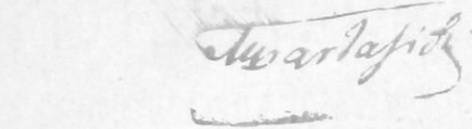
ΕΠΙΤΟΜΟΣ
ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΑΠΟ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΥΠΟ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ
ΤΗΣ ΓΥΜΝΑΣΙΑΚΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ
Τύποις Ν. Γ. ΚΕΦΑΛΙΔΟΥ
1911

Τὰ γνήσια ἀντίτυπα φέρουσι τὴν ὑπογραφήν μου.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Παρὰ πάντων ἀνομολογεῖται ἡ παντελὴς παρ᾽ ἡμῖν ***ἔλλειψις*** πλήρους ***Γενικῆς Ἱστορίας*** χάριν τῆς μέσης παιδεύσεως. Διὸ θαρραλέως προβαίνομεν καὶ εἰς τὴν δημοσίευσιν τοῦ παρόντος **Ἐγχειριδίου Γενικῆς Ἱστορίας** ἤτοι ***Ἑλληνικῆς, Ρωμαϊκῆς, Μεσαιωνικῆς καὶ Νεωτέρας*** πρὸς χρῆσιν μὲν ἰδίως τῆς γυμνασιακῆς νεολαίας, ἀλλὰ καὶ παντὸς φιλίστορος.

Ἐν τῷ ἔργῳ ἡμῶν τούτῳ ἐπεστήσαμεν τὸν νοῦν εἰς τὰς κυριωτάτας πηγὰς καὶ τὰ δοκιμώτατα καὶ νεώτατα βοηθήματα, πανταχοῦ δὲ ἐτηρήσαμεν τὴν διδακτικὴν ἀρετὴν τοῦ περιορισμοῦ τῆς ὕλης εἰς τὰ ἀναγκαιότατα καὶ χρησιμώτατα, τὰ συντελοῦντα μάλιστα πρὸς τὴν γένεσιν τυπικῶν παραστάσεων, μείζονος ἀναπτύξεως ἐπαφιεμένης τῇ προφορικῇ διδασκαλίᾳ. Ἐπιθυμοῦντες δὲ πλήρη κατὰ τὸ ἐνὸν νὰ παράσχωμεν καὶ ἀληθῆ εἰκόνα ἁπάντων τῶν ἐξεχόντων στοιχείων τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ, συνάπτομεν καταλλήλως καὶ μεθοδικῶς διὰ γλώσσης καθαρᾶς καὶ σαφοῦς τὴν ἐν ταῖς πρώταις μάλιστα τάξεσιν, ἔνθα καὶ ἡ ἡλικία εἶναι μνημονικωτέρα, ἐπικρατοῦσαν ***ἐξωτερικὴν*** λεγομένην ***ἱστορίαν*** ἤτοι τὴν τῶν πολέμων καὶ τῶν πολιτικῶν μεταβολῶν μετὰ ἧς ***ἐκθέσεως πασῶν τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ ἐσωτερικοῦ***

βίου τῶν λαῶν, ἵνα ἡ ***ἱστορικὴ διδασκαλία*** καὶ τὴν ***εἰς ἀεὶ τῶν οὐσιωδεστάτων*** ὑπὸ τῶν παιδευομένων ***κτῆσιν*** κατορθώσῃ καὶ καταστῇ ὄντως ***παιδαγωγοῦσα δύναμις*** τοῦ θυμικοῦ μορφωτικὴ καὶ ἅμα πρακτική.

Ἐν τῷ Πέραν Κωνσταντινουπόλεως τῇ 11 Μαΐου 1911.

ΧΡΗΣΤΟΣ Γ. ΠΑΝΤΑΖΙΔΗΣ

Ἱστορία τῶν ὁδοιπορικῶν ἐκδρομῶν κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1914-1915 ὑπὸ τοῦ Μ. Κ. Θεοδωρίδου.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ
ΙΔΙΩΣ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΣΥΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ. ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΙΣ ΤΩΝ ΕΘΝΩΝ

§ 1. ΑΠΟ ΤΗΣ ΚΤΙΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΜΕΧΡΙ ΛΕΟΝΤΟΣ ΤΟΥ Α' (330—457).

α') ΚΤΙΣΙΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

1. Ἐπὶ τοῦ Ὀκταβιανοῦ Αὐγούστου καὶ καθ' ὅλην τὴν μοναρχίαν τὸ Ρωμαϊκὸν κράτος ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ Εὐφράτου μέχρι τοῦ Ἀτλαντικοῦ ὠκεανοῦ καὶ ἀπὸ τοῦ Βρεττανικοῦ πορθμοῦ καὶ τῆς Βορείου θαλάσσης μέχρι τῶν πηγῶν τοῦ Νείλου καὶ τῆς Λιβυκῆς ἐρήμου. Ἡ στρατιωτικὴ δὲ *διοίκησις* τοῦ ἀπεράντου τούτου κράτους, γινομένη ὑπὸ ἑνὸς ἄρχοντος αὐτοκράτορος, καθίστατο *λίαν δυσχερὴς* ἕνεκα ποικίλων κινδύνων, μάλιστα δὲ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν. Εἰς τὴν Δύσιν μὲν οἱ πέραν τῶν Ἄλπεων οἰκοῦντες Γερμανικοὶ λαοὶ διηνεκῶς προσέβαλλον τὸ κράτος, ἀλλὰ καὶ αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι τῆς τε Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας ὑφίσταντο μεγάλας ἐπιδρομάς· διότι οἱ ἀπὸ τῶν βορείων τῆς Εὐρώπης περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Γ' μ. Χ. αἰῶνος κατελθόντες βάρβαροι *Γότθοι* καὶ ἄλλοι ὁμόφυλοι αὐτῶν

Γερμανικοὶ λαοὶ εἰσέβαλλον ὄχι μόνον εἰς τὰς πρὸς νότον τοῦ Δανουβίου ἐκτεινομένας ἑλληνικὰς χώρας, ἀλλὰ πλέοντες καὶ εἰς τὸν Εὔξεινον Πόντον κατέτρεχον τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Προσέτι δὲ αἱ ἀσιατικαὶ ἐπαρχίαι τοῦ κράτους προσεβάλλοντο καὶ ὑπὸ τῶν νέων Περσῶν, ἀφ' ὅτου ὁ *Σασσανίδης Ἀρταξέρξης*, καταλύσας (226 μ. Χ.) τὴν δυναστείαν τῶν *Ἀρσακιδῶν* τοῦ Παρθικοῦ βασιλείου ἵδρυσε τὸ νέον Περσικὸν Κράτος τῶν Σασσανιδῶν, οἵτινες ἐθεώρουν ἑαυτοὺς ἀπογόνους καὶ κληρονόμους τῶν *Ἀχαιμενιδῶν* τῆς παλαιᾶς Περσίας. Οὗτοι ἠπείλουν νὰ καταστρέψωσι πᾶσαν τὴν δύναμιν τῶν Ρωμαίων ἐν τῇ Ἀσίᾳ. Καὶ ἐντεῦθεν προῆλθεν ἡ ἀνάγκη τῆς συγχρόνου ἀνακηρύξεως πολλῶν αὐτοκρατόρων στρατηγῶν πρὸς διοίκησιν τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Διοκλητιανὸς ἐνόμισε συμφέρον τοῦ κράτους νὰ κυβερνῶσιν αὐτὸ τέσσαρες στρατηγοὶ αὐτοκράτορες, *δύο* καλούμενοι *Αὔγουστοι* καὶ *δύο Καίσαρες*. Καὶ αὐτὸς μὲν ἔχων τὴν ἐπίβλεψιν ἐπὶ τὴν ὅλην διοίκησιν τοῦ κράτους ἔμενεν *ἐν τῇ Ἀνατολῇ* μὲ ἕδραν τὴν *Νικομήδειαν* τῆς Βιθυνίας καὶ προσέλαβε βοηθὸν τὸν Γαλέριον, διώρισε δὲ *ἐν τῇ Δύσει* Αὔγουστον μὲν τὸν *Μαξιμιανὸν* καὶ Καίσαρα *Κωνστάντιον τὸν Χλωρόν*. Μετὰ δὲ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ τὸν θάνατον τοῦ Καίσαρος Κωνσταντίου ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ Αὔγουστος ὁ γενναῖος τοῦ Χριστιανισμοῦ ὑπερασπιστὴς *Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας*.

2. Ὁ Κωνσταντῖνος γενόμενος μονοκράτωρ (324) καὶ θέλων νὰ στερεώσῃ ἔτι μᾶλλον τὸ νέον θρήσκευμα καὶ νὰ καταστήσῃ εὐχερεστέραν τὴν κυβέρνησιν τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, ἐγκαταλείπει τὴν ἐθνικὴν Ρώμην καὶ διανοεῖται ἀλλαχοῦ νὰ μετενέγκῃ τὴν πρωτεύουσαν. Πρὸς τοῦτο ἔκρινε κατάλληλον τὴν περιφανῆ καὶ περιώνυμον ἑλληνικὴν πόλιν *Βυζάντιον*, κειμένην ἐν μέσῳ ἑλληνικῶν χωρῶν ὑπὸ Χριστιανῶν κατοικουμένων. Ἡ πόλις τοῦ Βυζαντίου ἦτο ἤδη ἀπὸ τοῦ 196 μ. Χ. κατεστραμμένη ὑπὸ τοῦ Ρωμαίου αὐτοκράτορος Σεβήρου, ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος ἐξέτεινε τὸν περίβολον τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἐκόσμησεν αὐτὴν πολλαχῶς καὶ ἐπλήρωσεν ἐκ διαφόρων δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν μεγαλοπρεπῶν κτιρίων· κατεσκεύασε τὸν ἱππόδρομον καὶ παρ' αὐτὸν τὸ παλάτιον· ἔκτισε πολλοὺς χριστιανικοὺς ναούς, ἐν οἷς καὶ *τὸν τῆς Ἁγίας τοῦ Θεοῦ Σοφίας*, καὶ διὰ πλείστων ἀναθημάτων ἐκαλλώπισεν αὐτούς· τοὺς δὲ λειτουργοὺς τοῦ Θεοῦ ἐθεράπευε καὶ ἐτίμα· πρὸς δὲ μετήνεγκε καὶ διάφορα ἀριστουργήματα τῆς ἀρχαίας τέχνης ἐκ τῆς Ἀσίας, Αἰγύπτου, Ἑλλάδος καὶ Ρώμης. Καὶ τῇ ια' Μαΐου τοῦ 330 ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῶς τὰ *γενέθλια* ἤτοι *ἐγκαίνια* τῆς νέας πόλεως, ἥτις ἐκλήθη *Νέα Ρώμη* καὶ *Κωνσταντινούπολις*, καὶ ἀνέθηκε ταύτην εἰς τὴν προστασίαν τῆς Θεομήτορος. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο ἡ πρωτεύουσα τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου ἐγένετο πρωτεύουσα κράτους ἰδίου· διότι τὸ Ἀνατολικὸν μέρος τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, ἀφοῦ μάλιστα τελείως ἀπεχωρίσθη ἀπὸ τοῦ Δυτικοῦ, ἀπέβαλε τὸν ρωμαϊκόν του χαρακτῆρα καὶ ἀπὸ μὲν τῆς πρωτευούσης ἐκλήθη *Βυζαντιακὸν κράτος*, ἀπὸ δὲ τοῦ πρωτεύοντος ἔθνους *Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία*.

3. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐτίμα καὶ ἐσέβετο τὴν ἀρχαίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ πρωτεύουσαν, τὰς Ἀθήνας· ἐχορήγει δὲ κατ' ἔτος σῖτον εἰς τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων· πολλὰς σχολὰς συνέστησε καὶ τὰ προνόμια τῶν διδασκάλων ἐπηύξησε· καὶ ἐνῷ ἦτο βασιλεὺς καὶ κύριος πάντων, ἐκαυχᾶτο καλούμενος *στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων*. Μετά τινα δὲ ἔτη *ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Περσῶν*· ἀσθενήσας δὲ βαρέως μετεκομίσθη εἰς τὰ περὶ τὴν Νικομήδειαν ἀνάκτορα καὶ ἐκεῖ βαπτισθεὶς καὶ μεταλαβὼν τῶν ἀχράντων μυστηρίων ἀνέπεμψεν εἰς τὸν Θεὸν εὐχαριστήριον

προσευχὴν καὶ ἀπέθανε τῇ κα' Μαΐου τοῦ 337. Τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐν χρυσῇ λάρνακι κατατεθὲν ἐκομίσθη εἰς τὴν βασιλεύουσαν. Καὶ ἐπιστρέψας ἐκ τῆς Ἀντιοχείας, ἔνθαπρὸς τοὺς Πέρτας ἀντεμάχετο, ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου *Κωνστάντιος* ἐκήδευσε τοῦτον μεγαλοπρεπῶς καὶ κατέθηκεν ἐν τῷ ναῷ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων. Οὗτος ἐτελεύτησεν ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος, ὅστις διὰ τὴν πολιτικήν του σύνεσιν καὶ ἱκανότητα ἐπεκλήθη *Μέγας*. Ἐπειδὴ δὲ κατέβαλε πολλοὺς κόπους πρὸς διάδοσιν καὶ παγίωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπωνομάσθη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας *ἰσαπόστολος βασιλεὺς* καὶ μετὰ τῶν ἁγίων κατετάχθη.

β') ΤΑ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΟΡΙΣΤΙΚΗΣ ΔΙΑΙΡΕΣΕΩΣ ΤΟΥ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ (337 — 395).

1. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μ. Κωνσταντίνου οἱ τρεῖς αὐτοῦ υἱοὶ *Κωνστάντιος, Κώνστας* καὶ *Κωνσταντῖνος* διενεμήθησαν τὴν ἀρχήν· καὶ μετὰ τρία ἔτη ὁ μὲν Κωνστάντιος ἠσχολεῖτο εἰς τὸν κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμον, οἱ δὲ ἀδελφοὶ αὐτοῦ Κώνστας καὶ Κωνσταντῖνος ἐν τῇ Δύσει περιῆλθον εἰς πόλεμον πρὸς ἀλλήλους ἕνεκα τῶν ὁρίων τῆς ἀρχῆς των· καὶ φονευθέντος τοῦ Κωνσταντίνου ἔμεινε κύριος τῆς Δύσεως ὁ Κώνστας. Ἀλλὰ καὶ οὗτος μετὰ δέκα ἔτη (350) ἀπέθανε καὶ μετ' ἄλλας τινὰς περιπετείας ἔμεινε *μοναχράτωρ* ὁ Κωνστάντιος. Οὗτος ἐπολέμησε πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν *Σαπώρην* καὶ μὴ δυνάμενος μόνος νὰ διευθύνῃ τὴν ὅλην ἀρχὴν ἀνηγόρευσε βοηθὸν τὸν ἐξάδελφόν του *Φλάβιον Ἰουλιανὸν* καὶ ἐξέπεμψεν αὐτὸν νὰ ὑπερασπίσῃ τὰ δυτικὰ ὅρια τοῦ κράτους. Ὁ Ἰουλιανὸς ἐπελθὼν μετ' ὀλίγων στρατιωτῶν συνάπτει μάχην πρὸς τοὺς πολεμίους καὶ ἀνελπίστως νικᾷ αὐτούς. Ὁ Κωνστάντιος τότε ἐφθόνησε τὸν Ἰουλιανόν. Οὗτος δὲ καὶ ἄκων ἀναγορεύεται αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ στρατοῦ καὶ πορεύεται ἐναντίον τοῦ Κωνσταντίου. Καθ' ὁδὸν δὲ ἠγγέλθη εἰς τὸν Ἰουλιανὸν ὁ θάνατος τοῦ Κωνσταντίου τῷ 361· καὶ οὕτως ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ ἀνεγνωρίσθη προθύμως ὑφ' ὅλου τοῦ κράτους.

2. Ὁ Ἰουλιανὸς ἦτο *σεμνός, μετριοπαθής*, περὶ τὴν δίαιταν *ἐγκρατής, ἐχθρὸς τῆς πολυτελείας* καὶ *φιλοπονώτατος*. Ἀπεμάκρυνεν ἐκ τῆς βασιλικῆς αὐλῆς τοῦ Βυζαντίου τοὺς περιττοὺς ὑπαλλήλους· αὐτὸς δὲ συνεχῶς ἐπεσκέπτετο καὶ ἐξήταζε τὰ στρατεύματα καὶ ἐφρόντιζε περὶ τῆς ἀδεκάστου ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης. Ἀλλ' ἕνεκα τῆς μεγάλης αὐτοῦ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν ἀγάπης καὶ τοῦ θαυμασμοῦ πρὸς τὰ λαμπρὰ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ ἀριστουργήματα ἠρνήθη τὸν Χριστιανισμόν, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνετράφη, καὶ ἐπεχείρησε νὰνορθώσῃ τὴν εἰδωλολατρίαν· διὰ τοῦτο *Ἀποστάτης* καὶ *Παραβάτης* ἐπονομάζεται. Ἀλλ' ὅμως ἡ ἀρχαία εἰδωλολατρία παρήκμασε καὶ ἤδη κατέστη σῶμα νεκρόν, ὥστε θαῦμα θὰ ἦτο ἡ ἀναβίωσις αὐτοῦ. Καὶ ἡ Πυθία εἰς ἀπεσταλμένον τοῦ αὐτοκράτορος ἔδωκε τὸν ἑξῆς χρησμόν.

Εἴπατε τῷ βασιλεῖ. Χαμαὶ πέσε δαίδαλος αὐλά.
Οὐκέτι Φοῖβος ἔχει καλύβαν, οὐ μάντιδα δάφνην,
οὐ παγὰν λαλέουσαν. Ἀπέσβετο καὶ λάλον ὕδωρ.

Ἐν τούτῳ ὁ Ἰουλιανὸς πράως καὶ φιλανθρώπως ἐν γένει πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς προσεφέρετο. Μετὰ δύο δὲ ἔτῶν βασιλείαν *πολεμῶν πρὸς τοὺς Πέρσας* τῷ 363 ἔλαβε καιρίαν πληγὴν καὶ πέων τὰ λείσθια λέγεται ὅτι ἐκ τοῦ καταῤῥέοντος αἵματος τοῦ τραύματος λαβὼν διεσκόρπισεν εἰς τὸν ἀέρα καὶ εἶπε· «*Νενίκηκας Χριστέ· κορέσθητι Ναζωραῖε*». Τὸ σῶμα τοῦ Ἰουλιανοῦ ὁ στρατὸς ἐκόμισεν εἰς τὴν Ταρσόν, ἔθαψε δὲ αὐτὸ εἴς τι προάστιον τῆς πόλεως· καὶ ἐπὶ τοῦ τάφου ἐπεγράφη καὶ τὸ ἑξῆς ἐπίγραμμα·

Ἰουλιανὸς μετὰ Τίγριν ἀγάῤῥοον ἐνθάδε κεῖται,
ἀμφότερον βασιλεύς τ' ἀγαθὸς κρατερός τ' αἰχμητής.

3. Μετὰ τὸν Ἰουλιανὸν ἐκλέγεται βασιλεὺς ὁ χιλίαρχος *Ἰοβιανός*. Τοῦτον μόλις ὀκτὼ μῆνας βασιλεύσαντα διαδέχεται τῷ 364 ὁ *Οὐαλεντινιανός*, ἀνὴρ *γενναῖος* καὶ *δίκαιος*. Ὁ Οὐαλεντινιανὸς κοινωνὸν τῆς βασιλείας προσελαβε τὸν ἀδελφόν του *Οὐάλεντα* καὶ εἰς τοῦτον ἀνέθηκε τὴν διοίκησιν τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους. Ὁ Οὐάλης ἦτο ὑπέρμαχος τῶν ἀρειανῶν καὶ ἀντέκειτο πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους. Περὶ τοὺς χρόνους δὲ τούτους εἰσῆλασαν ἐκ τῆς Μέσης Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην οἱ ἄγριοι καὶ ὠμοὶ *Οὖννοι*. Τούτους φοβηθέντες οἱ παρὰ τὴν βόρειον ὄχθην τοῦ Δανουβίου ἐγκαθεστῶτες *Γότθοι* τῇ ἀδείᾳ τοῦ Οὐάλεντος διέβησαν τὸν Δανούβιον. Καὶ οὗτοι μὲν ἐκλήθησαν *Οὐισίγοτθοι* ἤτοι δυτικοὶ Γότθοι, οἱ δὲ ἐπέκεινα τοῦ ποταμοῦ *Ὀστρόγοτθοι* ἤτοι ἀνατολικοὶ Γότθοι. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ καὶ οἱ Ὀστρόγοτθοι διὰ τῆς βίας διεπεραιώθησαν τὸν Δανούβιον καὶ ἐν τῇ Θράκῃ ἐστρατοπέδευσαν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Γότθοι ἅπαντες κατέτρεχον τὰς βυζαντιακὰς χώρας, ὁ Οὐάλης ἐστράτευσεν ἐναντίον αὐτῶν· καὶ γενομένης συμπλοκῆς περὶ τὴν Ἀδριανούπολιν τῷ 378 *ἡττήθη* καὶ φεύγων κατεκρύβη εἴς τινα ἀχυρῶνα, ὅπου κατεκάη. Οἱ Γότθοι τότε προήλασαν μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' *ἀπεκρούσθησαν*.

4. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ καὶ τοῦ Οὐάλεντος μένουσι κύριοι τῆς ἀρχῆς οἱ υἱοὶ τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ *Γρατιανὸς* καὶ *Οὐαλεντινιανὸς ὁ Β'*. Ἀλλ' ὁ Γρατιανὸς ἀρχομένου τοῦ ἔτους 379 παρέδωκε τὴν κυβέρνησιν τῶν ἀνατολικῶν χωρῶν εἰς τὸν γενναῖον καὶ εὐσεβῆ Ἱσπανὸν *Θεοδόσιον*. Οὗτος πολεμήσας πρὸς τοὺς ἐν τῇ Θράκῃ Γότθους *ἐνίκησε* νίκην λαμπρὰν καὶ μετ' οὐ πολὺ ἔμεινε *μονοκράτωρ*. Ἀπηγόρευσε δὲ τὰς θυσίας τῶν ἐθνικῶν, κατήργησε τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας, κατεδίωξε τοὺς αἱρετικοὺς καὶ ὑπερήσπισε τὴν ὀρθοδοξίαν. Τῇ προσταγῇ δὲ τοῦ Θεοδοσίου συνεκροτήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 381 ἡ *Β' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος*, ἥτις ἐπεβεβαίωσε τὰ ἐν τῇ Α' Συνόδῳ δογματισθέντα καὶ προσέθηκεν εἰς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως τὰ ἀπὸ τοῦ «*Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον*» μέχρι τέλους.

5. Ἐπὶ τοῦ Θεοδοσίου ἐγένοντο *δύο* μεγάλαι *στάσεις*. Ἐπειδὴ εἰς τοὺς Ἀντιοχεῖς φόροι νέοι ἐπεβλήθησαν, ὁ λαὸς ἠγανάκτησε καὶ κατέσπασε τὰς εἰκόνας τοῦ βασιλέως καὶ τῆς βασιλίσσης, ἱσταμένας εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς πόλεως. Διὰ τοῦτο ὠργίσθη ὁ Θεοδόσιος καὶ πάντας τοὺς Ἀντιοχεῖς θὰ ἐφόνευεν, ἂν μὴ διεπρέσβευεν ὁ τότε ἀρχιερεὺς Ἀντιοχείας *Φλαβιανός*. Εἰς δὲ τὴν Θεσσαλονίκην, στασιάσαντος τοῦ λαοῦ (390), ἐφονεύθη ὁ ἔπαρχος τῆς πόλεως, ὁ δὲ Θεοδόσιος ἄνευ ἐξετάσεως διέταξεν ἀπηνῶς νὰ τιμωρηθῇ ἡ πόλις· καὶ οἱ ἐν Θεσσαλονίκῃ στρατιῶται πεσόντες ξιφήρεις κατὰ τοῦ πλήθους ἔσφαξαν ὑπὲρ τὰς ἑπτὰ χιλιάδας. Διὰ τὴν ἀνηλεῆ ταύτην πρᾶξιν ὁ Θεοδόσιος ἠλέγχθη ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου τῶν Μεδιολάνων *Ἀμβροσίου* καὶ μετὰ ὀκτάμηνον μετάνοιαν ἀπελύθη ἐκ τῆς ὑποβληθείσης εἰς αὐτὸν ἐκκλησιαστικῆς ποινῆς.

γ') ΑΠΟ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ ΜΕΧΡΙ ΛΕΟΝΤΟΣ ΤΟΥ Α' (395—457).

1. Θεοδόσιος ὁ ἐπικληθεὶς *Μέγας* ἀποθνήσκων τῷ 395 ἐμέρισε τὴν βασιλείαν εἰς τοὺς δύο αὐτοῦ υἱούς, τὸν *Ἀρκάδιον* καὶ τὸν *Ὀνώριον*· καὶ εἰς μὲν τὸν ὀκτωκαιδεκέτη Ἀρκάδιον ὑπὸ τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ Γαλάτου *Ρουφίνου* ἔδωκε τὴν Ἀνατολήν, εἰς δὲ τὸν ἑνδεκέτη Ὀνώριον, τοῦ ὁποίου ἐπετρόπευεν ὁ συνετὸς καὶ ἔμπειρος Βάνδαλος *Στιλίχων* ἔδωκε τὴν Δύσιν. Ἔκτοτε *ὁριστικῶς* ἦτο *ἀποκεχωρισμένον* τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ τὸ Βυζαντιακὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ Δανουβίου, τῆς Ταυρικῆς χερσονήσου καὶ τοῦ Εὐξείνου μέχρι

τῆς Αἰθιοπίας καὶ τῆς Λιβυκῆς ἐρήμου, καὶ ἀπὸ τοῦ Εὐφράτου καὶ τοῦ Τίγρητος μέχρι τοῦ Ἀδριατικοῦ καὶ τοῦ Ἰονίου πελάγους. Τῷ δὲ 396 ὁ ἀρχηγὸς τῶν Οὐισιγότθων *Ἀλάριχος*, τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Ρουφίνου εἰσβαλὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα, πολλὰς ταύτης πόλεις κατέστρεψε, πολλοὺς ἄνδρας ἐφόνευσε καὶ γυναῖκας καὶ παιδία ἐξηνδραπόδισεν· ἐπελθόντος δὲ τοῦ Στιλίχωνος κατέφυγεν εἰς τὴν Ἤπειρον καὶ εἶτα διεπεραιώθη εἰς τὴν Ἰταλίαν. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Ρουφίνου ἡ ἀρχὴ τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους ἦτο κυρίως εἰς τὰς χεῖρας τοῦ πατρικίου *Εὐτροπίου* καὶ τῆς φιλοδόξου γυναικὸς τοῦ Ἀρκαδίου *Εὐδοξίας*. Τότε (398) ἀνῆλθεν εἰς τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ ἐπισημότατος ἐκκλησιαστικὸς πατὴρ *Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος*. Οὗτος ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲν ἔπαυε νὰ ψέγῃ τὴν πολυτέλειαν τῶν ἀρχόντων καὶ μάλιστα τῆς αὐλῆς, τὴν διαφθορὰν τοῦ κλήρου καὶ τὴν ἀργίαν τοῦ λαοῦ. Καὶ πρῶτον μὲν τῇ συνεργίᾳ τῆς αὐτοκρατείρας Εὐδοξίας ὑπὸ συνόδου ἐπισκόπων κατεδικάσθη εἰς ἐξορίαν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀνεκλήθη κατ' ἐπίμονον ἀπαίτησιν τοῦ λαοῦ· καὶ πάλιν ἐκίνει δριμεῖαν γλῶσσαν κατὰ τῆς ἀδικίας καὶ τῆς τρυφῆς τῶν ἀριστοκρατικῶν καὶ ἰδίως τῆς Εὐδοξίας. Διὰ τοῦτο καὶ δεύτερον ἐξωρίσθη εἰς χώρας ἐπικινδύνους καὶ ἀπέθανε τῷ 407.

2. Ὁ Ἀρκάδιος τελευτήσας μετὰ οἰκτρὰν βασιλείαν κατέλιπε τὸν θρόνον τῷ 408 εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ *Θεοδόσιον τὸν Β'*. Τούτου ἐπετρόπευε πρῶτον μὲν ὁ ἐπὶ στρατιωτικῇ ἱκανότητι καὶ πολιτικῇ ἐμπειρίᾳ διακριθεὶς *Ἀνθέμιος*, ἔπειτα δὲ ἡ πρεσβυτέρα θυγάτηρ τοῦ Ἀρκαδίου *Πουλχερία*, ἥτις ἐκ τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ ἀδελφοῦ της ἄλλα μὲν ἐπηνώρθου, ἄλλα δὲ συνεκάλυπτεν. Τῷ 421 ὁ δὲ Θεοδόσιος ἔλαβε γυναῖκα τὴν καλὴν καὶ σοφὴν *Ἀθηναΐδα*, θυγατέρα τοῦ *Λεοντίου* Ἀθηναίου τινὸς φιλοσόφου, ἥτις βαπτισθεῖσα μετωνομάσθη *Εὐδοκία*· ἀλλ' εἶτα

αὕτη πεσοῦσα ὑπὸ τὴν δυσμένειαν τοῦ Θεοδοσίου ἀπῆλθεν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, ἔνθα καὶ ναοὺς ἔκτισε καὶ πολλὰ εἰς τοὺς πενομένους καὶ τὰ ἐκεῖ μοναστήρια ἔδωκεν. Θεοδόσιος ὁ Β' τῷ 425 συνέστησεν ἐν Κωνσταντινουπόλει *ἀνώτατον ἐκπαιδευτήριον*, ἐν τῷ ὁποίῳ δεκαπέντε μὲν καθηγηταὶ ἐδίδασκον ἑλληνιστὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ φιλολογίαν, δεκαὲξ δὲ λατινιστὶ τὴν λατινικὴν φιλολογίαν, τὴν νομικὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν. Μετὰ δὲ τὴν τελευτὴν τοῦ Θεοδοσίου Β' τῷ 450 κατέλαβε τὴν ἀρχὴν ἡ *Πουλχερία*, ἥτις νυμφεύεται τὸν στρατηγὸν *Μαρκιανόν*, ἄνδρα γηραιὸν ἤδη, ἀλλὰ χρηστὸν καὶ σώφρονα. Οὗτος τῷ 454 ἀποθανούσης τῆς Πουλχερίας ἔμεινε μόνος αὐτοκράτωρ.

---

§ 2. ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΙΣ ΤΩΝ ΕΘΝΩΝ

1. Τὸ εὐρὺ Ρωμαϊκὸν κράτος διῃρέθη ἤδη εἰς τὸ *Ἀνατολικὸν* καὶ εἰς τὸ *Δυτικόν*. Κατὰ τοὺς χρόνους δὲ τούτους τὸ Δυτικὸν κράτος ἦτο ἐν παρακμῇ καὶ διαλύεται. Οἱ μεταξὺ τοῦ Ρήνου καὶ τοῦ Δανουβίου κατοικοῦντες Γερμανικοὶ λαοὶ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη πολλάκις ἐπέδραμον εἰς τὰ ὅρια τοῦ κράτους καὶ εἰσήρχοντο εἰς τὰς ἐπαρχίας αὐτοῦ, ἀποκρουόμενοι δὲ ἰσχυρότεροι καὶ φοβερώτεροι ἐπετίθεντο. Καὶ ἕτεροι δὲ λαοὶ ἐκ τῆς Ἀσίας ἐπελθόντες μετέβαλον τὴν ὄψιν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ *κατάλυσις* τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους συνετελέσθη καὶ *νέα βασίλεια* συνεστάθησαν.

2. Περὶ τὰ μέσα τοῦ Δ' μ. Χ. αἰῶνος σπουδαῖαι μεταβολαὶ ἐπισυμβᾶσαι ἐν τῇ κεντρικῇ Ἀσίᾳ ἐπήνεγκον τὴν ἔξωσιν καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην μετανάστευσιν τοῦ Ἀσιατικοῦ λαοῦ τῶν *Οὔννων*. Οὗτοι προσέβαλον τοὺς παρὰ τὸν Δανούβιον ἐγκαθεστῶτας Γότθους, οἵτινες ἦσαν ἰσχυρότατον γερμανικὸν φῦλον.

Εἴδομεν δὲ ὅτι ὁ ἀρχηγὸς τῶν Οὐισιγότθων Ἀλάριχος εἰσβαλὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα κατέφυγεν ἐπελθόντος τοῦ Στιλίχωνος εἰς τὴν Ἤπειρον καὶ εἶτα διεπεραιώθη εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὁ Ἀλάριχος ἐλθὼν πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Ρώμης διὰ πολιορκίας ἐκυρίευσε ταύτην τῷ 410 καὶ παρέδωκε πρὸς λεηλασίαν εἰς τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ· ἀλλ' ἐπελθὼν εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἀπέθανεν. Ὁ δ' ἐκ γυναικὸς ἀδελφὸς καὶ διάδοχος τοῦ Ἀλαρίχου *Ἀτάουλφος* συνωμολόγησε πρὸς τὸν Ὀνώριον συνθήκην, καὶ κατόπιν οἱ Οὐισίγοτθοι διασπαρέντες εἰς τὴν μεσημβρινὴν Γαλατίαν καὶ τὴν βόρειον Ἰβηρίαν συνέστησαν τῷ 419 τὸ *Οὐισιγοτθικὸν κράτος* ἔχον πρωτεύουσαν τὴν *Τολῶσαν*.

3. Ἕτερον γερμανικὸν ἔθνος οἱ *Βάνδαλοι* διελθόντες τὴν Γαλατίαν ἐγκατέστησαν εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἱσπανίαν. Ἐν δὲ τῇ Ρώμῃ ἀποθανόντος τῷ 423 τοῦ Ὀνωρίου ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ ὁ θεῖος τῆς ἀδελφῆς τοῦ Ὀνωρίου Πλακιδίας *Οὐαλεντινιανὸς ὁ Γ'*, ὅστις εἶχε παρ' ἑαυτῷ ὑπουργὸν τὸν ἱκανὸν πολιτικὸν καὶ στρατηγὸν *Ἀέτιον*. Πρὸς τὸν Ἀέτιον ἐχθρικῶς διέκειτο ὁ ἔπαρχος τῆς Ἀφρικῆς *Βονιφάτιος*, ὁ ὁποῖος φοβούμενος τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ ἀπεστάτησε καὶ προσεκάλεσεν ἐκ τῆς Ἱσπανίας τοὺς Βανδάλους. Οὗτοι διεπεραιώθησαν εἰς τὴν Ἀφρικὴν ὑπὸ τὸν ἀνδρεῖον αὐτῶν βασιλέα *Γιζέριχον*. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Βονιφάτιος μετανοήσας ἠθέλησε νὰντισταθῇ (430) πρὸς αὐτούς, ὁ Γιζέριχος συμμαχήσας μετὰ τῶν νομαδικῶν φυλῶν ἐν αἱματηρᾷ μάχῃ κατενίκησε τὸν Βονιφάτιον καὶ ἵδρυσεν ἐν τῇ Ἀφρικῇ τῷ 431 τὸ *Βανδαλικὸν βασίλειον*· καταστήσας δὲ πρωτεύουσάν του τὴν Καρχηδόνα (439), κατήρτισεν ἰσχυρὰν ναυτικὴν δύναμιν καὶ ἐκπορθήσας τὴν Κύρνον καὶ τὴν Σικελίαν ἐλεηλάτει ἁπάσας τὰς νήσους καὶ τὰς παραλίας τῆς Μεσογείου.

4. Ἐν ᾧ δὲ χρόνῳ ὁ Γιζέριχος ἠπείλει τὰς δύο αὐτοκρατορίας,

ὁ ἀρχηγὸς τῶν Οὔννων *Ἀττίλας*, ὅστις ἐπωνομάζετο *θεία μάστιξ* προσέβαλε τὰς βορείους ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους καὶ ἠνάγκασε Θεοδόσιον τὸν Β' νὰ καταβάλῃ μεγάλην ποσότητα χρημάτων. Ἀλλὰ διὰ τῆς στρατηγικῆς ἐμπειρίας τοῦ Μαρκιανοῦ ἐκδιωχθέντες οἱ Οὖννοι ἀπὸ τοῦ Ἀνατολικοῦ κράτους ἐπέδραμον εἰς τὴν Δύσιν, κατέστρεψαν πολλὰς ρωμαϊκὰς πόλεις καὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν Γαλατίαν. Εἰς δὲ τὰ *Καταλαυνικὰ πεδία* τῆς Καμπανίας τῷ 451 πρὸς τὸν Ἀττίλαν ἀπήντησε στρατὸς Ρωμαίων, Οὐισιγότθων καὶ Φράγκων. Καὶ συγκροτηθείσης μάχης φονικῆς ἡττήθη ὁ Ἀττίλας καὶ ἄνδρες περὶ τὰς 160000 ἐκάλυψαν τὸ πεδίον τῆς μάχης. Κατὰ δὲ τὸ ἑπόμενον ἔτος ὁ Ἀττίλας ἐπῆλθε κατὰ τῆς Ρώμης καὶ ἠρήμωσε τὴν Ἰταλίαν· ἀλλὰ διὰ τῶν παρακλήσεων τοῦ πάπα *Λέοντος* τοῦ Α' συνθηκολογήσας πρὸς Οὐαλεντινιανὸν τὸν Γ' ἀπεχώρησεν. Καὶ ἀποθανόντος τῷ 453 τοῦ Ἀττίλα διῃρέθη καὶ *ἠφανίσθη* τὸ Οὐννικὸν κράτος.

5. Ἐν τῷ μεταξὺ εἷς τῶν ἐν τῇ Ρώμῃ πατρικίων *Μάξιμος* καλούμενος εἰσελθὼν ἐντὸς τῶν βασιλείων φονεύει τῷ 454 Οὐαλεντινιανὸν τὸν Γ' καὶ καταλαμβάνει τὴν βασιλείαν. Ἀλλ' ἡ γυνὴ τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ *Εὐδοξία* πρὸς ἐκδίκησιν προσκαλεῖ ἐκ τῆς Ἀφρικῆς τὸν βασιλέα τῶν Βανδάλων Γιζέριχον. Οὗτος ἐπέρχεται τῷ 455 μετὰ στόλου καὶ δυνάμεως πολλῆς καὶ ἀκόπως *καταλαμβάνει* τὴν Ρώμην. Καὶ ὁ μὲν Μάξιμος δραπετεύσας ἐφονεύθη καθ' ὁδόν, οἱ δὲ Βάνδαλοι ἐπὶ δεκατέσσαρας ἡμέρας λεηλατοῦσι τὴν Ρώμην μετὰ τοιαύτης βαρβαρότητος καὶ καταστρέφουσι τὰ ἀρχαῖα αὐτῆς καλλιτεχνήματα, ὥστε ἡ λέξις *βανδαλισμὸς* ἔκτοτε λέγεται ἐπὶ πάσης ἀλόγου ἐρημώσεως καὶ καταστροφῆς, *γινομένης* ἁπλῶς ἐκ καταστρεπτικοῦ πνεύματος. Κατόπιν ὁ Γιζέριχος συναθροίσας ἅπαντα τὸν πλοῦτον τῆς Ρώμης καὶ τὰ ἀναθήματα καὶ σκεύη τῶν θείων

ναῶν, ἐκ χρυσοῦ κατεσκευασμένα καὶ διὰ πολυτίμων λίθων κεκοσμημένα, καὶ λαβὼν καὶ τὴν Εὐδοξίαν μετὰ τῶν δύο θυγατέρων της ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἀφρικήν.

---

§ 3. ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΙ ΠΑΤΕΡΕΣ ΚΑΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

1. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀνεφάνησαν πολλοὶ διάσημοι *ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες* καὶ *συγγραφεῖς*, οἱ ὁποῖοι ἀσχολούμενοι περὶ τὴν μελέτην τῶν ἁγίων Γραφῶν ἀνέπτυσσον τὴν ἠθικὴν καὶ τὰ δόγματα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ κατεπολέμουν τοὺς ἐθνικοὺς καὶ τοὺς αἱρετικούς. Ἰδίως δὲ ἐν τῇ ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ διεκρίθησαν ἐξοχώτατοι ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες, οἱ ὁποῖοι ἐπαιδεύθησαν ἐν τῇ ἑλληνικῇ παιδείᾳ καὶ ἐπὶ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἐστήριξαν τὴν δύναμιν τοῦ λόγου καὶ τῆς σοφίας των. Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ ἑξῆς. α') Ὁ φίλος τοῦ Μ. Κωνσταντίνου *Εὐσέβιος* ὁ Παμφίλου ἦτο ἀνὴρ πολυμαθέστατος καὶ συνέγραψεν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν καὶ ἄλλα δογματικὰ καὶ ἐξηγητικὰ συγγράμματα. β') *Ἀθανάσιος* ὁ ἐπικληθεὶς *Μέγας* ἐγεννήθη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῷ 296. Διάκονος ἔτι ὢν διέπρεψεν εἰς τὴν πρώτην Οἰκουμενικὴν σύνοδον, ἀναδειχθεὶς ἔνθερμος ὑπέρμαχος τοῦ ὁμοουσίου τῆς Ἁγίας Τριάδος. Τῷ δὲ 328 ἔγινεν *ἀρχιεπίσκοπος Ἀλεξανδρείας* καὶ κατέβαλε πολλοὺς ἀγῶνας ἐναντίον τῶν ἀρειανῶν· καὶ διὰ τοῦτο ὑπέμεινε μυρίους κινδύνους καὶ διωγμούς. Τελευταῖον δὲ ἐπανελθὼν εἰς τὸν θρόνον του ἀπέθανεν ἐν ἔτει 373, καταλιπὼν πολλὰ σοφὰ συγγράμματα. γ') Ὁ *Βασίλειος* ἐγεννήθη περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 329 ἐν Καισαρείᾳ τῆς Καππαδοκίας. Ἦτο ἀνὴρ αὐστηρᾶς ἠθικῆς καὶ χαρακτῆρος ἀκλονήτου· ἐπαιδεύθη δ' ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τοῦ ἐθνικοῦ σοφιστοῦ *Λιβανίου*, τοῦ ὁποίου ἐθαύμαζε τὴν σοφίαν καὶ τὴν γλαφυρότητα. Ἐπιστρέψας εἰς τὴν Καισάρειαν ἀνεχώρησε μετ' ὀλίγον εἰς τὰ ἡσυχαστήρια τοῦ Πόντου. Περὶ δὲ τὸ τέλος τοῦ 370 ἐκλεγεὶς ἐπίσκοπος Καισαρείας ἐποίμανεν ὀκτὼ ἔτη τὴν πατρίδα του, ἔνθα συνέστησε μεγαλοπρεπὲς νοσοκομεῖον, τὴν *Βασιλειάδα*, καὶ τῇ α' Ἰανουαρίου 379 ἐτελεύτησεν. Τὰ συγγράματα αὐτοῦ εἶναι δογματικά, ἠθικὰ καὶ ἐξηγητικὰ καὶ κανόνες περὶ μοναχικοῦ βίου. Ὁ Βασίλειος διὰ τὴν σοφίαν καὶ πολυμάθειάν του, ἔτι δὲ διὰ τὴν δεινότητα καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ λόγου ἐπωνομάσθη *Οὐρανοφάντωρ* καὶ *Μέγας*. δ') Ἐπίσης βαθυνούστατος ἐκκλησιαστικὸς πατὴρ εἶναι καὶ ὁ νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ μεγάλου Βασιλείου *Γρηγόριος* ὁ *ἐπίσκοπος Νύσσης*, ὅστις ἔγραψε πολλὰ δογματικὰ καὶ ἐξηγητικὰ ἔργα καὶ διαφόρους λόγους καὶ πραγματείας. ε') *Γρηγόριος* ὁ *Ναζιανζηνός*, ὁ διὰ τὸ ὕψος τῶν θεολογικῶν του νοημάτων *Θεολόγος* ἐπικληθείς, ἐπαιδεύθη ἐν Κωνσταντινουπόλει, Ἀλεξανδρείᾳ καὶ Ἀθήναις, ἔνθα ἔγινε φίλος τοῦ Βασιλείου, μετὰ τοῦ ὁποίου ἔμεινεν εἰς τὰ ἡσυχαστήρια τοῦ Πόντου. Τῷ 361 ἐχειροτονήθη πρεσβύτερος καὶ τῷ 380 προσκληθεὶς εἰς *Κωνσταντινούπολιν* προυχειρίσθη *ἀρχιεπίσκοπος* καὶ μετ' ὀλίγον προήδρευσε τῆς δευτέρας Οἰκουμενικῆς συνόδου. Ἀλλ' αἱ διαβολαὶ καὶ ραδιουργίαι ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ πομακρυνθῇ τοῦ θρόνου· καὶ τότε ἀπήγγειλε τὸν λόγον, ὅστις ἐπιγράφεται «*Συντακτήριος εἰς τὴν τῶν ρν' ἐπισκόπων παρουσίαν.*» Ὁ Γρηγόριος ἐπέστρεψεν εἰς Ναζιανζόν, ἔνθα τελέσας τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου ἀπέθανε τῷ 390. Τὰ δὲ συγγράμματα αὐτοῦ εἶναι λόγοι, ἐπιστολαὶ καὶ ποιήματα. ς') *Ἰωάννης*, ὁ ἐπονομασθεὶς *Χρυσόστομος* διὰ τὴν ἀπαράμιλλον αὐτοῦ εὐφράδειαν, ἐγεννήθη περὶ τὸ 354 ἐκ γονέων εὐσεβῶν, *Σεκούνδου* καὶ *Ἀνθούσης*, ἐμαθήτευσε παρὰ Λιβανίῳ τῷ σοφιστῇ καὶ ἐξεπαιδεύθη περὶ τὴν ἑλληνικὴν σοφίαν. Ἐ-

χειροτονήθη δὲ πρεσβύτερος ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ τῷ 398, ὡς εἴπομεν, ἀνεβιβάσθη εἰς τὸν *ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως*. Ἐκεῖ δὲ ἤλεγχε τὰς παρεκτροπὰς τῶν ἀριστοκρατικῶν καὶ τοῦ λαοῦ καὶ ἀπροκαλύπτως καθήπτετο τῆς αὐτοκρατείρας Εὐδοξίας, μάλιστα δὲ διὰ τοῦ περιβοήτου ἐκείνου λόγου, τοῦ ὁποίου τὸ προοίμιον εἶχεν ὧδε: «*Πάλιν Ἡρῳδιὰς μαίνεται, πάλιν ταράσσεται, πάλιν ὀρχεῖται, πάλιν ἐπὶ πίνακι τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἰωάννου ζητεῖ λαβεῖν*». Διὰ τοῦτο καὶ τὸ δεύτερον ἐξωρίσθη εἰς χώρας ἐπικινδύνους· φθάσας δὲ εἰς τὰ Κόμανα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀπέθανε τῷ 407, καταλιπὼν πολλὰ συγγράμματα. ζ') Περὶ δὲ τὰ μέσα τοῦ Δ' αἰῶνος ἐγεννήθη ἐν *Κυρήνῃ* τῆς Ἀφρικῆς ὁ *Συνέσιος* ἐξ οἴκου πλουσίου καὶ ἐπιφανοῦς. Ἦτο ἀνὴρ *χρηστός, μεγαλοφυὴς* καὶ *τολμηρός*· καὶ διήκουσεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῆς περιφήμου φιλοσόφου *Ὑπατίας*, τὴν ὁποίαν ὠνόμαζε μητέρα, ἀδελφὴν καὶ διδάσκαλον. Ἐν γένει δὲ ἔτυχεν ἑλληνικῆς ἀγωγῆς καὶ φιλοσοφικῆς παιδεύσεως· καὶ περὶ τὸ 410 διωρίσθη *ἐπίσκοπος Πτολεμαΐδος*. Ἠσχολήθη δὲ καὶ περὶ τὴν ποίησιν καὶ σῴζονται αὐτοῦ δέκα ὕμνοι, διὰ τῶν ὁποίων κομψῶς καὶ χαριέντως ἐξυμνεῖ τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ δόγματα τοῦ Χριστιανισμοῦ. Καὶ ἀπέθανε περὶ τὸ 430. η') Πλὴν τούτων ἐπίσημος διδάσκαλος ἦτο καὶ ὁ *ἀρχιεπίσκοπος Ἀλεξανδρείας Κύριλλος*, ὅστις μετ' ἀφοσιώσεως ἐπολέμησε πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ὀρθοδοξίας τὸν αἱρετικὸν *Νεστόριον* καὶ ἔγραψε πολλὰ συγγράμματα, διακρινόμενα διὰ τὴν σαφήνειαν καὶ ἀκρίβειαν αὐτῶν.

2. Λατῖνοι δὲ ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες καὶ διδάσκαλοι πρὸς πολλοῖς καὶ ἄλλοις μνημονεύονται οἱ ἑξῆς. α') *Ἀμβρόσιος ὁ ἐπίσκοπος Μεδιολάνων*, ἀνὴρ *εὐσεβὴς* καὶ *ἐνάρετος*, ἐφαίνετο *αὐστηρότατος* καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς αὐτοκράτορας· συνετέλεσε δὲ εἰς τὴν ὑποστήριξιν τοῦ μοναχικοῦ βίου παρὰ τῇ Λατινικῇ

ἐκκλησίᾳ καὶ εἰς τὴν διαρρύθμισιν τῆς θείας λατρείας· καὶ ἔγραψεν εἰς γλῶσσαν σαφῆ καὶ ζωηρὰν ἱκανὰ δογματικὰ καὶ ἐξηγητικὰ ἔργα. β') Ὁ δὲ περὶ τὸ 331 γεννηθεὶς *Ἱερώνυμος* ἦτο *εἰδημονέστατος* ἑρμηνευτὴς τῶν Γραφῶν καὶ διεκρίνετο διὰ τὴν εὐρεῖαν παιδείαν καὶ τὴν ἁγιότητα τοῦ βίου αὐτοῦ. γ') Μέγιστος δὲ Λατῖνος ἐκκλησιαστικὸς πατὴρ θεωρεῖται ὁ ἱερὸς *Αὐγουστῖνος* (354—430), ὅστις ἔχει μεγάλην σημασίαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Δύσεως καὶ ἔγραψε πάμπολλα συγγράμματα. δ') *Γρηγόριος ὁ Α'* γεννηθεὶς περὶ τὸ 540 ἀνετράφη καὶ ἐπαιδεύθη ἐπιμελῶς καὶ τῷ 590 γενόμενος πάπας τῆς Ρώμης συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνύψωσιν τῆς παπικῆς δυνάμεως καὶ εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ· καὶ τὰ συγγράμματά του διακρίνονται ἐπὶ εὐσεβείᾳ καὶ ἐνθουσιασμῷ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΝ, ΑΡΑΒΙΚΟΝ ΚΑΙ ΦΡΑΓΚΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ

Ἀπὸ Λέοντος τοῦ Α' μέχρι Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος (457 — 867 μ. Χ.).

§ 1. ΠΤΩΣΙΣ ΤΟΥ ΔΥΤ. ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ (476). ΦΡΑΓΚΟΙ

α') ΠΤΩΣΙΣ ΤΟΥ ΔΥΤ. ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ (476). ΘΕΟΔΩΡΙΧΟΣ

1. Μετὰ τὴν λεηλασίαν τῆς Ρώμης ὑπὸ τοῦ Γιζερίχου εἴκοσι καὶ ἓν ἔτη διετηρήθη τὸ Δυτικὸν Ρωμαϊκὸν κράτος. Τῷ

475 ὁ υἱὸς τοῦ φιλοδόξου στρατηγοῦ *Ὀρέστου Ρωμύλος Αὐγουστύλος* ἀνέλαβε τὸν ἀσθενῆ θρόνον τῆς Ρώμης. Καὶ τῷ 476 ἐπέρχονται κατὰ τῆς Ἰταλίας οἱ *Γερμανοί*, τῶν ὁποίων προΐστατο ὁ Ἐροῦλος *Ὀδοάκερος*, φονεύουσι τὸν Ὀρέστην, καθαιροῦσι τὸν Ρωμύλον Αὐγουστύλον καὶ καταλύουσι τὸ Δυτικὸν Ρωμαϊκὸν κράτος. Ὁ Ὀδοάκερος ὀνομάζεται *βασιλεὺς* τῆς Ἰταλίας καὶ ἡ Ρώμη καὶ πᾶσαι αἱ ἄλλαι πόλεις τῆς Ἰταλίας ὑποτάσσονται εἰς αὐτόν, οἱ δὲ Γερμανοὶ λαμβάνουσι τὸ τρίτον τῆς χώρας.

2. Ὁ Ὀδοάκερος ἐκυβέρνησε δέκα ἔτη μετὰ πολλῆς ἐπιεικείας καὶ μετριότητος. Τῷ δὲ 488 οἱ Ὀστρόγοτθοι ὄντες 200,000 καὶ ἔχοντες ἡγεμόνα τὸν *Θεοδώριχον* μετὰ γυναικῶν καὶ παίδων ἐμβάλλουσιν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὁ Ὀδοάκερος δὲν ἠδυνήθη νὰντισταθῇ καὶ νικηθεὶς τῷ 489 καταφεύγει εἰς τὴν Ραβέννανˑ καὶ μετὰ τριετῆ πολιορκίαν παραδοθεὶς ἐφονεύθη. Ὁ δὲ Θεοδώριχος γίνεται *κύριος* καὶ *ἄρχων* ἁπάσης τῆς Ἰταλίας, ἀλλὰ διετήρησε τοὺς ἐν Ἰταλίᾳ καθεστῶτας νόμους καὶ ἐδείχθη *συνετὸς* καὶ *εἰρηνικὸς* ἡγεμών. Καὶ τῷ 507 ἀνεγνωρίσθη ἄρχων καὶ τοῦ Οὐισιγοτθικοῦ βασιλείου, ὅπερ ἐκυβέρνα δι' ἐπιτρόπων.

3. Ὁ Θεοδώριχος, ἂν καὶ ἦτο ἄπειρος γραμμάτων, προσείλκυσε πλησίον του πολλοὺς ἐπὶ παιδείᾳ διαπρέποντας, ὁποῖοι ἦσαν ὁ ἱστορικὸς *Κασσιόδωρος* καὶ ὁ φιλόσοφος *Βοήθιος* καὶ μεγάλην ἔδειξεν ἐπιμέλειαν πρὸς τὰ δημόσια κτίρια καὶ τὰ καλλιτεχνικὰ ἔργα. Ἦτο δὲ ἀρειανός, ἀλλ' ὑπερήσπιζε τοὺς ὀρθοδόξους. Δυστυχῶς δὲ ὁ μέγας οὗτος ἀνὴρ περὶ τὰ ἔσχατα τοῦ βίου του ἐξ ἀδίκων ὑποψιῶν παρέπεμψεν εἰς θάνατον (525) τὸν συγκλητικὸν *Σύμμαχον* καὶ τὸν Βοήθιον, ὅστις ἐν τῇ φυλακῇ συνέγραψεν ἔργον «*Παρηγορίαν τῆς φιλοσοφίας*».

Ἀποθανὼν δὲ ὁ Θεοδώριχος τῷ 526 ἐτάφη ἐν Ραβέννῃ. Καὶ τὸ Ὀστρογοτθικὸν κράτος ταχέως κατέπιπτεν.

β') ΣΥΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΦΡΑΓΚΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

1. Οἱ *Φράγκοι*, λαὸς γερμανικός, ἐγκατέστησαν εἰς τὴν βόρειον Γαλατίαν τὴν ἀπ' αὐτῶν κληθεῖσαν *Φραγκίαν*. Τούτων διεκρίνετο ἡ φυλὴ τῶν *Σαλίων*, τῶν ὁποίων ἦρξεν ὁ *Μεροναῖος* ὁ διαπολεμήσας πρὸς τὸν Ἀττίλαν τῷ 451. Τοῦ Μεροναίου υἱὸς ἦτο ὁ *Χιλδέριχος*· καὶ τούτου ὁ *Κλωδόβικος*, ὅστις θεωρεῖται ὁ κυρίως *ἱδρυτὴς* (481) τοῦ *Φραγκικοῦ κράτους*. Ἀπὸ τοῦ Κλωδοβίκου δὲ ἄρχεται συνεχὴς ἱστορία τῶν Φράγκωνˑ καὶ οἱ τούτου διάδοχοι διετήρησαν τὴν ἀρχὴν μέχρι τῆς η' ἑκατονταετηρίδος, ἀνήκοντες ἅπαντες εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν *δυναστείαν τῶν Μεροναίων*.

2. Ὁ Κλωδόβικος, ἀνὴρ φίλαρχος καὶ ἐμπειροπόλεμος, τῷ 486 κατέβαλε τὸν τελευταῖον ἐν Γαλατίᾳ *Ρωμαῖον ἔπαρχον Συάγριον*· καὶ τῷ 496 ἀπελάσας τὸ γερμανικὸν φῦλον τῶν *Ἀλαμαννῶν* κατεδίωξεν αὐτοὺς μέχρι τῆς Γερμανίας, καὶ ἠνάγκασε πολλοὺς τῶν ἐκεῖ λαῶν νἀναγνωρίσωσι τὴν κυριαρχίαν του. Μετὰ τὴν νίκην ταύτην δέχεται τὸ θρήσκευμα τῆς χριστιανῆς γυναικός του Κλωτίλδης καὶ βαπτίζεται. Ἔκτοτε δὲ καὶ ὁ Χριστιανισμὸς διεδίδετο παρὰ τοῖς Φράγκοις. Ἀλλ' ἀποθνήσκων τῷ 511 ὁ Κλωδόβικος διένειμεν εἰς τοὺς τέσσαρας αὐτοῦ υἱοὺς τὸ Φραγκικὸν κράτος· καὶ οἱ νέοι βασιλεῖς ἐπεξέτεινον τὴν Φραγκικὴν κυριαρχίαν. Ὁ δὲ τελευταῖος τῶν ἀδελφῶν *Κλοτάριος* ὁ Α' ἐπιζήσας ἥνωσεν ὑφ' ἓν σκῆπτρον τῷ 558 τὴν πατρῴαν κληρονομίαν. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον (561) Κλοταρίου τοῦ Α' ἐπῆλθε πάλιν *διαίρεσις* τοῦ Φραγκικοῦ κράτους. Καὶ τῷ 613 ὁ Κλοτάριος ὁ Β', ἔγγονος Κλοταρίου τοῦ Α', ἔμεινε *μοναρχήτωρ*. Ἀποθανόντος

δὲ τῷ 628 Κλοταρίου τοῦ Β' διάδοχος τῆς βασιλείας γίνεται ὁ υἱός του *Δαγόβερτος ὁ Α'*, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἤκμαζε καὶ ηὔξανε τὸ Φραγκικὸν κράτος.

§ 2. ΑΠΟ ΛΕΟΝΤΟΣ ΤΟΥ Α'. ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ (457 — 641).

α') ΟΙ ΠΡΟ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ (457 — 527).

1. Τοῦ Μαρκιανοῦ ἀποθανόντος τῷ 457 αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους γίνεται ὁ Θρᾷξ *Λέων ὁ Α'*. Οὗτος πρῶτος ὢν καταγωγῆς ἑλληνικῆς ἐγκαινίζει ἰθαγενὲς πολίτευμα· δέχεται τὸ μὲν σκῆπτρον παρὰ τῆς ἐγχωρίου συγκλήτου, τὸ δὲ διάδημα παρὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικῆς ἐκκλησίας. Ὁ Λέων ἐπιμελήθη τοῦ στρατοῦ καὶ ἐδίδαξεν αὐτὸν τὴν πειθαρχίαν· ἐπιχειρήσας δὲ νὰ πολεμήσῃ πρὸς τοὺς λεηλατοῦντας τὴν Πελοπόννησον Βανδάλους ἔπεμψεν ἐναντίον τούτων τὸν στρατηγὸν *Βασιλίσκον*. Οὗτος στρατεύσας μετὰ στόλου πολλοῦ κατὰ τοῦ βασιλέως τῶν Βανδάλων Γιζερίχου ἡττήθη λίαν αἰσχρῶς, ἀπολέσας καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ στόλου του.

2. Λέων ὁ Α' ὑποπτεύων ἐπιβουλὴν τῶν συγγενῶν του νυμφεύει τὴν θυγατέρα του Ἀριάδνην μετὰ τοῦ ἐξ Ἰσαυρίας *Ζήνωνος* καὶ ὀκτωκαίδεκα ἔτη βασιλεύσας ἐτελεύτησε τῷ 474 καταλιπὼν διάδοχον τῆς βασιλείας τὸν υἱὸν τῆς Ἀριάδνης *Λέοντα τὸν Β'*. Ἀλλ' ἀποθανόντος τούτου μετ' οὐ πολὺ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἀνέβη τὸν θρόνον ὁ Ζήνων. Οὗτος ἦτο *αἰσχρός*, πρὸς δὲ *δειλὸς* καὶ *ἄνανδρος*. Κατὰ τοῦ Ζήνωνος, ἐπαναστατεῖ ὁ μνημονευθεὶς στρατηγὸς Βασιλίσκος· καὶ ὁ μὲν Ζήνων μετὰ τῆς Ἀριάδνης φεύγει εἰς τὴν Ἰσαυρίαν, ὁ δὲ Βασιλίσκος ἀναγορεύεται *βασιλεύς*· ἦτο δὲ καὶ οὗτος τοὺς τρόπους κατ' οὐδὲν καλύτερος τοῦ Ζήνωνος καὶ ἐμισήθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ τῆς συγκλήτου. Τῷ δὲ 477 ἀνακληθεὶς ἐκ τῆς Ἰσαυρίας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ Ζήνων πολλοὺς περιφανεῖς ἄνδρας ἀπώλεσε· καὶ ἐξέδωκε μὲν ἑλληνιστὶ τὸ *Ἑρωτικὸν* τῷ 482, ἵνα συμβιβάσῃ καὶ συνοικειώσῃ τοὺς αἱρετικούς, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς εἰς αἱρέσεις ἀπέκλινε καὶ εἰς ἀθεμίτους πράξεις καὶ διεφθαρμένον βίον.

3. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ζήνωνος τῷ 491 ἡ Ἀριάδνη ἀνηγόρευσεν αὐτοκράτορα αὐλικόν τινα *Ἀναστάσιον*, τὸν ὁποῖον καὶ συνεζεύχθη. Ὁ Ἀναστάσιος ἐκαλεῖτο *Δίκορος*, διότι εἶχεν ἀνομοίους πρὸς ἀλλήλας τὰς κόρας τῶν ὀφθαλμῶν· ἦτο δὲ φιλότιμος καὶ καλῶς διῴκει τὰ πολιτικὰ πράγματα. Κατήργησε τὸν πιέζοντα τοὺς ὑπηκόους φόρον *χρυσάργυρον*, τὸν ὁποῖον κατ' ἔτος πάντες, πλούσιοι καὶ πένητες, ἠναγκάζοντο νὰ συνεισφέρωσι· καὶ ἔκτισε τὸ *Μακρὸν* λεγόμενον *τεῖχος* ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου Πόντου μέχρι τῆς Σηλυμβρίας. Κατὰ δὲ τὸ ἔτος 518 ὁ Ἀναστάσιος ἀποθνήσκει καὶ ἀναλαμβάνει τὰς ἡνίας τοῦ κράτους *Ἰουστῖνος ὁ Θρᾷξ*. Οὗτος κατήγετο ἐκ γονέων ἀσήμων· ἦτο ἀμαθής, ἀλλ' εὐσεβὴς καὶ ἐμπείρως ἐννέα ἔτη ἐβασίλευσεν, ἔχων βοηθὸν εἰς τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους τὸν ἀνεψιόν του *Ἰουστινιανόν*. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐγεννήθη ἐν Δαρδανίᾳ περὶ τὸ 483· τῇ προστασίᾳ τοῦ Ἰουστίνου ἔτυχεν ἐπιμεμελημένης ἀνατροφῆς καὶ ποικίλης παιδείας· ἠγάπα τὰς μεγάλας πράξεις, φυσικὰ δὲ ἦτο *συνετός*, *μετριοπαθής*, *ρωμαλέος* καὶ *ἐργατικώτατος*. Εἶχε γυναῖκα ἐξ εὐτελοῦς οἴκου καταγομένην τὴν *Θεοδώραν*· ἀλλ' αὕτη, ὅτε ἔγινε σύμβιος τοῦ Ἰουστινιανοῦ, διετέλεσε πιστὴ καὶ γενναία καὶ πολλάκις περιεσκεμμένη σύμβουλος.

β') ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ (527 — 565).

1. Ἀποθανόντα τὸν Ἰουστῖνον τῷ 527 διαδέχεται ὁ Ἰουστινιανός· καὶ παραλαβὼν τὴν βασιλείαν κακῶς διακειμένην κατέστησε μεγαλυτέραν καὶ πολλῷ ἐπιφανεστέραν. Διὰ τοῦ ἱκανοῦ στρατηγοῦ *Βελισαρίου* κατενίκησε τοὺς Πέρσας καὶ ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ συνομολογήσωσιν εἰρήνην. Ἐνησχολήθη δὲ εἰς διάφορα *νομοθετικὰ ἔργα* κλείσαντα τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Τὰ ἔργα ταῦτα ἀνέθηκεν εἰς δέκα νομοδιδασκάλους, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ διασήμου νομομαθοῦς καὶ πρωθυπουργοῦ *Τριβωνιανοῦ*, καὶ διὰ τούτων συνελέγησαν πᾶσαι αἱ διατάξεις τῶν προηγουμένων αὐτοκρατόρων *(Κῶδιξ Ἰουστινιάνειος)* καὶ αἱ ἑρμηνεῖαι τῶν ἐπισημοτέρων νομομαθῶν *(Πανδέκτης)*, καὶ ἐξεδόθη ἐγχειρίδιον περὶ δικαίου *(Εἰσηγήσεις)* πρὸς διδασκαλίαν ἐν ταῖς σχολαῖς. Καὶ τελευταῖον συνεπλήρωσε τὸ νομοθετικόν του ἔργον ὁ Ἰουστινιανὸς ἐκδώσας τὰς *Νεαρὰς* ἤτοι συλλογὴν τῶν νόμων αὐτοῦ.

2. Ἐν ᾧ δὲ κατὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 532 ἐτελοῦντο ἁρματοδρομίαι ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ καὶ παρευρίσκετο, ὡς πάντοτε, ὁ βασιλεύς, ἐξερράγη ἐν Κωνσταντινουπόλει *μεγάλη στάσις*, ἥτις ἐκ τοῦ συνθήματος ἐκλήθη στάσις τοῦ *Νίκα*. Ἔλαβε δὲ τὴν ἀρχὴν ἐκ τῶν διαφόρων φατριῶν τοῦ ἱπποδρόμου. Οἱ ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ ἀγωνιζόμενοι διεκρίνοντο ἐκ τοῦ χρωματισμοῦ τῶν ἐνδυμάτων των· καὶ ἦσαν κατ' ἀρχὰς *τέσσαρες φατρίαι*, ἀλλὰ βραδύτερον περιωρίσθησαν εἰς δύο, τοὺς *Γαλαζίους* καὶ τοὺς *Πρασίνους*. Μετὰ τῶν ἀγωνιζομένων συνεφατρίαζον καὶ οἱ θεαταί· εἶχον δὲ τότε ἀφορμὴν τὰς καταχρήσεις καὶ καταπιέσεις ἀνωτάτων τινῶν τοῦ κράτους λειτουργῶν. Οἱ Πράσινοι ἐτάραττον τὴν πανήγυριν διὰ κραυγῶν ἕνεκα τῶν γενομένων δι' αὐτοὺς ἀδικημάτων καὶ μετά τινας πρὸς τοὺς Γαλαζίους διαπληκτισμοὺς ἐγερθέντες ὁμοθυμαδὸν ἀνέκραξαν «*ἀνασκαφήτω τὰ ὀστᾶ τῶν θεωρούντων*», ἀφήσαντες δὲ τὸν βασιλέα καὶ τοὺς Γαλαζίους διεσπάρησαν εἰς τὴν πόλιν. Ἠγέρθη τότε ἀληθὴς *ἐμφύλιος πόλεμος* (13 — 19 Ἰανουαρίου) καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς μικροῦ δεῖν ἀπέβαλε τὸν θρόνον. Ἐξ ἡμέρας ἡ πόλις ἦτο εἰς τὴν διάκρισιν τῶν στασιωτῶν, οἵτινες ἔκαιον καὶ ἐλεηλάτουν πᾶν τὸ προστυχόν· πολλὰς δὲ μεγίστας καὶ καλλίστας οἰκοδομάς, δημοσίας καὶ ἰδιωτικάς, καὶ ἀγάλματα ἀρχαίων ἐπισήμων ἀνδρῶν κατέφλεξε τὸ πῦρ, καὶ ἐπὶ πᾶσι τὸν ναὸν *τῆς Ἁγίας τοῦ Θεοῦ Σοφίας*. Οἱ στασιῶται ἀνηγόρευσαν αὐτοκράτορα τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Ἀναστασίου *Ὑπάτιον*. Ὁ δὲ Ἰουστινιανὸς ἠδυνάτει νὰ περιστείλῃ τὴν στάσιν καὶ ἡτοιμάζετο νὰ φύγῃ. Ἀλλ' ἡ μεγαλόρρων Θεοδώρα ἀπέτρεψεν αὐτὸν ἐπειποῦσα τὸ «*καλὸν ἐντάφιον ἡ βασιλεία ἐστίν*». Ὁ Βελισάριος κατέβαλε τὴν στάσιν· τριάκοντα χιλιάδες ἀνδρῶν ἐφονεύθησαν καὶ ὁ Ὑπάτιος καὶ πολλοὶ συγκλητικοὶ ἀπεκεφαλίσθησαν.

3. Μετὰ τὴν κατάπαυσιν τῆς στάσεως τοῦ Νίκα ὁ Ἰουστινιανὸς ἔστειλε τὸν Βελισάριον *κατὰ τῶν ἐν τῇ Ἀφρικῇ Βανδάλων*. Ὁ Βελισάριος πᾶσαν τὴν ἐκεῖ χώραν ὑπέταξεν εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν Βυζαντίων, τὸν δὲ *Γελίμερα* καὶ πᾶσαν τὴν θεραπείαν αὐτοῦ ὡδήγησεν αἰχμάλωτον εἰς τὸ Βυζάντιον. Ὁ δὲ Ἰουστινιανὸς μεγάλως ἐτίμησε τὸν Βελισάριον καὶ ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν νὰ θριαμβεύσῃ ἐπὶ τῇ νίκῃ λαμπρότατον *θρίαμβον*· ὕστερον δὲ ἔστειλε τὸν στρατηγὸν τοῦτον μετὰ μεγάλης δυνάμεως εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὁ Βελισάριος πρῶτον μὲν διὰ πολιορκίας καταλαμβάνει τὴν Νεάπολιν, εἶτα δὲ τὴν Ρώμην καὶ τὸ Μεδιόλανον καὶ τὴν τότε πρωτεύουσαν τῆς Ἰταλίας Ραβέννην, τῷ δὲ 540 ἀνεκλήθη εἰς τὸ Βυζάντιον, ἄγων αἰχμάλωτον τὸν βασιλέα τῶν Ὀστρογότθων *Οὐίτιγιν*. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Βελισαρίου ὁ *Τωτίλας* ἐκλεχθεὶς βασιλεὺς τῶν Γότθων διήλασε νικηφόρος μέχρι τῆς Νεαπόλεως. Καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπιθυμῶν τὴν ἀνάκτησιν τῆς Ἰταλίας πέμπει

μετὰ πολλῆς δυνάμεως τὸν στρατηγὸν *Ναρσῆν*. Οὗτος ἔχων ἐπικούρους καὶ τοὺς γερμανικῆς καταγωγῆς *Λογγοβάρδους* συνεκρότησε τῷ 553 *μεγάλην μάχην* πρὸς τὸν Τωτίλαν, καθ' ἣν μετὰ ἀνδρείαν ἀντίστασιν κατατροπωθεὶς ὁ Τωτίλας ἐφονεύθη· καὶ μετ' οὐ πολὺ ἔγινε κύριος τῆς Ρώμης καὶ πᾶσαν τὴν Ἰταλίαν κατέστησεν *ἐπαρχίαν* τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους διοικουμένην ὑπὸ *ἐξάρχων*. Τοιοῦτος δὲ ἔξαρχος τῆς χώρας ταύτης παρέμεινεν ἐπὶ δεκαπέντε ἔτη ὁ Ναρσῆς.

4 Περὶ δὲ τὸ 559 μοῖρά τις τῶν Οὔννων διαβᾶσα τὸν πεπηγότα ἐν ὥρᾳ χειμῶνος Ἴστρον, μετὰ στρατοῦ πολυαρίθμου προήλασε μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἦτο ἐν ἀπογνώσει· διότι ἐστερεῖτο τῆς ἀναγκαίας παρασκευῆς πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν πολεμίων. Ἀλλ' ὁ στρατηγικώτατος Βελισάριος ἂν καὶ ἦτο γηραλέος ἤδη καὶ ἀσθενὴς καταρτίζει μικρὸν ἱππικὸν σῶμα καὶ διὰ διαφόρων στρατηγημάτων *νικήσας* τοὺς Οὔννους τρέπει αὐτοὺς εἰς φυγήν. Ἀλλὰ μετὰ τὸ ἀνδραγάθημα τοῦτο ὁ Βελισάριος ἕνεκα διαφόρων συκοφαντιῶν περιῆλθεν εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἐστερήθη τῆς περιουσίας καὶ ὅλων του τῶν ἀξιωμάτων. Μετά τινα δὲ χρόνον ἐγνώσθη ἡ ἀθῳότης τοῦ Βελισαρίου καὶ ἀπεδόθησαν εἰς αὐτὸν αἱ προηγούμεναι τιμαὶ καὶ ἡ δημευθεῖσα περιουσία του.

5. Ὁ Ἰουστινιανὸς *ἔκτισε* πολλὰς γεφύρας, ὑδραγωγεῖα καὶ φρούρια πρὸς ἀσφάλειαν τῆς αὐτοκρατορίας· ἀνήγειρε δὲ καὶ πολλὰ νοσοκομεῖα καὶ ἄλλα δημόσια οἰκοδομήματα, ἰδίως δὲ μεγαλύτερον καὶ περιφανέστερον κατεσκεύασε διὰ τῶν μεγαλοφυῶν ἀρχιτεκτόνων *Ἀνθεμίου* τοῦ Τραλλιανοῦ καὶ *Ἰσιδώρου* τοῦ Μιλησίου τὸν ἐπὶ τῆς στάσεως τοῦ Νίκα πυρποληθέντα *ναὸν τῆς Ἁγίας τοῦ Θεοῦ Σοφίας*. Τοῦ ναοῦ τούτου τὰ ἐγκαίνια τελῶν (537) πανηγυρικώτατα ὁ Ἰουστινιανὸς ὕ-

ψωσε τὰς χεῖράς του εἰς τὸν οὐρανόν, ἐδοξολόγησε τὸν Ὕψιστον τὸν καταξιώσαντα αὐτὸν νὰ ἐπιτελέσῃ τηλικοῦτον ἔργον καὶ μεγάλῃ φωνῇ ἐβόησε· «*Δόξα τῷ Θεῷ* (τρὶς)· *Νενίκηκά σε Σολομών*».

6. Κατὰ τοὺς χρόνους δὲ τοῦ βασιλέως τούτου ἐγνώσθη εἰς τοὺς Βυζαντίους ἡ φύσις τῆς *μετάξης* καὶ ἡ *βομβυκοτροφία* διὰ δύο μοναχῶν, οἵτινες διὰ δώρων καὶ ὑποσχέσεων τοῦ Ἰουστινιανοῦ μετεκόμισαν ἐξ Ἰνδίας ᾠὰ βομβύκων καὶ ἔδειξαν πῶς ἐκεῖνα ζωογονοῦνται καὶ εἰς σκώληκας μεταβάλλονται, καὶ πῶς δημιουργοῦσι τὴν μέταξαν (τὰ τῶν Σηρῶν νήματα).

γ') ΑΠΟ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ (565 — 610).

1. Ὁ Ἰουστινιανὸς μετὰ *ἔνδοξον βασιλείαν* ἐτελεύτησεν ἄτεκνος τῷ 565 καὶ γίνεται αὐτοκράτωρ ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ *Ἰουστῖνος* ὁ Β', ἀνὴρ εἰς ἅπαντα περιδέξιος καὶ μεγαλόψυχος. Οὗτος εἶχε γυναῖκα τὴν ἀνεψιὰν τῆς Θεοδώρας *Σοφίαν* καὶ ἐπὶ τῷ ὀνόματι ταύτης ᾠκοδόμησε καὶ τὸν *λιμένα τῶν Σοφιῶν* (Κάτεργα λιμὰν) καὶ τὰ Σοφιανὰ παλάτια. Πρὸς δὲ τούτοις ἔκτισε καὶ ἕτερα κτίρια. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Λογγοβάρδοι τῷ 568 ὑπὸ τὸν πολυθρύλητον αὐτῶν βασιλέα *Ἀλβοῖνον* κατέλαβον ἅπασαν τὴν ἄνω Ἰταλίαν καὶ μετ' ὀλίγον καὶ τὸ πλεῖστον τῆς Μέσης, οἱ δὲ Πέρσαι ἐπῆλθον τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους, ὁ Ἰουστῖνος ἐκ τῆς διὰ ταῦτα λύπης περιέπεσεν εἰς παραφροσύνην καὶ τῷ 578 ἀπέθανεν, ἀφ' οὗ προηγουμένως αὐτὸς ἄκληρος ὢν ἐπὶ παρουσίᾳ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ κλήρου τῆς ἐκκλησίας ἀνηγόρευσε βασιλέα τὸν Θρᾷκα *Τιβέριον*. Ὁ Τιβέριος ναοὺς πολλοὺς καὶ δημοσίους οἴκους ᾠκοδόμησε καὶ ξενῶνας καὶ γηροκομεῖα ἀνενέωσεν. Ἐνίκησε δὲ τῷ 581 διὰ τοῦ ἐν τῇ Ἀρμενίᾳ στρατηγοῦ αὐτοῦ τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν *Ὁρμίσδαν* καὶ τὸ ἐπιὸν ἔτος ἐξέπεμ-

ψεν εἰς τὴν Περσίαν τὸν στρατηγὸν *Μαυρίκιον*, ὅστις μετὰ πεισματώδη μάχην ἀφήρεσε πολλὰς πόλεις καὶ πολλὴν χώραν τῶν Περσῶν, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ συνῆψεν εἰρήνην. Ἐπιστρέψας δὲ ὁ Μαυρίκιος ἐτιμήθη μεγάλως καὶ ἔγινε γαμβρὸς τοῦ Τιβερίου, τὸν ὁποῖον καὶ διαδέχεται τῷ 582.

2. Ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Μαυρικίου οἱ ἐκ τοῦ γένους τῶν Οὔννων *Ἄβαροι*, οἵτινες ἐπὶ τοῦ Τιβερίου μέχρι τῆς Θρᾴκης προελάσαντες καθυπέβαλον εἰς φόρον τοὺς Βυζαντίους, θρασυνθέντες κατέλαβον πολλὰς πόλεις τοῦ κράτους καὶ τὸ Μακρὸν τεῖχος ἠπείλουν νὰ καταστρέψωσιν. Ἀλλ' ὁ Μαυρίκιος διὰ τῶν στρατηγῶν *Πρίσκου* καὶ *Κομεντιόλου* ἠνάγκασε τοὺς Ἀβάρους, οἵτινες, ὡς φαίνεται, προυχώρησαν (589) μέχρι τῆς Πελοποννήσου, νὰ ὑποχωρήσωσι· καὶ περὶ τὸ 600 ἔγινε *συνθήκη*, καθ' ἣν ὅριον τῆς ἀρχῆς τῶν Βυζαντίων καὶ τῆς τῶν Ἀβάρων ὡρίσθη ὁ Δανούβιος. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Μαυρίκιος ἠθέλησε νὰ εἰσαγάγῃ *μεταρρυθμίσεις* τινὰς πρὸς περιστολὴν τῆς ἀκολασίας τοῦ στρατοῦ, ἠγέρθη *στάσις*· καὶ ὁ ἔξαρχος τῶν ἑκατοντάρχων *Φωκᾶς*, ἀνὴρ μέθυσος καὶ ὠμὸς καὶ αἱμοχαρὴς καταλαμβάνει τὸν θρόνον τῷ 602. Εὐθὺς δὲ διέταξε νὰ ἀποκεφαλίσωσι τὰ τέκνα καὶ τὴν γυναῖκα τοῦ Μαυρικίου καὶ αὐτὸν τὸν Μαυρίκιον.

3. Ἐπὶ τοῦ Φωκᾶ οἱ Πέρσαι κατέδραμον τὰς ἀνατολικὰς χώρας καὶ προῆλθον μέχρι τῆς Χαλκηδόνος, οἱ δὲ Ἄβαροι ἐλεηλάτησαν τὴν Θρᾴκην, πολλοὶ δὲ ἄνθρωποι ἀπέθνῃσκον καὶ φθοραὶ ζῴων ἕνεκα χειμώνων βαρυτάτων συνέβαινον. Πρὸς τούτοις δὲ ὁ Φωκᾶς, ἐπειδὴ ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ ὁ λαὸς ὕβριζεν αὐτόν, ἐκμανεὶς ἐφόνευσε πολλούς. Ὅθεν παρὰ πάντων ἐμισήθη· καὶ ὁ στρατηγὸς *Ἡράκλειος* προσκαλεῖται ἐκ τῆς Ἀφρικῆς. Ὁ Ἡράκλειος ἐγεννήθη ἐν Καππαδοκίᾳ τῷ 575 ἐξ οἴκου ἐπιφανοῦς· εἶχε πατέρα ὁμώνυμον διαπρέψαντα εἰς τοὺς ἐναντίον τῶν Περσῶν πολέμους καὶ γενόμενον κατόπιν ἔξαρχον τῆς Ἀφρικῆς. Καὶ παρὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ *Ἐπιφανίας*, γυναικὸς γενναίας καὶ εὐπροσηγόρου, ἔλαβε τὴν προσήκουσαν ἀγωγὴν καὶ ἦτο *πλήρης* εὐγενῶν συναισθημάτων, πρὸς δὲ καὶ *εὐσεβής*, *φιλάνθρωπος* καὶ *μεγαλόψυχος*. Εἶχε δὲ πλατὺ στέρνον, ὡραίους ὀφθαλμοὺς καὶ ἄλλας φυσικὰς καὶ ἠθικὰς ἀρετάς.

δ') ΗΡΑΚΛΕΙΟΣ (610 — 641)

1. Ὁ Ἡράκλειος ἐλθὼν εἰς τὸ Βυζάντιον τῷ 610 μετὰ στόλου καὶ στρατοῦ καταβάλλει τὸν Φωκᾶν καὶ ἀναγορεύεται αὐτοκράτωρ. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν ἐνησχολήθη εἰς τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους· ἀλλ' ἡ αὐτοκρατορία πανταχόθεν προσεβάλλετο. Αἱ βόρειοι ἐπαρχίαι ἐκινδύνευον ὑπὸ τῶν Ἀβάρων, οἱ δὲ Πέρσαι ἔχοντες βασιλέα *Χοσρόην τὸν Β'* ἐλεηλάτησαν τὴν Ἱερουσαλήμ, ἐκ τῆς ὁποίας ἔλαβον καὶ τὸν Τίμιον Σταυρὸν καὶ τὸν πατριάρχην *Ζαχαρίαν*, προέβησαν δὲ μέχρις Αἰγύπτου καὶ ἐπιδραμόντες τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἦλθον καὶ ἐστρατοπέδευσαν τῷ 616 περὶ τὴν Χαλκηδόνα ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ στρατηγὸς τῶν Περσῶν *Σαὴν* (ἢ Σάιτος) συναντήσας τὸν Ἡράκλειον εἰς Χαλκηδόνα καὶ λαβὼν δῶρα παρ' αὐτοῦ ἀπεχώρησεν (617) ἐκεῖθεν μετὰ πρεσβείας τοῦ Ἡρακλείου καὶ τῶν ἀρχόντων τῆς πρωτευούσης πρὸς τὸν Χοσρόην περὶ εἰρήνης. Ἀλλ' ὁ Χοσρόης τοὺς μὲν πρέσβεις ἐφυλάκισεν, ὑπερηφάνους δὲ καὶ βλασφήμους ἀποκρίσεις διεμήνυσεν: «*οὐ φείσομαι ὑμῶν, ἕως ἂν ἀρνήσησθε τὸν ἐσταυρωμένον, ὃν λέγετε Θεὸν εἶναι, καὶ προσκυνήσητε τῷ ἡλίῳ*». Τότε ὁ Ἡράκλειος λαμβάνει *τολμηροτάτην* ἀπόφασιν, τὴν κατάλυσιν τοῦ Περσικοῦ κράτους. Καὶ πρὸς τοῦτο τῷ 621 εἰρηνεύει μετὰ τοῦ Χαγάνου τῶν Ἀβάρων καὶ διαβιβάζει τὰ κατ' αὐτοῦ στρατεύματα εἰς τὴν Ἀσίαν διὰ τῆς Χαλκηδόνος.

2. Ὁ Ἡράκλειος τῷ 622 τελέσας τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα τῇ ὑστεραίᾳ, ε' Ἀπριλίου, ἐξῆλθεν ἐκ τῆς πόλεως, τὴν ὁποίαν ἀφῆκεν εἰς τὴν προστασίαν τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Θεομήτορος καὶ εἰς τὸν ὑπουργὸν *Βῶνον* καὶ τὸν Πατριάρχην *Σέργιον*· καὶ ἐκ τῶν παλατίων τῆς Ἡραίας (Φενὲρ μπαγτσεσί) διὰ πλοίων ἀποβιβάζεται εἰς τὰς *Πύλας*, παραλίαν κώμην ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τοῦ Ἀστακηνοῦ κόλπου καὶ ἀφετηρίαν κεντρικῆς ὁδοῦ χωρούσης εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ἐντεῦθεν προχωρεῖ διερχόμενος τὰ διάφορα *θέματα* τῆς Ἀνατολῆς, προσθέτει νέον στρατὸν εἰς τὸν ἐκ τῆς Εὐρώπης περαιωθέντα καὶ φθάνει εἰς τὴν Ἀρμενίαν. Συνάψας δὲ μάχην πρὸς τοὺς Πέρσας νικᾷ *νίκην λομπράν*, συγκόπτει τὰ στρατεύματα αὐτῶν καὶ λαφυραγωγεῖ τὰς σκηνάς των. Ἔκτοτε *Θεοῦ ξίφος* ὠνομάζετο ὑπὸ τῶν βαρβάρων ὁ Ἡράκλειος καὶ ἀφήσας τὸν στρατὸν παρὰ τὸν Ἅλυν νὰ διαχειμάσῃ ἐπέστρεψεν εἰς τὸ Βυζάντιον. Κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος ὁ Ἡράκλειος τῇ κε' Μαρτίου ἀποχαιρετίζει τοὺς οἰκείους καὶ τὴν πρωτεύουσαν καὶ ἀπέρχεται εἰς τὴν Νικομήδειαν, ὁπόθεν ἔλαβε τὴν εἰς τὴν Λαζικὴν καὶ τὴν Ἀρμενίαν ἄγουσαν καὶ ὥρμησε κατὰ τῆς Περσίας· διαχωρήσας δὲ εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰς κώμας τῶν Περσῶν κατέφλεγε ταύτας καὶ πανταχοῦ *νικητὴς* ἀνεδεικνύετο. Ὁ Χοσρόης ἐκ τῶν ἐπανειλημμένων ἐκστρατειῶν τοῦ Ἡρακλείου φοβηθεὶς συνεννοεῖται μετὰ τῶν Ἀβάρων καὶ ἐξοπλίζει στρατὸν πρὸς πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ Πέρσαι λοιπὸν καὶ οἱ Ἄβαροι τῷ 626 *πολιορκοῦσι* κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Ἡράκλειος δὲν κατεπτοήθη, οὔτε ἔδραμεν εἰς βοήθειαν τῆς πρωτευούσης. Ἀλλ' ὁ ὑπουργὸς Βῶνος καὶ ὁ Πατριάρχης Σέργιος διευθετοῦσι καταλλήλως τὴν ἄμυναν. Καὶ ὁ μὲν Σέργιος λαβὼν σύμπαντα τὸν κλῆρον καὶ τὰς ἱερὰς εἰκόνας τῆς Θεομήτορος προσῆλθεν εἰς τὰ τείχη τῆς πόλεως καὶ παρώτρυνε τὸν λαὸν εἰς ἀντίστασιν· «*Θαρρεῖτε τέκνα, ἐξεβόα, θαρρεῖτε καὶ εἰς Θεὸν τὰς ἐλπίδας ἡμῶν τῆς σωτηρίας ἀναθώμεθα καὶ πρὸς αὐτὸν χεῖρας καὶ ὄμματα ἐξ ὅλης αἴρωμεν ψυχῆς. Αὐτὸς τὰ περιστοιχοῦντα ἡμᾶς κακὰ λύσει καὶ πάντα τὰ καθ' ἡμῶν διασκεδάσει τῶν βαρβάρων βουλεύματα*». Ὁ δὲ Βῶνος τὸ δυνατὸν νὰ πράττῃ δὲν ἠμέλει, ἀλλ' ἦτο λίαν ἐνεργός. Καὶ οἱ Βυζάντιοι θάρρους πληρωθέντες ἡρωικώτατα πρὸς τοὺς βαρβάρους ἐμάχοντο καὶ πολλὰς αὐτῶν χιλιάδας διέφθειραν. Ὥστε οἱ πολέμιοι ἠναγκάσθησαν νὰ λύσωσι τὴν πολιορκίαν καὶ κατησχυμμένοι νὰ ἀπέλθωσιν. Καὶ κατόπιν ἡ πόλις τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν *ὑπέρμαχον στρατηγόν*, τὴν Θεοτόκον, ὡς λυτρωθεῖσα ἐκ τῶν δεινῶν τούτων τὰ νικητήρια εὐχαριστήρια ἀνέγραψεν.

3. Ὁ Ἡράκλειος μετὰ ἑξαετῆ πάλην *νικητὴς* καὶ *τροπαιοῦχος* εἰσέβαλεν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Περσίας καὶ τῇ 16 Δεκεμβρίου τοῦ 627 κατανικήσας τὸ τελευταῖον τοὺς Πέρσας εἰσῆλασεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Περσικοῦ κράτους *Δισταγέρδην*, ἔνθα εὗρεν ἀμυθήτους θησαυροὺς καὶ τὰ πάντα εἰς λεηλασίαν παρέδωκεν. Τότε ὁ υἱὸς τοῦ Χοσρόου *Σιρόης* ἀποστατήσας φονεύει τὸν πατέρα του καὶ ἀναγορεύεται βασιλεύς. Ὁ Ἡράκλειος συνομολογήσας *εἰρήνην* ἔλαβεν ὅλους τοὺς αἰχμαλώτους τῶν Βυζαντίων καὶ τὸν Τίμιον Σταυρὸν καὶ τὸν πατριάρχην τῆς Ἱερουσαλὴμ Ζαχαρίαν· καὶ ἐξαπέστειλεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν λαμπρὰν ἀγγελτήριον ἐπιστολὴν «*περὶ τῆς θείᾳ συνάρσει ἐπιτελεσθείσης νίκης*». Οὕτως ὁ Ἡράκλειος, κατατροπώσας τοὺς Πέρσας, κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 628 ἐπανακάμπτει εἰς Κωνσταντινούπολιν. Μετὰ χαρᾶς καὶ ἐνθουσιασμοῦ καὶ μετ' εὐφημίας ἐγένετο δεκτὸς ὑπὸ τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ. Ὁ υἱὸς τοῦ Ἡρακλείου *Κωνσταντῖνος* καὶ ὁ πατριάρχης προηγοῦντο τῆς μακρᾶς ἐκείνης ἀκολουθίας· καὶ ὁ Ἡράκλειος μετὰ τῶν ἀρχιε-

ρέων συνυμνολογῶν τὸν τρισάγιον ὕμνον ἐκόμιζεν εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν τὸ ζωοποιὸν τοῦ Σταυροῦ ξύλον. Καὶ ἐν ἔαρι τοῦ 629 μεταβὰς εἰς Ἱεροσόλυμα ἀποκατέστησεν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν Ζαχαρίαν καὶ τῇ ιδ' Σεπτεμβρίου ὕψωσε πανηγυρικῶς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως καὶ νίκης, ἔνθα ἄλλοτε ἵστατο, τοῦ κλήρου ψάλλοντος τὸ «*Σῶσον, κύριε τὸν λαόν σου* κτλ.»

4. Αἱ νῖκαι τοῦ Ἡρακλείου πανταχοῦ διεκοινώθησαν. Ὁ Ἡράκλειος ἐπωνομάσθη *Περσικὸς* καὶ *Χριστώνυμος Νέος Ἀλέξανδρος*· καὶ παρὰ πολλῶν ἡγεμόνων, ὡς καὶ παρὰ τοῦ Φράγκου βασιλέως Δαγοβέρτου, ἐλάμβανε συγχαρητήρια. Ἀλλὰ κατόπιν παρεδόθη εἰς θρησκευτικὰς συζητήσεις· ὑπὸ ἀσθενείας δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ γήρατος κατετρύχετο· καὶ ὅτε νέοι κατακτηταί, οἱ *Ἄραβες*, ἀνεφάνησαν καὶ πολλὰς χώρας τῆς Βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας κατέτρεχον, ὁ Ἡράκλειος δὲν ἠδυνήθη ναντισταθῇ.

---

§ 3. ΑΡΑΒΕΣ. ΤΑ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΙΣΑΥΡΩΝ (641 — 717).

α') ΜΩΑΜΕΘ (571 — 632).

1. Οἱ *Ἄραβες* κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν διάπλασιν τοῦ σώματός των ἀνήκουσιν εἰς τὴν Καυκασίαν φυλήν, γλωσσικῶς δὲ εἰς τὴν Σημιτικὴν διαίρεσιν αὐτῆς, ἀνάγοντες τὴν καταγωγήν των εἰς τὸν ἐκ τῆς Ἄγαρ υἱὸν τοῦ Ἀβραὰμ *Ἰσμαήλ*· διὸ καὶ *Ἰσμαηλῖται* καὶ *Ἀγαρηνοὶ* ἐπεκλήθησαν. Διῃροῦντο δὲ εἰς φυλάς, τῶν ὁποίων ἀξιολογωτάτη ἦτο ἡ τῶν *Χουρεϊσχιτῶν*· εἰς ταύτην δὲ ἀπὸ τοῦ 464 ἦτο ἐπιτετραμμένη ἡ ἐπιμέλεια τοῦ ἐν *Μέκκᾳ* ἱεροῦ μέλανος λίθου *Κααβά*. Ἡ φυλὴ τῶν Χουρεϊσχιτῶν εἶχε πολλοὺς κλάδους, τῶν ὁποίων εἷς ἦτο ὁ τῶν *Χασημιτῶν* καὶ ἐξ αὐτοῦ κατήγετο ὁ *Μωάμεθ*. Οὗτος ἐγεννήθη ἐν Μέκκᾳ τῷ 571 καὶ βρέφος μὲν ἐστερήθη τοῦ πατρός του *Ἀβδαλλὰχ* καὶ ἐξαετὴς

τῆς μητρός του· ἐνωρὶς δὲ ἀπεδήμησεν εἰς ξένας χώρας χάριν ἐμπορίας· εἶτα δὲ ὑπηρέτει πλησίον πλουσίας τινὸς χήρας, τὴν ὁποίαν καὶ ἐνυμφεύθη. Βλέπων δὲ τοὺς πλείστους τῶν ὁμοφύλων του εἰδωλολάτρας καὶ ἔχων γνῶσιν τῆς τε Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης ἐπεθύμησεν, ὡς ἔλεγε, νὰ ὁδηγήσῃ τοὺς συμπολίτας του εἰς τὴν ἀληθῆ πίστιν τοῦ Ἀβραάμ. Ὅθεν τεσσαρακοντούτης ὢν ἐκήρυξεν ὅτι ὁ ἄγγελος Γαβριὴλ ἐπεφάνη αὐτῷ· κατ' ἀρχὰς δὲ οὐ μόνον δὲν εἰσηκούσθη, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ἔφυγεν ἐκ τῆς Μέκκας εἰς τὴν Μέδιναν· καὶ ἡ *φυγὴ* αὕτη *(ἐγίρα)* γενομένη τῷ 622 εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς Μωαμεθανικῆς χρονολογίας.

2. Ἐν Μεδίνῃ ὁ Μωάμεθ προσείλκυσε πολλοὺς ὀπαδοὺς καὶ ἐπελθὼν κατέλαβε τὴν Μέκκαν. Εἶτα δὲ πάντες οἱ *Ἄραβες* παρεδέχθησαν τὸ θρήσκευμα τοῦ Μωάμεθ, ὅστις ἀπέθανε καὶ ἐτάφη ἐν Μεδίνῃ τῷ 632, δικαίως *εὐεργέτης τῶν Ἀράβων* θεωρούμενος. Ἡ θρησκεία τοῦ Μωάμεθ ἐκλήθη *Ἰσλαμισμός*, οὗτινος κυριώτατον δόγμα εἶναι: «*Θεός ἐστιν ὁ ὑπέρτατος, εἷς καὶ μόνος ὑπάρχει Θεὸς καὶ ὁ Μωάμεθ ἐστὶν ἀπόστολος αὐτοῦ*». Ἱερὸν δὲ βιβλίον τῶν Μουσουλμάνων ἤτοι τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ἰσλαμισμοῦ εἶναι τὸ *Κοράνιον*, ὅπερ περιέχει θρησκευτικὴν καὶ πολιτικὴν νομοθεσίαν.

β') ΟΙ ΑΡΑΒΕΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΤΕΣΣΑΡΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΚΑΛΙΦΩΝ (632 — 661).

1. Τὸν Μωάμεθ διαδέχεται ὁ πενθερὸς αὐτοῦ *Ἀβουβεκὶρ* ἀναγορευθεὶς *καλίφης* ἤτοι διάδοχος καὶ ἀρχηγὸς θρησκευτικός, πολιτικὸς καὶ στρατιωτικός. Τούτου δὲ διάδοχος ἐξελέγη τῷ 634 *Ὠμὰρ ὁ Α'*. Ἐπὶ τούτου δύο ἀραβικοὶ στρατοὶ ἐστάλησαν, ὁ μὲν ὑπὸ τὸν στρατηλάτην *Καλὴδ* ἐναντίον τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας, ὁ δὲ ὑπὸ τὸν *Σαὴδ* ἐναντίον τοῦ Περσικοῦ κράτους. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος στρατὸς διελάσας ἄνευ ἀντιστά-

σεως πᾶσαν τὴν Παλαιστίνην ἐπετέθη κατὰ τῆς ὀνομαστῆς πόλεως *Δαμασκοῦ*, τὴν ὁποίαν καὶ μετὰ ἑξάμηνον πολιορκίαν ἐκυρίευσεν (634). Καὶ οὕτως εὐχερῶς οἱ Ἄραβες κατέλαβον τὴν Συρίαν καὶ τὴν Παλαιστίνην. Ἡ δὲ πόλις Ἱερουσαλὴμ πολιορκηθεῖσα τῷ 636 μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν παρεδόθη διὰ συνθήκης, τὴν ὁποίαν συνωμολόγησεν αὐτὸς ὁ καλίφης Ὠμὰρ πρὸς τὸν πατριάρχην *Σωφρόνιον*. Διὰ τῆς συνθήκης δὲ ταύτης παρείχετο θρησκευτικὴ ἐλευθερία εἰς τοὺς Χριστιανοὺς καὶ ἠσφαλίζετο ἡ ζωὴ καὶ ἡ περιουσία αὐτῶν, πρὸς δὲ ἀνεγνωρίζετο καὶ ἡ ἐπὶ τῶν ἁγίων προσκυνημάτων κυριότης τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Ὠμὰρ ἐν Ἱερουσαλὴμ ἐπὶ τοῦ χώρου, ἔνθα ἄλλοτε ἦτο ὁ ναὸς τοῦ Σολομῶντος, ἔθηκε τὰ θεμέλια μεγαλοπρεποῦς ναοῦ (τζαμίου), ὁ ὁποῖος συμπληρωθεὶς ὑπὸ τῶν διαδόχων αὐτοῦ σῴζεται μέχρι σήμερον. Εὐχερῶς δὲ διὰ τοῦ Ἄραβος στρατηγοῦ *Ἀμροῦ* κατεκτήθη καὶ ἡ Αἴγυπτος πλὴν τῆς Ἀλεξανδρείας, ἡ ὁποία ἀντέστη ἐπὶ δεκατέσσαρας μῆνας. Οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ἠγωνίζοντο ἐκθύμως καὶ ἐκ τῶν πολιορκητῶν ὑπὲρ τὰς εἴκοσι χιλιάδας ἔπεσον· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ μὲν Ἡράκλειος ἔπνεε τὰ λοίσθια καὶ μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν, ἀνωμαλίαι δὲ ἐν τῷ Βυζαντίῳ ἐπηκολούθησαν τὸν τούτου θάνατον, ἡ Ἀλεξάνδρεια ἔμεινεν ἀπροστάτευτος καὶ κατὰ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 641 ὑπετάγη εἰς τοὺς Ἄραβας· καὶ οἱ ὀλίγοι πολιορκούμενοι Ἕλληνες ἀπέπλευσαν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τότε δὲ παρὰ τὴν ἀρχαίαν Μέμφιν ἐκ τοῦ στρατοπέδου τοῦ Ἀμροῦ ἔλαβε τὴν ἀρχὴν ἡ ὕστερον κτισθεῖσα πόλις *Κάιρον* (Νικόπολις).

2. Ἐν τούτῳ δὲ μάτην ἡ Περσία ἀντέταξε (636) περὶ τὰς 150 χιλιάδας στρατὸν πρὸς 30000 Ἄραβας· διότι ὁ Ὠμὰρ διὰ τῆς ἐν *Νεχαυέρδῃ νίκης* (642) κατέλυσε τὸ Περσικὸν κράτος· καὶ ὁ ἔσχατος τῶν Περσῶν βασιλεὺς *Ἐσδέγερδος* κατέφυγε μέχρι τῆς Κίνας ζητῶν ἐπικουρίας, ἀλλ' ἐφονεύθη.

Οὕτω δὲ κατελύθη καὶ ἡ θρησκεία τοῦ *Ζωροάστρου* καὶ ἐθριάμβευεν ὁ Ἰσλαμισμός, διαδιδόμενος παρὰ τοῖς λαοῖς τῆς Ἀνατολῆς. Ὠμὰρ δὲ τοῦ Α' δολοφονηθέντος (644) ἀναλαμβάνει τὴν καλιφίαν ὁ *Ὀσμάν*, ἐπὶ τοῦ ὁποίου Βυζαντιακαί τινες πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας ἐκυριεύθησαν, ἡ Ρόδος (653) καὶ μέρος τῆς βορείου Ἀφρικῆς κατελήφθη καὶ ἡ Κύπρος προσεβλήθη. Ἀλλ' ὁ Ὀσμὰν φύσει ἦτο ὑπερόπτης, τὰ δὲ δημόσια εἰσοδήματα εἰς συγγενεῖς του ἐδαπάνα καὶ δυσηρέστησε πολλούς· καὶ γενομένης στάσεως ἐφονεύθη τῷ 656. Τότε δὲ καλίφης ἀνηγορεύθη ὁ γαμβρὸς καὶ ἐξάδελφος τοῦ Μωάμεθ *Ἀλῆς*, ἀνὴρ *χρηστὸς* καὶ *εὐγενής*, τὸν ὁποῖον πολλοὶ τῶν Μωαμεθανῶν (οἱ Σχιῖται) θεωροῦσι τὸν μόνον νόμιμον τοῦ Μωάμεθ διάδοχον. Ἀλλὰ κατ' αὐτοῦ ἐπανέστη ὁ διοικητὴς τῆς Συρίας *Μωαυίας* καὶ δολοφονηθέντος τοῦ Ἀλῆ ἐν ἔτει 661, κατέλαβε τὴν ἐξουσίαν. Ὁ Μωυανίας κατέστησε πρωτεύουσαν τοῦ Ἀραβικοῦ κράτους τὴν Δαμασκὸν τῆς Συρίας· καὶ ἀπ' αὐτοῦ *ἄρχεται ἡ δυναστεία τῶν Ὀμμιαδῶν*.

γ') ΑΠΟ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΙΣΑΥΡΩΝ (641 — 717).

1. Ἐν τῷ Βυζαντίῳ τὸν Ἡράκλειον ἀποθανόντα τῷ 641 διαδέχεται ὁ υἱὸς αὐτοῦ *Κωνσταντῖνος ὁ Γ'* καὶ τοῦτον θανατωθέντα παρὰ τῆς μητρυιᾶς του *Μαρτίνης* κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ νεώτερος υἱὸς τοῦ Ἡρακλείου *Ἡρακλεωνᾶς* δεκαετὴς ὤν. Ἀλλ' ἐπανίσταται ἡ σύγκλητος διὰ τὸν φόνον τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἡ Μαρτῖνα ἐκτέμνεται τὴν γλῶσσαν, ὁ δὲ Ἡρακλεωνᾶς τὴν ῥῖνα καὶ ἀμφότεροι καταδικάζονται εἰς ἐξορίαν· καὶ εἰς τὸν βασιλικὸν θρόνον ἀναβιβάζεται ὁ υἱὸς Κωνσταντίνου τοῦ Γ' *Κώνστας ὁ Β'*. Τούτου δὲ δολοφονηθέντος ἐν Συρακούσαις τῷ 668 διάδοχος γίνεται ὁ πρεσβύτερος υἱὸς *Κωνσταντῖνος ὁ Δ'* ὁ ἐπικληθεὶς *Πωγωνᾶτος*.

2. Ἐπὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου οἱ Ἄραβες ἐπὶ τοῦ καλίφου Μωαυία διὰ βαρέος στόλου ἐπολιόρκησαν τῷ 672 τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ πολλαὶ ναυμαχίαι ἔγιναν ἀπὸ τοῦ μηνὸς Ἀπριλίου μέχρι τοῦ φθινοπώρου. Ἀλλ' ἕνεκα τοῦ χειμῶνος οἱ Ἄραβες ἄπρακτοι ἐνώρμισαν τὸν στόλον του εἰς τὴν Κύζικον καὶ ἐν αὐτῇ διῆγον τὸν χειμῶνα καὶ ἅμα τῷ ἔαρι ἐπαναλαμβάνουσι τὴν πολιορκίαν. Ἀλλ' οἱ Βυζάντιοι ἡρωικῶς ἀντεμάχοντο. Τοῦτο δὲ ἐγίνετο ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη. Αἱ συνεχεῖς δὲ αὗται πολιορκίαι καὶ οἱ ἑπταετεῖς ἀγῶνες εἶχον ἤδη ἐξηντλημένην τὴν καρτερίαν τῶν Βυζαντίων, ὅτε μηχανικός τις Ἕλλην *Καλλίνικος* ἐξ Ἡλιουπόλεως τῆς Συρίας ἐπινοεῖ εἶδός τι πυρὸς ρευστοῦ ἀδιασβέστου, τὸ *ἑλληνικὸν* ἢ *ὑγρὸν* καλούμενον πῦρ, τοῦ ὁποίου εἶναι ἄγνωστος ἡ κατασκευή. Κατὰ τὴν ἔφοδον δὲ τοῦ ἑβδόμου ἔτους (678) ὁ Καλλίνικος δι' ἀντλητήρων καὶ σιφώνων ἐξακοντίζων κατὰ τῶν ἀραβικῶν τριήρων καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῶν ἐφορμούντων κρουνοὺς τοῦ ὑγροῦ τούτου κατέφλεγε τοὺς ἐναντίους. Καὶ οἱ Ἄραβες ἀποβαλόντες πολὺ πλῆθος καὶ πλειοτέρας ναῦς μετ' αἰσχύνης καὶ πολλῆς λύπης ἀπεχώρουν. Εἰς τὴν ἀξιομνημόνευτον ταύτην πολιορκίαν ἔπεσε καὶ ὁ ἐκ τῶν τελευταίων συντρόφων καὶ σημαιοφόρος τοῦ Μωάμεθ ἀνδρεῖος *Ἀϊοὺβ* (Ἰώβ). Καθ' ὁδὸν δὲ καταιγὶς προσπεσοῦσα εἰς τὸν ὑπολειφθέντα στόλον τῶν πολεμίων, τὸν μὲν κατεβύθισε, τὸν δὲ ἐπὶ τῶν ἀκτῶν συνέτριψεν. Καὶ κατὰ ξηρὰν πάλιν ἕτερος στρατὸς τῶν Ἀράβων προσβαλὼν ἑλληνικὸν στράτευμα ἐνικήθη καὶ ἐφονεύθησαν αὐτῶν περὶ τὰς τριάκοντα χιλιάδας. Ὅθεν ὁ Μωαυίας φοβηθεὶς στέλλει πρέσβεις πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον περὶ εἰρήνης καὶ συνομολογεῖται *τριακοντούτης εἰρήνη*, καθ' ἣν οἱ Ἄραβες ὑπεβλήθησαν εἰς ἐτήσιον φόρον 300 λιτρῶν χρυσοῦ, 50 ἀνδρῶν αἰχμαλώτων καὶ τοσούτων ἵππων.

3. Τότε οἱ *Βούλγαροι*, λαὸς μογγολικῆς καταγωγῆς, μεταναστεύσαντες ἐκ τῶν περὶ τὴν Κασπίαν καὶ τὸν Βόλγαν χωρῶν ἐλυμαίνοντο τὰς πέραν τοῦ Ἴστρου Βυζαντιακὰς χώρας. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐκστρατεύει κατ' αὐτῶν κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἠσθένησεν ἐκ ποδαλγίας καὶ κατέλιπε τὸ στρατόπεδον, ἵνα νοσηλευθῇ εἰς τὰ λουτρὰ τῆς Μεσημβρίας, οἱ Βούλγαροι θαρρυνθέντες ἐπεραιώθησαν τὸν Ἴστρον καὶ κυριεύσαντες τὴν Μοισίαν τὴν ἀπ' αὐτῶν κληθεῖσαν *Βουλγαρίαν*, ἐλεηλάτουν τὰς ὑπὸ τοὺς Βυζαντίους χώρας. Ὅθεν βιασθεὶς ὁ Κωνσταντῖνος συνωμολόγησεν *εἰρήνην* πρὸς τοὺς Βουλγάρους καὶ ὑπέσχετο νὰ καταβάλλῃ ἐτήσιον φόρον.

4. Κωνσταντῖνον τὸν Δ' τελευτήσαντα τῷ 685 διαδέχεται ὁ δεκαεξαετὴς υἱὸς αὐτοῦ *Ἰουστινιανὸς ὁ Β'*. Οὗτος ἔλυσε τὰς πρὸς τοὺς Βουλγάρους συνθήκας καὶ κατὰ τῶν Ἀράβων ἐξεστράτευσεν, ἀλλ' ἄπρακτος ἐπανῆλθεν. Τῷ δὲ 695 ἀνελθόντος ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ πολλοῦ πλήθους, ὅπερ ἐμίσει τὸν βασιλέα ἕνεκα τῆς ὠμότητος τοῦ διοικητοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Στεφάνου, εὐφημεῖται αὐτοκράτωρ ὁ στρατηγὸς *Λεόντιος*· καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς ρινοτομηθεὶς ἐξορίζεται εἰς τὴν Χερσῶνα. Ἐπὶ τοῦ Λεοντίου οἱ Ἄραβες κατατρέχοντες τὰς Βυζαντιακὰς χώρας πολλοὺς αἰχμαλώτους ἐλάμβανον, εἶτα δὲ καὶ ἅπασαν τὴν Ἀφρικὴν ὑπέταξαν. Κατὰ τούτων πέμπει ὁ Λεόντιος ἰσχυρότατον στόλον. Ἀλλ' ὁ στόλος οὗτος οὐδὲν κατώρθωσε καὶ οἱ προϊστάμενοι αὐτοῦ τὸ μὲν αἰσχυνόμενοι διὰ τὴν ὑποχώρησιν, τὸ δὲ φοβούμενοι τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως πείθουσι τὸ ναυτικὸν ἀποστατῆσαι καὶ βασιλικῶς νὰ εὐφημήσῃ τὸν στρατηγὸν *Ἀψίμαρον*, τὸν ὁποῖον καὶ *Τιβέριον* μετωνόμασαν. Ὁ Τιβέριος λοιπὸν μετὰ τοῦ στόλου καταλαβὼν τὸ Βυζάντιον ρινοτομεῖ τὸν Λεόντιον καὶ γίνεται ἐγκρατὴς τῆς βασιλείας τῷ 698.

5. Τιβέριος ὁ Β' τὸν ἴδιον ἀδελφὸν Ἡράκλειον διώρισε στρατηγὸν καὶ ἔστειλε κατὰ τῶν Ἀράβων. Ὁ Ἡράκλειος κατέδραμε τὴν Συρίαν, πολλοὺς δὲ αἰχμαλώτους λαβὼν καὶ λείαν ἀμύθητον ἐνέβαλε φόβον μέγαν εἰς τοὺς Ἄραβας. Εἰς δὲ τὴν Κιλικίαν πρὸς τοὺς Ἄραβας πολεμήσας τοὺς πλειοτέρους μὲν ἐφόνευσε, τοὺς δὲ λοιποὺς ἠχμαλώτισε καὶ ἐξέπεμψε δεσμίους εἰς τὸν βασιλέα. Ἐν τούτῳ Ἰουστινιανὸς ὁ Β' ἐπανέρχεται ἐκ τῆς ἐξορίας καὶ τῇ βοηθείᾳ τῶν Βουλγάρων καταλαβὼν τὴν Κωνσταντινούπολιν βασιλεύει τῷ 705. Ἀλλ' ὁ Ἰουστινιανὸς πολλοὺς μὲν φανερῶς τινὰς δὲ ἀφανῶς διέφθειρεν. Διὰ ταῦτα δὲ καὶ διὰ τὴν σκληροτάτην τιμωρίαν τῶν κατοίκων τῆς Χερσῶνος ἔγινεν ἐπανάστασις, κατὰ τὴν ὁποίαν φονευθέντος τοῦ Ἰουστινιανοῦ προχειρίζεται τῷ 711 αὐτοκράτωρ *Φιλιππικὸς* ὁ Βαρδάνης. Ἀλλ' ἐν ᾧ οὗτος εἰς τὰ θρησκευτικὰ ἐνησχολεῖτο, οἱ Βούλγαροι κατέτρεχον ἅπασαν τὴν Θρᾴκην, τὴν δὲ Ἀνατολὴν οἱ Ἄραβες ἐλυμαίνοντο. Τυφλωθέντος δὲ τοῦ Φιλιππικοῦ τῷ 714 παραλαμβάνει τὸ στέμμα ὁ πρῶτος γραμματεὺς τοῦ κράτους *Ἀρτέμιος*, *Ἀναστάσιος* μετονομασθείς. Μετὰ δύο δὲ σχεδὸν ἔτη Ἀναστάσιος ὁ Β' καθαιρεῖται· καὶ Θεοδόσιός τις, ἀνὴρ ἰδιώτης τῷ 716 ἀναγορεύεται αὐτοκράτωρ. *Θεοδόσιος ὁ Γ' ἦτο ἦθος μὲν χρηστοῦ καὶ βίου σεμνοῦ, ἀλλ' ἀπράγμων ἀνὴρ καὶ περὶ τὴν διοίκησιν τῆς βασιλείας λίαν ἀκατάλληλος.*

---

§ 4. ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΙΣΑΥΡΩΝ (717 — 802)

α') ΛΕΩΝ Ο Γ' Ο ΙΣΑΥΡΟΣ (717 — 741).

1. *Λέων* ὁ Γ' ὁ Ἴσαυρος ὢν στρατηγὸς τῆς Ἀνατολῆς ἐπῆλθε κατὰ Θεοδοσίου τοῦ Γ' καὶ ἀναγκάσας αὐτὸν ναποχωρήσῃ τῆς βασιλείας τῷ 717 ψήφῳ τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρχόντων ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ. *Μασάλμας* δὲ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἄραβος καλίφου *Σουλεϊμὰν* ἐκ τῆς Ἀβύδου μετὰ μεγάλου στρατεύματος περαιωθεὶς εἰς τὴν Θρᾴκην πολὺ μέρος τῆς Θρᾳκικῆς χώρας ἐλεηλάτησε καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ γῆς καὶ θαλάσσης ἀπέκλεισε κατ' Αὔγουστον τοῦ 717. Ἀλλ' ὁ γενναῖος αὐτοκράτωρ Λέων ἀνορθώσας τὴν πειθαρχίαν καὶ τὴν τάξιν τοῦ στρατοῦ καὶ ἐπιπεσὼν αὐτοπροσώπως κατὰ τῶν πολεμίων εἰς πολλὰς τριήρεις προσῆρμοσε τὸ ἑλληνικὸν πῦρ, ὅπερ αὐτάνδρους ταύτας παραχρῆμα κατέφλεξεν. Ἐν βραχεῖ δὲ ἕτερος στόλος τῶν Ἀράβων ἐξ Αἰγύπτου φθάνει μὲ φορτίον σίτου καὶ ὅπλων. Ὁ Λέων ἐν τούτῳ ἐναυπήγησε πολλὰς τριήρεις καὶ τοὺς προμαχῶνας τῆς πόλεως ὠχύρωσεν. Καὶ γενομένης ἐν ὥρᾳ νυκτὸς συμβολῆς αἴφνης ἐξακοντίζονται τὰ ἐμπρηστήρια, καὶ αἱ φλόγες τῶν καταφλεγομένων τριήρων ἐν εἴδει γλωσσῶν ἀνορθούμεναι ἐλλαμπρύνουσιν ὡς φῶς ἡλίου τὰς παρακειμένας παραλίας Εὐρώπης καὶ Ἀσίας. Τοὺς δὲ κατὰ τὴν Θρᾴκην Ἄραβας λιμὸς ἐπίεζε καὶ νόσος λοιμικὴ ἐνσκήψασα ἀπώλεσε πλήθη ἀναρίθμητα. Καὶ οἱ ἐναπολειφθέντες Ἄραβες ὁρμήσαντες εἰς τὰ οἰκεῖα νὰ ἐπανέλθωσιν ὑπὸ τρικυμίας διεφθάρησαν.

2. Λέων ὁ Γ' βλέπων τὸ κράτος λίαν παραλελυμένον καὶ τὸν λαὸν στερούμενον ἐθνικῆς φιλοτιμίας καὶ ἀγάπης πρὸς τὴν πατρίδα, τὴν αἰτίαν τούτων ἀπέδωκε καὶ εἰς τὴν ὑπερβολικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ μοναχικοῦ βίου καὶ εἰς τὰς ποικίλας καταχρήσεις περὶ τοὺς ἐξωτερικοὺς τύπους τῆς θρησκείας· καὶ θρησκευτικῶς καὶ κοινωνικῶς τὸ κράτος ἐπεχείρησε νὰ *μεταρρυθμίσῃ*. Ἀλλ' ἀντὶ νὰ διδάξῃ τὸν ἀπαίδευτον ὄχλον καὶ οὕτω προπαρασκευάσῃ αὐτὸν ἄνευ καινοτομιῶν εἰς τὴν μελετωμένην μεταρρύθμισιν, ἐν ἔτει δεκάτῳ τῆς βασιλείας του ἐξέδωκε διάταγμα *περὶ καταργήσεως τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων*· καὶ διὰ τούτου παρώξυνε τὸ πλεῖστον τῶν ὑπηκόων καὶ διήγειρε

πολλὰς ταραχὰς καὶ ἀνωμαλίας. Ὁ πατριάρχης *Γερμανὸς* μὴ πεισθεὶς νὰ ὁμοφρονήσῃ μετὰ τοῦ βασιλέως παρητήθη· καὶ ἀντ' αὐτοῦ *Ἀναστάσιός* τις ὁμόφρων τοῦ Λέοντος προυχειρίσθη. Ἡ *εἰκονομαχία* ἐξηκολούθει· τὰ τῆς λατρείας ἐπὶ τὸ ἁπλούστερον μετεβάλλοντο· καὶ ἐκ τῶν ἱερῶν ναῶν αἱ σεπταὶ εἰκόνες ἐξηφανίζοντο. Ἀλλ' ὁ κατὰ τῶν εἰκονοφίλων διωγμὸς ἐκίνησεν εἰς ἐπανάστασιν καὶ τοὺς κατοίκους τῆς κυρίως Ἑλλάδος (Ἑλλαδικούς). Οὗτοι ἀποκηρύττουσι τὸν Λέοντα καὶ ἀντ' αὐτοῦ *Κοσμᾶν* τινα ἀνευφημοῦσι αὐτοκράτορα. Στόλος δὲ καὶ στρατὸς τότε ἐξεπέμφθη εἰς τὸ Βυζάντιον· καὶ ναυμαχία ὑπὲρ τῶν εἰκόνων συγκροτεῖται περὶ τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλ' ἡ στρατηγικὴ ἱκανότης τοῦ Λέοντος καὶ τὸ ἑλληνικὸν πῦρ ἐξηφάνισαν τὸν στόλον τῶν πολιορκητῶν· καὶ αἱ κεφαλαὶ τοῦ Κοσμᾶ καὶ τοῦ ναυάρχου *Στεφάνου* ἐνεστηλώθησαν ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ.

3. Μετὰ τοῦτο ὁ Λέων τὰς χώρας, ὅσαι ἐντεῦθεν τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους κείμεναι ἐκκλησιαστικῶς ὑπήγοντο εἰς τὸν πάπαν τῆς Ρώμης, ἀποσπάσας ὑπήγαγεν εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπειδὴ δὲ οἱ *Ἄραβες* διέτρεχον λαφυραγωγοῦντες τὰς χώρας τῆς Βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας, ὁ Λέων πολλάκις ἐπῆλθε κατ' αὐτῶν, ἰδίως ὅμως τῷ 740 ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ὁ τούτου υἱὸς Κωνσταντῖνος συναντήσαντες Ἀραβικὸν στρατὸν 40000 πεζῶν καὶ 20000 ἱππέων κατακόπτουσι τοὺς πολεμίους, ὥστε οἱ πλειότεροι τούτων ἐξολοθρεύονται. Πρὸς τούτοις ὁ *μεγαλεπήβολος* οὗτος βασιλεὺς μεγάλως εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς ἐσωτερικῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ κράτους· καὶ ἐξέδωκεν ἑλληνιστὶ συστηματικὴν νομοθεσίαν καλουμένην *Ἐκλογήν*, ἥτις ἀπέβλεπεν εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεως τῶν ἀγροτῶν καὶ εἰς τὴν συμφωνοτέραν πρὸς τὰς

ἠθικὰς ἀρχὰς τοῦ χριστιανισμοῦ διαρρύθμισιν τοῦ ἀστικοῦ καὶ οἰκογενειακοῦ δικαίου.

β') ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ο Ε' ΚΑΙ ΛΕΩΝ Ο Δ' (741—780).

1. Λέοντα τὸν Γ' τῷ 741 διαδέχεται *Κωνσταντῖνος* ὁ Ε' ὁ ἐπικληθεὶς Κοπρώνυμος ἢ Καβαλλῖνος. Ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου ἀπόντος εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ὁ ἐπὶ ἀδελφῇ γαμβρὸς *Ἀρτάβασδος* ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τῶν εἰκονοφίλων ἀνακηρύττεται αὐτοκράτωρ, ἀλλ' εὐχερῶς καταβάλλεται. Ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο ἱκανὸς καὶ ἔμπειρος αὐτοκράτωρ ἀλλ' ἀνεμείχθη εἰς τὰς περὶ εἰκόνων ἔριδας, ἀπηνῶς κατεδίωξε τοὺς προσκυνοῦντας τὰς εἰκόνας, διέλυσε πολλὰ μοναστήρια καὶ οὐκ ὀλίγους μοναχοὺς κατέταξεν εἰς τὸν στρατόν. Συγκροτηθείσης δὲ τῷ 754 Συνόδου ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ ὁμοφρονοῦντες αὐτῷ ἐπίσκοποι ἀπηγόρευσαν τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων, καὶ εἰς ἀνάθεμα καθυπέβαλον καὶ τὸν ἀοίδιμον πατριάρχην Γερμανὸν καὶ τὸν μέγαν ἐπὶ σοφίᾳ καὶ ἀρετῇ *Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνόν*. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἐκστρατεύσας κατὰ τῶν Ἀράβων ἀνακτᾶται τὴν Κύπρον καὶ εἶτα καὶ ἄλλας πόλεις παραλαμβάνει.

2. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Βούλγαροι ἀπῄτησαν τὴν ἐπανάληψιν τοῦ φόρου, τὸν ὁποῖον ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου ἠναγκάσθη ἡ Βυζαντιακὴ κυβέρνησις νὰ ποτίνῃ, Κωνσταντῖνος ὁ Ε' ἐπελθὼν τῷ 763 διὰ γῆς καὶ θαλάσσης, *νικᾷ περὶ τὴν Ἀγχίαλον* τοὺς Βουλγάρους, πολλοὺς αὐτῶν φονεύει καὶ οὐκ ὀλίγους συλλαμβάνει αἰχμαλώτους. Ἀλλὰ μετὰ διετίαν πάλιν οἱ Βούλγαροι παρεβίασαν τὰς συνθήκας καὶ εἰς τὴν Θρᾴκην ἡτοιμάζοντο νὰ εἰσβάλωσιν· ἐπιδραμὼν δὲ ὁ Κωνσταντῖνος τῷ 774 κατὰ τῶν Βουλγάρων, πολλοὺς μὲν ἐφόνευσεν, ἄλλους δὲ ᾐχμαλώτισε καὶ ἐπιστρέψας *ἐθριάμβευσεν*. Κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος ἐξεστράτευσε πάλιν ὁ βασιλεύς· ἀλλ' ἀσθενήσας ἐπανακάμπτει

καὶ καθ' ὁδὸν ἀποθνήσκει, ἔχων τεταμένας τὰς χεῖρας πρὸς τὴν βασιλεύουσαν καὶ ἀναβοῶν, ὡς λέγουσι, «*Σῴζου ὁ ναὸς ὁ μέγας τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου Σοφίας! Σῴζου πόλις καὶ σύγκλητος!*»

3. Κωνσταντίνου τοῦ Ε' διάδοχος γίνεται τῷ 775 ὁ υἱὸς αὐτοῦ *Λέων ὁ Δ'*, ὅστις γυναῖκα εἶχε τὴν καλὴν καὶ εὐπροσήγορον *Εἰρήνην* τὴν Ἀττικήν. Ὁ Λέων ἦτο ἀνὴρ χρηστὸς ἀλλ' ἀσθενὴς τὸν χαρακτῆρα. Ὅθεν καίπερ εἰκονομάχος λίαν αὐστηρὸς πρὸς τοὺς εἰκονοφίλους δὲν ἠδυνήθη νὰ προσενεχθῇ· ἀλλ' *ἐπιτυχῶς* πρὸς τοὺς Ἄραβας *ἐπολέμησε* διὰ τοῦ ἱκανοῦ στρατηγοῦ *Μιχαὴλ τοῦ Λαχανοδράκοντος*.

γ') ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ο ΣΤ' ΚΑΙ Η ΕΙΡΗΝΗ (780—802).

1. Λέοντα τὸν Δ' *μετὰ πενταετῆ μοναρχίαν* τελευτήσαντα τῷ 780 διαδέχεται ὁ δεκαετὴς αὐτοῦ υἱὸς *Κωνσταντῖνος ὁ ΣΤ'* ὑπὸ τὴν ἐπιτροπείαν τῆς μητρὸς αὐτοῦ Εἰρήνης. Αὕτη δὲ οὖσα εἰκονόφιλος συνεκάλεσε τῷ 787 ἐν Νικαίᾳ τὴν *Ζ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον*, ἥτις ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Θαυμαστοῦ καὶ πεπαιδευμένου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως *Ταρασίου* κατεδίκασε τὴν ἐν ἔτει 754 γενομένην Σύνοδον καὶ *ἐκύρωσε τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων*, δογματίσασα ὅτι «*ἡ τιμὴ τῆς εἰκόνος ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει καὶ ὁ προσκυνῶν τὴν εἰκόνα προσκυνεῖ ἐν αὐτῇ τοῦ ἐγγραφομένου τὴν ὑπόστασιν*».

2. Ἤδη δὲ ὁ Κωνσταντῖνος εἰκοσαετὴς γενόμενος τῷ 790 καὶ βλέπων πᾶσαν τὴν κυβέρνησιν εἰς χεῖρας τῆς μητρός του, ἐμελέτησεν ἐξορίζων τὴν βασίλισσαν αὐτὸς μόνος νὰ καταλάβῃ τὴν βασιλείαν. Τοῦτο μαθοῦσα ἡ Εἰρήνη ἐκ τῶν φίλων τοῦ βασιλέως τοὺς μὲν ἐμαστίγωσε, τοὺς δὲ ἐξώρισε, τὸν δὲ Κωνσταντῖνον ἐπέπληξε καὶ περιώρισε· καὶ τὰ στρατεύματα δι' ὅρκου ἠνάγκαζε νὰ μὴ δέχωνται τὸν υἱὸν ἐν ὅσῳ ζῇ ἐκείνη.

Ἀλλ' ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὁ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ στρατὸς ἀνεκήρυττον τὸν Κωνσταντῖνον *μόνον αὐτοκράτορα*. Φοβουμένη δὲ ἡ Εἰρήνη τὴν ὁμόνοιαν τοῦ λαοῦ ὑποχωρεῖ· καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ἐπανελθὼν εἰς τὰ βασίλεια ἐκάλεσε τὴν μητέρα του νὰ διάγῃ ἐντίμως εἰς τὰ ἀνάκτορα τῶν Ἐλευθερίων. Ἐκστρατεύσας δὲ κατὰ τῶν Βουλγάρων ἄπρακτος ἐπέστρεψε· καὶ κατὰ τῶν Ἀράβων ὁρμήσας οὐδὲν ἄξιον λόγον ἔπραξεν. Ὁ Κωνσταντῖνος πάλιν κοινωνὸν τῆς βασιλείας παρέλαβε τὴν Εἰρήνην. Αὕτη δὲ φίλαρχος οὖσα καθαιρεῖ τὸν υἱόν. Καὶ τούτου συλληφθέντος καὶ τυφλωθέντος τῷ 797 ἡ Εἰρήνη ἐπὶ ἓξ ἔτη ἐμονάρχησεν ἐν μέσῳ ταραχῶν καὶ πολλῶν περισπασμῶν.

---

§ 5. ΑΚΜΗ ΤΟΥ ΑΡΑΒΙΚΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΦΡΑΓΚΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

α') ΟΙ ΑΡΑΒΕΣ ΕΝ ΤΗ ΙΣΠΑΝΙΑ. ΑΒΒΑΣΙΔΑΙ

1. Οἱ Ἄραβες ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Ὀμμιαδῶν κυριεύσαντες ἅπασαν τὴν βόρειον Ἀφρικὴν διέβησαν ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἱσπανίαν ὑπὸ τὸν στρατηγὸν *Ταρὴκ*, ὅστις ἐθεμελίωσε τὴν ἰσχυρὰν πόλιν Γιβραλτὰρ (Γεβὲλ-ἀλ-Ταρὴκ ἤτοι ὄρος τοῦ Ταρήκ). Συνάψαντες δὲ τῷ 711 *ἐν τοῖς πεδίοις τῆς Ἄστης Ρηγίας* οὐ μακρὰν τῶν Γαδείρων μάχην κρίσιμον πρὸς τοὺς Οὐισιγόθθους κατενίκησαν αὐτοὺς καὶ τὸ πλεῖστον τῆς Ἱσπανίας καθυπέταξαν. Ἀλλὰ καὶ *ἐν τῇ Σικελίᾳ* ἐγκατεστάθησαν Ἄραβες. Οἱ Ἄραβες δὲ τῆς Ἱσπανίας καὶ τῆς Σικελίας καλοῦνται ἰδίως *Μαῦροι*, ὄντες ἀνάμεικτοι μετ' Ἀφρικανῶν, καὶ *Σαρακηνοὶ* ἤτοι Ἀνατολῖται.

2. Ἐκ τῆς Ἱσπανίας οἱ Ἄραβες διαβάντες τὰ Πυρηναῖα κατέλαβον τὴν μεσημβρινὴν Γαλατίαν καὶ ἠπείλουν ἅπαν τὸ Φραγκικὸν κράτος νὰ καταστρέψωσιν. Ἀλλ' ὁ ἄρχων τοῦ

Φραγκικοῦ κράτος *Κάρολος* ὁ ἐπικληθεὶς *Μάρτελλος ἐν μάχῃ φονικῇ μεταξὺ Πικταυίου καὶ Τορώρου* τῷ 732 *ἐνίκησε* τοὺς Ἄραβας καὶ *ἠνάγκασεν* αὐτοὺς νὰ *ἐπανακάμψωσιν* εἰς τὴν Ἱσπανίαν, ἔνθα *Ἀβδουρραχμὰν ὁ Α'* ἵδρυσε περιφανῆ *μοναρχίαν* ἔχουσα πρωτεύουσαν τὴν *Κορδούην*.

3. Εἰς τὴν Ἀσίαν δὲ ὁ τελευταῖος καλίφης ἐκ τῆς δυναστείας τῶν Ὀμμιαδῶν *Μερβὰν ὁ Β'* ἐνικήθη καὶ κατεβλήθη τῷ 750 ὑπὸ τοῦ ἀπογόνου τοῦ *Ἀλῆ Ἀββάς*. Οὗτος διὰ σφαγῶν κατηφάνισε τοὺς Ὀμμιάδας· διὸ καὶ *Ἐλ-Σεφφὰχ* ἤτοι ὁ *Σφαγεὺς* ἐπεκλήθη· καὶ ἐγένετο ἀρχηγέτης νέας *δυναστείας*, τῆς τῶν *Ἀββασιδῶν*. Τὸν Ἀββὰς ἀποθανόντα τῷ 754 διεδέχθη ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ *Μανσούρ*. Ἐπὶ τούτου τῷ 762 πρωτεύουσα ἐξελέγη τὸ Βαγδάτιον, ἔνθα ἐνδόξως καὶ ἰσχυρῶς ἀπὸ τοῦ 786 μέχρι τοῦ 809 ἐβασίλευσεν ὁ Ἀββασίδης *Ἀροὺν Ρασὴδ* καὶ ἀπὸ τοῦ 813 μέχρι τοῦ 833 ὁ υἱὸς τοῦ Ἀροὺν Μαμούν. Ἐπὶ τούτων τὰ γράμματα καὶ αἱ ἐπιστῆμαι *ἀνεπτύχθησαν* εἰς μεγίστην ἀκμήν.

β') ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΑΡΑΒΩΝ

1. Κατὰ τὸν Μεσαίωνα οἱ Ἄραβες ἦσαν *μᾶλλον πεπολιτισμένοι* τῶν Εὐρωπαίων· πόλεις πολυανθρώπους ἔκτισαν, μεταλλεῖα ἀνώρυξαν, ναοὺς καὶ ἀνάκτορα μεγαλοπρεπῆ ἀνήγειραν, τὴν γεωργίαν καὶ τὴν βιομηχανίαν ἀνέπτυξαν, τὰς δὲ τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας προήγαγον εἰς μεγίστην ἀκμήν. Εἰς τὴν προαγωγὴν ταύτην ὤφειλον πρὸ πάντων τὴν δόξαν των οἱ Ἀββασίδαι, ἰδίως δὲ ὁ Ἀροὺν Ρασήδ, ὅστις ἀείποτε περιεστοιχεῖτο ὑπὸ σοφῶν καὶ ἐπεθύμει παρ' ἕκαστον ναὸν νὰ ἱδρύηται καὶ σχολὴ ἀξιόλογος. Ὁ Μαμοὺν συνέστησε πολλὰς *σχολὰς* καὶ *ἀνώτατον* ἐν Βαγδατίῳ *ἐκπαιδευτήριον*, εἰς τὸ ὁποῖον ἐσπούδαζον δεκακισχίλιοι φοιτηταί. Καὶ ἐν τῇ Δαμασκῷ, τῇ Κορδούῃ καὶ ἀλλαχοῦ μνημονεύονται *ὀνομασταὶ σχολαί*.

2. Ἐν τῇ *ἀκμῇ* τοῦ *Ἀραβικοῦ πολιτισμοῦ* καὶ *ποιηταὶ* καὶ *ἱστορικοὶ* οὐκ ὀλίγοι ἀνεφάνησαν. *Μετέφρασαν* δὲ οἱ Ἄραβες πολλὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Εὐκλείδου καὶ τοῦ Ἀρχιμήδους καὶ ταῦτα κατέστησαν γνωστὰ εἰς τοὺς Εὐρωπαίους. Καὶ εἰς τὴν ἰατρικὴν κατεγίνοντο· ἔξοχοι δὲ ἰατροί, μάλιστα ἐν τῷ Βαγδατίῳ, ἱκανῶς προήγαγον τὴν ἐπιστήμην ταύτην· καὶ τοὺς ἰατροὺς τῆς Κουρδούης συνεβουλεύοντο οἱ ἡγεμόνες τῆς Δύσεως. Ἐπίσης δὲ καὶ τὰς μαθηματικὰς ἐπιστήμας καὶ τὴν χυμικὴν ἀνέπτυξαν καὶ εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἀστρονομίας παρεδόθησαν. Καὶ ἀξιόλογα ἀστεροσκοπεῖα ἐν τῷ Βαγδατίῳ καὶ τῇ Σαμαρκάνδῃ ὑπῆρχον.

3. Ἐπειδὴ δὲ ὁ θρησκευτικὸς νόμος ἀπηγόρευσε τὴν ἐξεικόνισιν τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς ἤτοι τὴν γραφικὴν καὶ τὴν γλυπτικήν, οἱ Ἄραβες ἐκ τῶν καλῶν τεχνῶν *ἐξήσκουν* μόνην τὴν *ἀρχιτεκτονικήν*, καὶ ἐν ταύτῃ ἐμιμήθησαν τοὺς Ἕλληνας τοῦ Βυζαντίου. Διὰ διαφόρων δὲ ποικιλμάτων ἐλάμπρυνον τὰ οἰκοδομήματα αὐτῶν καθιστῶντες ταῦτα πρότυπα πλούτου καὶ πολυτελείας ἀρχιτεκτονικῆς. *Ὁ ναὸς τοῦ Ὠμὰρ* ἐν Ἱερουσαλὴμ ἦτο ἓν τῶν πρώτων Ἀραβικῶν κτιρίων. Τὸ Κάιρον ἐκοσμήθη διὰ πολυτελεστάτων ναῶν. *Ὁ δὲ ναὸς τῆς Κορδούης* ἦτο μεγαλοπρεπέστατος. Καὶ εἰς τὴν Ἱσπανικὴν πόλιν τῆς Γρενάδης σῴζονται ἔτι τὰ ἐρείπια τοῦ ἐπισημοτάτου τῶν Ἀραβικῶν μνημείων, τῆς *Ἀλχάμβρας*, ἥτις εἶναι ἐν ταὐτῷ φρούριον καὶ παλάτιον ἀξιοθαύμαστον.

γ') ΚΑΡΟΛΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ (768 — 814).

1. Εἰς τὸ Φραγκικὸν κράτος μετὰ τὸν θάνατον (638) τοῦ *Δαγοβέρτου νωθροὶ βασιλεῖς βασιλεύουσι* καὶ *ἡ ἀρχὴ κυρίως εἶναι εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἐπιτρόπων τῶν βασιλικῶν κτημάτων* (Μαϊορδόμων). Ἀλλὰ τῷ 715 ἀναλαμβάνει τὴν βασιλείαν Κάρολος ὁ Μάρτελλος ὁ νικητὴς (732) τῶν Ἀράβων. Ὁ δὲ αὐλάρχης *Πιπῖνος ὁ Βραχύς*, δευτερότοκος υἱὸς Καρόλου τοῦ

Μαρτέλλου, ἀνὴρ δραστήριος καὶ ραδιοῦργος καταβάλλει τῷ 751 τὸν τελευταῖον γόνον τῆς δυναστείας τῶν Μεροναίων *Χιλδέριχον τὸν Γ'* καὶ ἀναγορεύεται *βασιλεὺς* τῶν Φράγκων, γενόμενος ἀρχηγέτης τῆς *δυναστείας τῶν Καρολιδῶν*.

2. Τοῦ Πιπίνου ἀποθανόντος τῷ 768 διάδοχος γίνεται ὁ υἱός του *Κάρολος* ὁ ἐπικληθεὶς *Μέγας*, ἀνὴρ *καλός*, *μεγαλοπρεπής*, *ἰσχυρὸς* καὶ *εὐγενής*. Κάρολος ὁ Μέγας κατετρόπωσε τοὺς Λογγοβάρδους καὶ κατέσχε (774) τὰ δύο τρίτα τῆς Ἰταλίας, κατέβαλε μετὰ πόλεμον τριάκοντα καὶ δύο ἐτῶν (772 — 804) τοὺς Σάξονας καὶ ἵνα ἐκπολιτίσῃ αὐτούς ἐξαπέστειλεν ἀποστόλους καὶ ἵδρυσεν ἐπισκοπεῖα καὶ πόλεις. Ἐπελθὼν δ' εἰς τὴν Ἱσπανίαν καθυπέταξε πᾶσαν τὴν μεταξὺ τῶν Πυρηναίων καὶ τοῦ Ἴβηρος χώραν. Ἐλάμασε δὲ καὶ τοὺς Ἀβάρους ἀποσπάσας παρ' αὐτῶν τὴν σημερινὴν Οὐγγαρίαν καὶ τὴν Αὐστρίαν· καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν εἰσέβαλεν. Οὕτως ὁ Κάρολος, ἀφοῦ εἰς τηλικαύτην ἔκτασιν καὶ *ἰσχὺν* προήγαγε τὸ Φραγκικὸν κράτος καὶ τοσούτους λαοὺς ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν του συνήνωσε, μεταβαίνει εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων τοῦ ἔτους 800 εἰσέρχεται εἰς τὸν ἐν Ρώμῃ ναὸν τοῦ Ἁγίου Πέτρου πρὸς μετάληψιν τῶν ἀχράντων μυστηρίων. Ἐν ᾧ δὲ ὁ Κάρολος προσηύχετο γονυπετής, προσελθὼν ὁ Πάπας *Λέων ὁ Γ'* ρίπτει ἐπὶ τῶν ὤμων τοῦ προσευχομένου ἁλουργίδα, χρίει τοῦτον δι' ἐλαίου, ἐπιθέτει στέμμα ἀδαμαντοκόλλητον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Φράγκου βασιλέως καὶ προσαγορεύει αὐτὸν *αὐτοκράτορα*. Ὁ δὲ λαὸς ἀνευφημεῖ «*Ζωὴ καὶ νίκη τῷ εὐσεβεστάτῳ Καρόλῳ τῷ Αὐγούστῳ, τῷ μεγάλῳ, τῷ εἰρηνοποιῷ Αὐτοκράτορι Ρωμαίων*». Ἀλλ' οἱ τοῦ Βυζαντίου αὐτοκράτορες οὐδαμῶς ἀνεγνώρισαν τὸ ἀξίωμα τοῦτο τῶν Δυτικῶν.

3. Ἐπὶ τούτοις ὁ Κάρολος ἐμερίμνησε *περὶ τῆς βελτιώσεως*

τῆς τύχης τῶν ὑπηκόων του. Ἐξέδωκε πολλὰς διατάξεις περὶ τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης καὶ περὶ τῆς διοικήσεως· ἐνεψύχωσε τὴν γεωργίαν καὶ τὰς τέχνας· ἵδρυσε διαφόρους σχολὰς καὶ φιλομαθὴς ὢν αὐτὸς εἰς πολλοὺς τῶν ἀξιωματικῶν τῆς αὐλῆς ἐνέπνευσε τὸν ἔρωτα τῆς παιδείας. Ἠνόει δὲ τοὺς ἐπὶ σοφίᾳ μᾶλλον διακεκριμένους καὶ εἶχεν αὐτοὺς ὑπὸ τὴν προστασίαν του. Προσεκάλεσε πλησίον του τὸν Βρεττανὸν *Ἀλκουῖνον*, δεινὸν μύστην τῶν ἑλληνικῶν καὶ λατινικῶν γραμμάτων, παρὰ τοῦ ὁποίου πολλὰ ἐδιδάχθη, καὶ πολλοὺς ἄλλους ὀνομαστούς, ἐν οἷς καὶ τὸν περίφημον *Ἐγίναρδον*, τοῦ ὁποίου σώζεται καὶ *βίος Καρόλου*.

4. Ἡ *φήμη* τοῦ Καρόλου ἐπὶ τοσοῦτον ἐπεξετάθη ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ περίβλεπτος καλίφης Ἀρούν Ρασὴδ ἔπεμψεν εἰς αὐτὸν πολύτιμα δῶρα ἐκ τῆς Ἀνατολῆς καὶ πρέσβεις περὶ φιλίας· καὶ ἡ αὐτοκράτειρα τοῦ Βυζαντίου Εἰρήνη ἐξαποστέλλει πρέσβεις καὶ δῶρα μεγαλοπρεπῆ, ἐν οἷς καὶ τράπεζαν χρυσῆν ἔχουσαν ἐγκεκολαμμένην τὴν τοπογραφίαν τοῦ Βυζαντίου.

---

§ 6. ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΤΟΥ Α΄ ΚΑΙ ΜΙΧΑΗΛ ΤΟΥ ΤΡΑΥΛΟΥ (802 — 867).

α') ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΤΟΥ Α΄ (802 — 813).

1. Ὁ Κάρολος ἀπέστειλε πρέσβεις πρὸς τὴν Εἰρήνην, θέλων νὰ λάβῃ αὐτὴν γυναῖκα, ἵνα τοιουτοτρόπως ἑνωθῶσιν ἡ Ἀνατολικὴ καὶ ἡ Δυτικὴ αὐτοκρατορία. Τοῦτο εὔλογον ἐφαίνετο καὶ εἰς τὴν αὐτοκράτειραν. Ἀλλ' ὁ λαὸς τῆς πρωτευούσης καὶ τῶν ἐπαρχιῶν ἀναγορεύει τῷ 802 αὐτοκράτορα τὸν πατρίκιον *Νικηφόρον*. Καὶ ἡ Εἰρήνη παραδώσασα τοὺς βασιλικοὺς θησαυροὺς εἰς τὸν Νικηφόρον, εὐθὺς ἐξωρίσθη εἰς τὴν νῆσον Πρίγκιπον καὶ μετὰ ταῦτα εἰς τὴν Λέσβον, ἔνθα ἐτελεύτησεν. Οἱ

πρέσβεις τοῦ Καρόλου ἔγιναν αὐτόπται τῆς βασιλικῆς ταύτης μεταβολῆς. Τούτους ὁ Νικηφόρος φιλοδωρήσας ἀντέπεμψε μετὰ συνοδίας ἑτέρων πρέσβεων Ἑλλήνων διὰ τὴν *ὁροθεσίαν* Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Καὶ ἔγινε *συνθήκη*, καθ' ἣν ὡρίσθησαν τὰ ὅρια τῶν δύο αὐτοκρατοριῶν. Καὶ ὁ μὲν αὐτοκράτωρ τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους ἔλαβε τὴν Σικελίαν καὶ τὰς παραθαλασσίους πόλεις τῆς Κάτω Ἰταλίας, ἔτι δὲ τὴν Ἰστρίαν καὶ Δαλματίαν καὶ ἀνεγνωρίσθη νόμιμος κύριος ἁπάσης τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀνατολῆς, ὁ δὲ Κάρολος ὡμολογήθη κύριος τῆς Ρώμης καὶ τῆς Λογγοβαρδίας καὶ τῶν λοιπῶν χωρῶν, ὅσας ἢ ἐκ πατρικῆς κληρονομίας παρέλαβεν ἢ αὐτὰς ἐκυρίευσεν.

2. *Νικηφόρος ὁ Α'* ἐπεχείρησεν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ διοργανώσῃ στρατιωτικῶς καὶ οἰκονομικῶς τὸ κράτος. Ἐθέσπισε πρὸς τοῖς ἄλλοις διὰ διατάγματος, ὅπερ *ἀλληλέγγυον* ὠνομάσθη, ὅπως οἱ ἄποροι ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν στρατεύοντες λαμβάνωσι παρὰ τῶν πλουσιωτέρων τὰ ὅπλα καὶ τὰς δαπάνας. Δι' ἑτέρου δὲ θεσπίσματος ὀνομασθέντος *καπνικοῦ* ἐπέβαλε φόρους εἰς τὰ τέως μηδὲν τέλος ἔχοντα πτωχοκομεῖα, γηροκομεῖα, μοναστήρια καὶ ἐκκλησίας. Ἀλλ' ἐν τούτῳ καὶ οἱ Ἄραβες καὶ οἱ Βούλγαροι *ἐπεστράτευον* κατὰ τῶν Βυζαντίων. Κατὰ τῶν Βουλγάρων λοιπὸν ἐπελθὼν ὁ βασιλεὺς τὸ μὲν πρῶτον ηὐτύχησε καὶ δὲν ἐδέχετο τὰς ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων *Κρούμου* προτεινομένας συνθήκας· ἀλλ' ἔπειτα ἐνικήθη ὁ Νικηφόρος καὶ αἰχμαλωτισθεὶς ὑπὸ τοῦ Κρούμου ἐθανατώθη τῷ 811.

3. Ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Νικηφόρου *Σταυράκιος* πληγωθεὶς εἰς τὴν πρὸς τοὺς Βουλγάρους μάχην δύο περίπου μῆνας ἐβασίλευσε· καὶ ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ *Μιχαὴλ ὁ Α' ὁ Ραγγαβὲς* στέφεται αὐτοκράτωρ κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 811. Μιχαὴλ ὁ Α' ἦτο τοὺς τρόπους χρηστός, δίκαιος, ἀλλὰ περὶ τὴν διοίκησιν λίαν νωθρός. Ἐκστρατεύσας δὲ κατὰ τῶν Βουλγάρων ἡττᾶται καὶ ἐκὼν ἄκων τῷ 813 παραδίδει τὴν βασιλείαν εἰς τὸν στρατηγὸν τῆς Ἀνατολῆς *Λέοντα τὸν Ἀρμένιον*. Οὗτος ἤδη ἠνδραγάθησε κατὰ τῶν Ἀράβων, οἵτινες ἐλεηλάτουν τὰς ἀνατολικὰς χώρας, φονεύσας ἐξ αὐτῶν περὶ τοὺς δισχιλίους καὶ λαφυραγωγήσας ἵππους καὶ ὅπλα πολλά.

β') ΛΕΩΝ Ο Ε' Ο ΑΡΜΕΝΙΟΣ (813 — 820).

1. Ὁ Λέων ἅμα ἀναβὰς τὸν θρόνον ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Βουλγάρων, οἵτινες ἐπέδραμον μέχρι τῶν πυλῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ *γενναίως* ἐπιπεσὼν εἰς φόβον αὐτοὺς ἐνέβαλε, παρ' ὀλίγον δὲ καὶ αὐτὸν τὸν Κροῦμον θὰ συνελάμβανεν. Ἐντεῦθεν ὁ βασιλεὺς *τροπαιοφόρος* εἰς τὴν βασιλεύουσαν ἐπανῆλθεν ἄγων λείαν καὶ πολὺ πλῆθος αἰχμαλώτων. Καὶ ἐνησχολήθη μὲν περὶ τὰ οἰκονομικὰ καὶ τὰ στρατιωτικὰ τοῦ κράτους, ἀλλ' ἐξέδωκε καὶ διατάγματα περὶ καθαιρέσεως τῶν εἰκόνων καὶ σφοδρῶς κατεδίωξε τοὺς εἰκονοφίλους καὶ τοὺς μοναχούς.

2. Ἐν τούτῳ Λέων ὁ Ε' ὁμολογουμένως ἦτο *συνετὸς* καὶ *δίκαιος* βασιλεὺς καὶ εἶχε *σπάνια προτερήματα*· περὶ δὲ τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν τὰ μάλιστα ἐνησχολεῖτο. Ἀλλ' ἐκ τῆς εἰκονομαχίας τοῦ βασιλέως ὠφελούμενος ὁ πατρίκιος *Μιχαὴλ* ὁ καλούμενος *Τραυλὸς* συνυφαίνει *συνωμοσίαν* κατὰ τοῦ Λέοντος. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Μιχαὴλ συνελήφθη καὶ κατεδικάσθη εἰς τὸν διὰ πυρᾶς θάνατον τῇ παραμονῇ τῶν Χριστουγέννων τοῦ ἔτους 820, διὰ τὴν ἑορτὴν ἀνεβλήθη ἡ θανατικὴ ποινή. Καὶ ὅτε περὶ τὸν ὄρθρον τῆς ἑορτῆς εἰσῆλθεν εἰς τὸν ἱερὸν ναὸν ὁ βασιλεύς, καὶ αὐτὸς εὔφωνος καὶ φιλόμουσος ὢν ἔψαλλε τὰς ἐωθινὰς ᾠδάς, οἱ συνωμόται τοῦ Μιχαὴλ συνεκρύπτοντο εἰς τὸν ναὸν ὡς κληρικοὶ μετημφιεσμένοι καὶ εἶχον κεκρυμμένα ξιφίδια· καὶ καθ' ἣν στιγμὴν ἐξεφώνει τὴν ᾠδὴν «*Τῷ παντάνακτος*

ἐξεφαύλισαν πόθῳ», πάραυτα ἐπιπεσόντες οἱ συνωμόται ἐδολοφόνησαν τὸν Λέοντα καὶ ἔρριψαν τὸ σῶμά του εἰς τὸν ἱππόδρομον.

γ') ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΜΙΧΑΗΛ ΤΟΥ ΤΡΑΥΛΟΥ (820—867).

1. Μιχαὴλ ὁ Β' ὁ Τραυλὸς λυθεὶς τῶν δεσμῶν στέφεται αὐτοκράτωρ ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας· *Θωμᾶς* δέ τις στρατηγὸς ἐπαναστατεῖ κατὰ τοῦ Μιχαὴλ καὶ συναθροίσας δύναμιν πολιορκεῖ τὸ Βυζάντιον. Ἀλλ' ὁ Μιχαὴλ μετὰ τριετεῖς ἀγῶνας διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν Βουλγάρων καταβάλλει τὸν ἀποστάτην. Ἐν ᾧ δὲ εἰς τὴν ἀποστασίαν ταύτην καὶ εἰς ἐμφυλίους ταραχὰς ἠσχολοῦντο αἱ βυζαντιακαὶ δυνάμεις, οἱ Ἄραβες *κατέσχον* τὴν νῆσον *Κρήτην* (823) καὶ ὁ Μιχαὴλ ἐκπέμπει στόλον ἀλλ' ἡττᾶται. Πρὸς δὲ οἱ Ἄραβες ἔγιναν κύριοι τοῦ πλείστου μέρους τῆς Σικελίας καὶ ἐντεῦθεν εἰς τὴν Δαλματίαν περαιωθέντες ἤγειραν τοὺς ἐν αὐτῇ λαοὺς εἰς ἐπανάστασιν.

2. Μιχαὴλ ὁ Β' ὁ Τραυλὸς μετὰ βασιλείαν ὀκτὼ ἐτῶν καὶ ἐννέα μηνῶν ἀπέθανε τῇ α' Ὀκτωβρίου τοῦ 829· καὶ τοῦτον διαδέχεται ὁ υἱός του *Θεόφιλος*. Οὗτος ἦτο *ἐμβριθὴς* καὶ *δίκαιος* καὶ *εὐπροσήγορος*. Ἅπαξ τῆς ἑβδομάδος μετέβαινε διὰ τῆς ἀγορᾶς ἔφιππος μετὰ βασιλικῆς δορυφορίας εἰς τὸν ἐν Βλαχέρναις ναὸν τῆς Θεοτόκου· καὶ ἐπεσκέπτετο τὰ δικαστήρια καὶ περὶ τῶν ὀψωνίων ἐφρόντιζεν. Ἔκτισε δὲ τὰ καλούμενα ἀνάκτορα τοῦ *Βρύαντος* (μεταξὺ Μάλτεπε καὶ Μπρσταντζίκ), ἀνεκαίνισε μεγαλοπρεπῶς τὰ παράλια τείχη τῆς πόλεως καὶ μέγιστον *ξερῶτα* ἀνήγειρε· προήγαγε δὲ σπουδαίως τὰς καλὰς τέχνας καὶ τὰ γράμματα καὶ ἐδείχθη προστάτης τῶν λογίων. Ἀλλ' ἦτο εἰκονομάχος καὶ εἰς τοὺς εἰκονοφίλους λίαν σκληρός. Ὁ Θεόφιλος τῷ 832 ἔπεμψε πρὸς τὸν καλίφην τοῦ Βαγδατίου Μαμοὺν *Ἰωάννην τὸν Γραμματικὸν* μετὰ δώρων περὶ εἰρήνης. Ὁ Ἰωάννης φθάσας εἰς τὸ Βαγδάτιον καὶ διὰ τὰ δῶρα τοῦ βασιλέως καὶ διὰ τὴν δύναμιν τοῦ λόγου του ἐτιμήθη καὶ ἐθαυμάσθη καὶ ἠδοκίμησε περὶ τὰς διαπραγματεύσεις. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ διάδοχος τοῦ Μαμοὺν *Μοτασσὲμ* (833—842) ἐπῆλθε κατὰ τῶν βυζαντιακῶν χωρῶν, ὁ Θεόφιλος ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ *θριαμβεύων* ἐπανῆλθεν εἰς τὸ Βυζάντιον. Ὅτε δὲ ὁ Μοτασσὲμ συναγαγὼν πάσας τὰς δυνάμεις αὐτοῦ ἐπολιόρκει τὸ *Ἀμόριον*, ἐξῆλθε πάλιν ὁ Θεόφιλος, ἀλλ' ἡττήθη ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ καλίφου καὶ ὁ Μοτασσὲμ μετὰ εὔρωστον ἄμυναν γίνεται κύριος τοῦ Ἀμορίου.

3. Ὁ Θεόφιλος ἐπανακάμψας εἰς τὴν πρωτεύουσαν μετ' οὐ πολὺ ἐτελεύτησε τῷ 842. Ἡ δὲ ἀρχὴ μετεβιβάσθη πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ Θεοφίλου *Μιχαὴλ τὸν Γ'*, ὄντα ἔτι παιδίον. Ὡς ἐπίτροπος τούτου διοικοῦσα ἡ *εὐλαβὴς* τοῦ Θεοφίλου γυνὴ *Θεοδώρα* παρρησίᾳ ἐκήρυξεν ὅτι ἀσπάζεται τὰς εἰκόνας *σχετικῶς*, *οὐχὶ λατρευτικῶς*· καὶ διὰ τῆς ἐνδημούσης ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου κατήργησε τῷ 842 τὰ διατάγματα τῶν εἰκονομάχων βασιλέων καὶ *ἐθέσπισε τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων*. Ἔκτοτε δὲ ἑορτάζεται ἡ ἑορτὴ τῆς Ὀρθοδοξίας. Οὕτως ἡ εἰκονομαχία ἐξέλιπεν· ἀλλὰ Μιχαὴλ ὁ Γ' *οἰνόφλυξ* καὶ *αἰσχρὸς* καὶ *μοχθηρὸς* καὶ *ἀνίκανος* ὢν διῆγε χυδαῖον βίον καὶ εἰς θέατρα καὶ ἱππηλασίας ἐσχόλαζε· καὶ τῷ 856 τὴν μὲν μητέρα του κατέκλεισεν εἰς μοναστήριον, εἰς δὲ τὸν πρὸς μητρὸς θεῖόν του *Βάρδαν* ἀνέθηκε τὴν κυβέρνησιν. Ὁ Βάρδας ὁμολογουμένως, ἂν καὶ εἶχε πολλὰ ἐλαττώματα, ἐκυβέρνησεν *ἀξιεπαίνως*, πολλὴν δὲ φροντίδα περὶ τῆς παιδεύσεως κατέβαλεν.

4. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀνεφάνησαν νέοι πολέμιοι τῶν Ἑλλήνων *οἱ Ρῶσοι*. Οὗτοι ὄντες *σλαυικῆς* καταγωγῆς κατῴκουν τὴν πάλαι *Σκυθίαν* καὶ εἶτα *Σαρματίαν* καλουμένην· καὶ κατ' αὐτῶν ἐπῆλθον ἐκ τῆς Σκανδιναυίας *Νορμανδοί*, ἤτοι βόρειοι Γερμανοί, οἵτινες καὶ ἐπεκράτησαν. Οἱ Ρῶσοι

κατὰ τὸ 860 μὲ διακόσια πλοῖα ἐλεηλάτουν τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ τοῦ Βοσπόρου καὶ περιεκύκλουν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλὰ τρικυμία διέλυσε τὸν στόλον τῶν Ρώσων καὶ ἠνάγκασεν αὐτοὺς ἀπράκτους *νὰ τὸ λθωσιν*. Τότε πρὸς ἀνάμνησιν τῶν προηγουμένων πολιορκιῶν τῶν γενομένων ἐπὶ Ἡρακλείου, Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου καὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου καὶ πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς προκειμένης, εἰς ἀπόδειξιν δὲ τῆς παρεχομένης ἑκάστοτε προστασίας ὑπὸ τῆς Θεοτόκου εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐτελέσθη *παννυχίς*. Καὶ μετὰ τὴν λύσιν τῆς πολιορκίας καὶ τὴν καταστροφὴν τῶν ἐπιδρομέων εἰς ἀπόδοσιν *εὐχαριστιῶν ἐθεσπίσθη*, φαίνεται, ὑπὸ τοῦ πατριάρχου *Φωτίου* ἡ *Ἀκάθιστος ἑορτή*, πιθανῶς δὲ τότε συνετάχθη καὶ ὁ γνωστὸς *Ἀκάθιστος Ὕμνος*.

5. Τότε καὶ οἱ Ἄραβες ἐκ τῆς Κρήτης ἐλεηλάτουν τὰς Κυκλάδας νήσους καὶ τὰ παράλια τοῦ κράτους, ἀλλ' ὁ Μιχαὴλ εἰς τὰ συνήθη αὐτῷ ἔργα ἐνησχολεῖτο καὶ μισητὸς εἰς πάντας καθίστατο. Διχονήσας δ' εἶτα πρὸς τὸν Βάρδαν τῷ 866 προήγαγεν ἀντὶ τούτου *Βασίλειον τὸν Μακεδόνα*. Οὗτος ἐγεννήθη τῷ 812 ἐκ γονέων ἀσήμων καὶ ἀφανῶν. Ὑπομάζιον βρέφος ὢν μετήχθη αἰχμάλωτος μετὰ τῶν γονέων του εἰς τὴν Βουλγαρίαν ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Κρούμου· καὶ τῷ 837 ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου ἠλευθερώθη μετὰ τῶν ἄλλων αἰχμαλώτων. Ὁ Βασίλειος ἦτο *γενναῖος* καὶ *περιδέξιος* καὶ ἐλθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς εὕρεσιν ἐργασίας ἔγινεν ἱπποκόμος *Θεοφιλίτζη* τινός, συγγενοῦς Μιχαὴλ τοῦ Γ', βραδύτερον δὲ συνεστάθη καὶ εἰς τὸν αὐτοκράτορα ὡς ἱπποκόμος. *Ἀγαπηθεὶς* δὲ καὶ *τιμηθεὶς* ἀπὸ ἁπλοῦ ἱπποκόμου προάγεται εἰς μεγάλα ἀξιώματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΑΚΜΗ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ. ΙΠΠΟΤΙΣΜΟΣ. ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑΙ

Ἀπὸ Βασιλείου τοῦ Α' μέχρι τῆς Λατινικῆς κυριαρχίας (867—1204 μ. Χ.).

§ 1. ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ (867 — 1057)

α') ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Ο Α' (867 — 886).

1. *Βασίλειος ὁ Μακεδὼν* μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Βάρδα τῷ 886 στέφεται μέτοχος τῆς βασιλείας Μιχαὴλ τοῦ Γ'. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτος εἰς συμπόσια πάντοτε ἐσχόλαζε καὶ συνεχῶς ἐμέθυεν, ἐξερεθισθεὶς ποτε ὁ Βασίλειος δολοφονεῖ τὸν Μιχαὴλ τῷ 867 καὶ ἀναλαμβάνει μόνος τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους. Ἤδη δὲ ὁ Βασίλειος *αὐτοκράτωρ* παρὰ πάντων ἀναγορευθεὶς ὁμολογουμένως ἐκυβέρνησε *δικαίως* καὶ *ἐναρέτως*. Εἶχε *νοῦν* καὶ *κρίσιν*, ἦτο *φιλεργὸς* καὶ *φειδωλὸς* καὶ πάντοτε ἐνησχολεῖτο περὶ τὰ κοινὰ *πράγματα*.

2. Ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας τοῦ Βασιλείου συνέβη *στάσις* τῶν πατρικίων *Γεωργίου* καὶ *Συμβατίου*. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν ταύτης ὁ Βασίλειος μετὰ πολλῆς εὐθύτητος καὶ νομιμότητος διεξήγαγε τὴν ἀνάκρισιν καὶ τὴν τιμωρίαν τῶν ἐνόχων. Ἐνησχολήθη δὲ κατὰ πρῶτον εἰς τὴν *ἀναδιοργάνωσιν* τῆς ναυτικῆς καὶ πεζικῆς δυνάμεως τοῦ κράτους. Καὶ ὅτε οἱ ἐν Σικελίᾳ Ἄραβες προσέβαλον τοὺς ἐν Δαλματίᾳ Σλαύους καὶ ἐπολιόρκησαν τὸ *Ραούσιον*, οἱ δὲ Ραούσιοι ἐζήτουν ἐπικου-

ρίαν, ὁ Βασίλειος στέλλει ἑκατὸν ναῦς ὑπὸ τὸν περιφανῆ στρατηγὸν *Νικήταν* τὸν *Ὡρύφαν*· καὶ οἱ Ἄραβες μαθόντες τοῦτο λύουσι τὴν πολιορκίαν τοῦ Ραουσίου καὶ ἐπιπίπτουσι κατὰ τῶν παραλίων τῆς Ἰταλίας, ἐκπορθήσαντες δὲ τὴν *Βᾶρι*ν ἐλεηλάτουν τὴν Κάτω Ἰταλίαν. Ὁ Νικήτας ρυθμίσας τὰ ἐν Δαλματίᾳ πράγματα, ἐπῆλθε κατὰ τῶν Ἀράβων· καὶ τῇ συμπράξει τοῦ βασιλέως τῶν Φράγκων *Λουδοβίκου τοῦ Β'* καθυπέταξε καὶ τὴν Βᾶριν καὶ τὸ πλεῖστον μέρος τῆς Κάτω Ἰταλίας. Καὶ ἐπειδὴ οἱ αἱρετικοὶ *Παυλικιανοὶ* ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν *Χρυσόχειρα* ἐπήρχοντο κατὰ τῶν βυζαντιακῶν χωρῶν καὶ ἐλεηλάτουν αὐτάς, ὁ βασιλεὺς ἔπεμψε τῷ 871 κατὰ τούτων ἱκανοὺς στρατηγοὺς μετὰ καλῶς παρεσκευασμένης δυνάμεως· καὶ γενομένης *μάχης* πολλοὶ πολέμιοι ἐφονεύθησαν, ὁ Χρυσόχειρ ἔπεσε καὶ πολλοὶ αἰχμάλωτοι ἐστάλησαν δέσμιοι πρὸς τὸν Βασίλειον. Αὐτὸς δὲ ὁ αὐτοκράτωρ ἐκστρατεύσας κατὰ τῶν ἐν Ἀσίᾳ Ἀράβων καὶ διαπεράσας τὸν Εὐφράτην ἐνίκησε *νίκην περιφανῆ* περὶ τὴν Μελιτηνὴν καὶ ἐλεηλάτησε πολλὰς πόλεις, θριαμβεύων δὲ ἐπανῆλθεν εἰς τὸ Βυζάντιον. Ἀλλὰ κατὰ τὸ ἔτος 880 ὁ Ἄραψ ἄρχων τῆς Ταρσοῦ *Ἐσμὰρ* μετὰ μεγάλων πλοίων προσέβαλε τὴν Χαλκίδα τῆς Εὐβοίας, οὐδὲν δὲ κατώρθωσεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς κατεστράφη προσβληθεὶς ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τῆς Ἑλλάδος *Οἰνιάτου* καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ στρατεύματός του.

3. Κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος ὁ ἄρχων τῆς Κρήτης *Σαὶτ* ἕτερον στόλον ἑτοιμάσας κατέστρεφε τὰ παράλια καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου. Τὸν στόλον τοῦτον Νικήτας ὁ Ὡρύφας συναντήσας, πολλὰ μὲν πλοῖα τῶν πολεμίων διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς ἀπετέφρωσε, πολλοὺς δὲ ἐπιβάτας ἐφόνευσεν ἢ κατεπόντισε, καὶ τοὺς ὑπολειφθέντας ἠνάγκασε νὰ φύγωσιν. Ἀλλ' οὗτοι διασωθέντες δὲν ἡσύχασαν· καὶ κατασκευάσαντες πειρατικὰς

ναῦς κατέτρεχον τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰς περὶ αὐτὴν νήσους. Στέλλεται λοιπὸν πάλιν ὁ ρηθεὶς ναύαρχος καὶ μαθὼν ὅτι τὰ πλοῖα τῶν πολεμίων εἶναι περὶ τὴν Μεθώνην, τὴν Πύλον καὶ τὰς Πάτρας, ἀντὶ νὰ περιπλεύσῃ τὴν Πελοπόννησον *ὡδήγησεν ἐν μιᾷ νυκτὶ διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου* τὰς ναῦς αὐτοῦ, καὶ ἐπισεσὼν ἀπροσδοκήτως κατὰ τῶν ἐναντίων ἄλλας μὲν ναῦς αὐτῶν ἐπυρπόλησεν, ἄλλας δὲ αὐτάνδρους κατεβύθισεν.

4. Ἀλλ' ὁ Βασίλειος *ἐδοξάσθη* πρὸ πάντων διὰ τὴν *ἀρίστην* ἐσωτερικὴν *διοίκησιν*· διώριζεν εἰς τὰς δημοσίας θέσεις ἄνδρας χρηστοὺς καὶ πεπαιδευμένους· ἐφρόντιζε περὶ τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς πιστῆς ἐφαρμογῆς τῶν νόμων· καὶ παρεῖχε πλήρη ἐλευθερίαν καὶ ἀσφάλειαν εἰς τοὺς ὑπηκόους του. Διὰ τοῦτο καὶ *ὑπερηγαπᾶτο* ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Ἐνησχόλει δὲ τὸν πένητα λαὸν ἀνεγείρων ναοὺς καὶ διαφόρους ἄλλας οἰκοδομάς, ὑπεστήριζε πολλαχῶς καὶ τὴν δημοσίαν ἐκπαίδευσιν καὶ ἀνεδείχθη ἔνθερμος *προστάτης τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν*. Ἐξοστρακίσας δὲ ἀπὸ τῆς αὐλῆς καὶ ἀπάσης τῆς πολιτείας τὴν χρῆσιν τῆς λατινικῆς γλώσσης, ἀνεκήρυξε *γλῶσσαν ἐπίσημον* τὴν ἑλληνικήν. Καὶ ἐδημοσίευσεν ἑλληνιστὶ νέαν *συλλογὴν* διατάξεων καὶ νόμων τῶν προηγουμένων αὐτοκρατόρων. Ἐν ᾧ δὲ ὁ Βασίλειος περὶ τὴν ἀνέγερσιν τῶν δημοσίων οἰκοδομημάτων ἐνησχολεῖτο, οἱ Ἄραβες ἐξεπόρθησαν τὰς Συρακούσας. Τοῦτο μαθὼν ὁ αὐτοκράτωρ ἔστειλε τῷ 885 μετὰ δυνάμεως ἀξιομάχου τὸν στρατηγὸν *Φωκᾶν Νικηφόρον*, ἄνδρα *γενναιότατον* καὶ *στρατηγικώτατον*, ὅστις πολλαχοῦ ἐνίκησε τοὺς πολεμίους.

β') ΛΕΩΝ Ο ΣΤ' (886—912). ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ο Ζ' (912—959). ΡΩΜΑΝΟΣ Ο Β' (959—963).

1. Ὁ *εὐκλεὴς* ἀρχηγέτης τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας Βασίλειος ὁ Α' ἀπέθανε τῷ 886 καὶ ὁ τούτου υἱὸς *Λέων ὁ ΣΤ'*

στέφεται αὐτοκράτωρ. Λέων ὁ ΣΤ' ἦτο *λόγιος* καὶ *φιλότεχνος* καὶ εἶχε κλίσιν εἰς τὰς εἰρηνικὰς τέχνας καὶ ἐνεψύχου τὰς ἐπιστήμας. Ἀλλ' ἐπ' αὐτοῦ τὸ κράτος ὑπέστη *συμφορὰς* ὑπὸ τῶν *Βουλγάρων* καὶ τῶν *Ἀράβων*. Ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων *Συμεὼν* πολλάκις κατετρόπωσε τοὺς βυζαντιακοὺς στρατούς· καὶ συγχρόνως οἱ Ἄραβες τῆς Κρήτης συνεχῶς ἐπεχείρουν ἐπιδρομὰς εἰς τὰς βυζαντιακὰς χώρας. Τῷ δὲ 904 οἱ Ἄραβες ἐπέπλευσαν κατὰ τῆς Θρᾴκης καὶ τῆς Μακεδονίας· πολιορκήσαντες δὲ καὶ καταλαβόντες τὴν *Θεσσαλονίκην* ἐλεηλάτησαν αὐτὴν καὶ ἀπέπλευσαν ἔχοντες 22000 αἰχμαλώτων. Καὶ τῷ 911 ὁ στόλος τῆς Βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας *κατεναυμαχήθη* περὶ τὴν Σάμον ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ καὶ οἱ *Ρῶσοι* ὑπὸ τὸν *Ὀλέγ*, ἐπίτροπον τοῦ ἀνηλίκου ἡγεμόνος των *Ἰγώρ*, ἐπῆλθον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἕνεκα δὲ τῆς ἀδρανείας τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ ΣΤ' ἀνενοχλήτως ἐλεηλάτησαν τὰ προάστια τῆς πρωτευούσης· καὶ ἠναγκάσθη ὁ Λέων νὰ συνάψῃ πρὸς τοὺς Ρώσους πολιτικὴν καὶ ἐμπορικὴν *συνθήκην*.

4. Λέοντα τὸν ΣΤ' τὸν ἐπικαλούμενον *Σοφὸν* διὰ τὴν ἀσχολίαν του περὶ τὰ γράμματα διαδέχεται τῷ 912 ὁ ἑπταετὴς υἱός του *Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος*. Τοῦτον κατ' ἀρχὰς ἐπετρόπευεν ὁ ἐκ πατρὸς θεῖός του *Ἀλέξανδρος* καὶ εἶτα (913) ἡ μήτηρ του *Ζωή*· ὕστερον δὲ μεγάλην δύναμιν εἶχεν ὁ ναύαρχος *Ρωμανὸς (Α') Λεκαπηνός*. Οὗτος ἔδωκεν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον σύζυγον τὴν θυγατέρα του *Ἑλένην* καὶ ἔγινε (918) *συμβασιλεὺς* καὶ αὐτὸς κυρίως ἐκυβέρνα, ἐνῷ ὁ Κωνσταντῖνος ἐνησχολεῖτο ἰδίως εἰς τὰ γράμματα, τὴν μουσικὴν καὶ τὴν ζωγραφικήν. Ἀλλ' ὁ Ρωμανὸς ἐκυβέρνησε *συνετῶς*. Καὶ πρὸς μὲν τὸν Βούλγαρον Συμεὼν ἔπεμψε στρατόν, ἵνα προφυλάξῃ τὴν Θρᾴκην καὶ τὴν Μακεδονίαν λεηλατουμένας ὑπὸ τῶν

Βουλγάρων. Ὅτε δὲ τῷ 941 ρωσικὸς στόλος ἐκ χιλίων πλοίων συγκείμενος ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα *Ἰγὼρ* ἐπῆλθε κατὰ τῆς βασιλευούσης, ὁ Ρωμανὸς ἐξαπέστειλε στόλον βυζαντιακόν, ὅστις προσβαλὼν τοὺς Ρώσους περὶ τὸ στόμα τοῦ Εὐξείνου κατετρόπωσεν αὐτοὺς καὶ ἀπετέφρωσε πολλὰ τῶν πλοίων των διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρός. Κατὰ τῶν λειψάνων δὲ τοῦ ρωσικοῦ στόλου ἐπελθόντες οἱ στρατηγοὶ *Βάρδας Φωκᾶς* καὶ *Ἰωάννης Κουρκούας* συνεπλήρωσαν τὴν *νίκην*. Λαμπρῶς δὲ ἐπολέμησε καὶ πρὸς τοὺς Ἄραβας ὁ Ἰωάννης Κουρκούας καὶ καταλαβὼν πολλὰς πόλεις κατεχομένας ὑπὸ τῶν ἐν Ἀσίᾳ Ἀράβων περιώρισε τὸ κράτος τοῦ καλίφου τοῦ Βαγδατίου. Ἀλλ' ἐξορισθέντος τοῦ Ρωμανοῦ ἡ μοναρχία περιῆλθεν ἀρχομένου τοῦ 945 εἰς τὸν νόμιμον αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνον τὸν Ζ'. Οὗτος δὲ μὴ στερούμενος πρακτικοῦ πνεύματος ἐφρόντιζε περὶ τῆς τακτικῆς συγκροτήσεως στόλου καὶ στρατοῦ, διώριζεν ἱκανοὺς καὶ διακεκριμένους ἄνδρας εἰς τὰ διάφορα τοῦ κράτους ἀξιώματα καὶ ἦτο προστάτης καὶ φίλος τῆς παιδείας καὶ τῆς καλλιτεχνίας καὶ συνέγραφε ποικίλα ἔργα.

6. Κωνσταντῖνον Ζ' τὸν Πορφυρογέννητον διαδέχεται τῷ 959 ὁ τούτου υἱὸς *Ρωμανὸς ὁ Β'*. Οὗτος πέμπει κατὰ τῶν Ἀράβων, οἵτινες ἀπὸ τοῦ 823 κατεῖχον τὴν Κρήτην, τὸν ἔμπειρον στρατηγὸν *Νικηφόρον Φωκᾶν* μετ' ἀξιομάχου στρατιᾶς. Ὁ Νικηφόρος πολλάκις συνεπλάκη πρὸς τοὺς Ἄραβας καὶ ἐκπορθήσας τῷ 961 καὶ τὴν μητρόπολιν τῶν Ἀράβων *Χάνδακα* (Ἡράκλειον) *ἐκυρίευσεν* αὐτὴν καὶ τὰ λοιπὰ μέρη τῆς νήσου. Ταῦτα δὲ διαπράξας ἐπανῆλθεν εἰς τὸ Βυζάντιον ἔχων αἰχμάλωτον καὶ τὸν τελευταῖον ἄρχοντα τῆς νήσου *Ἀβδοὺλ Ἀζήζ*· καὶ τυχὼν μεγαλοπρεποῦς δεξιώσεως παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος *ἐθριάμβευσε* παρακολουθούμενος καὶ ἀνευφημούμενος ὑπὸ παντὸς τοῦ λαοῦ. Ἀμέσως δὲ μετὰ τὸν θρίαμβον ὁ Νικηφόρος

Φωκᾶς στέλλεται κατὰ τοῦ ἄρχοντος τοῦ Χαλεπίου *Χαμδάν*, ὅστις ἐταπεινώθη μὲν πρότερον ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Νικηφόρου *Λέοντος Φωκᾶ*, ἀλλὰ καὶ πάλιν κατέτρεχε τὰς πέριξ χώρας. Ἐλθὼν ὁ Νικηφόρος εἰς τὴν Συρίαν καὶ συνάψας μάχην ἐκ τοῦ συστάδην ἐνίκησε καὶ ἐρχόμενος εἰς Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 963 ἔμαθε καθ' ὁδὸν τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος.

γ') ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ Ο Β' (963–969). ΙΩΑΝΝΗΣ Ο Α' (969–976).

1. Ὁ Νικηφόρος ἐλθὼν εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ δεύτερον ἐτέλεσε θρίαμβον καὶ ἐπλήρωσεν ἀμετρήτων θησαυρῶν τὸ ταμεῖον τοῦ κράτους. Ὡς ἐπίτροπος δὲ τῶν ἀνηλίκων υἱῶν τοῦ Ρωμανοῦ Β' *Βασιλείου* καὶ *Κωνσταντίνου* ἀναλαβὼν τὴν βασιλείαν νυμφεύεται τὴν χήραν βασίλισσαν *Θεοφανὼ* καὶ παρὰ πάντων *αὐτοκράτωρ* ἀνευφημεῖται. Νικηφόρος ὁ Β' ὁ Φωκᾶς ἐκ νεότητος ἀνετράφη εἰς πολέμους· κατέστη δὲ *δεινὸς πολεμιστής*, *ἔμπειρος πολιτικὸς* καὶ εἶχεν πολλὰς ἄλλας *ἀρετάς*. Καὶ πρῶτον μὲν ἐκπέμπει κατὰ τῶν ἐν Ἀσίᾳ Ἀράβων τὸν ἐπιφανῆ στρατηγὸν *Ἰωάννην τὸν Τσιμισκῆν*, ὅστις *ἐνίκησεν εἰς τὰ Ἄδανα*· ἐν ἔαρι δὲ τοῦ 964 ἐξέρχεται αὐτὸς ὁ βασιλεὺς μετὰ πολλῆς δυνάμεως καὶ καταλαμβάνει τὰς πόλεις τῆς Κιλικίας *Ἄδανα*, *Ἀνάβαρζον* καὶ *Μοψουεστίαν* καὶ κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος ἐπιχειρεῖ τὴν *ἅλωσιν τῆς Ταρσοῦ*, ἥτις ἐχρησίμευεν ὡς ὁρμητήριον τῶν Ἀράβων. Ἀναγκάσας δὲ τοὺς ἐν Ταρσῷ Ἄραβας μετὰ μόνου τοῦ ἀναγκαίου ἱματισμοῦ νὰ πέλθωσιν εἰς τὴν Συρίαν καταλαμβάνει πολλὰ φρούρια καὶ τὴν Κύπρον *ἀνακτᾶται*. Ὁ Νικηφόρος ἄγων λείαν πολλὴν καὶ τὰς πύλας τῆς Ταρσοῦ καὶ τῆς Μοψουεστίας ἐκ χαλκοῦ ἐντέχνως πεποιημένας καὶ τιμίους σταυρούς, τοὺς ὁποίους πρότερον ἔλαβον παρὰ τῶν Χριστιανῶν οἱ Ἄραβες, ἐξειργασμένους ἐκ

χρυσοῦ καὶ πολυτίμων λίθων, ἐπανακάμπτει εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ θριαμβεύσας ἐπετέλεσεν ἀγῶνας καὶ ἄλλα θεάματα. Θέλων δὲ νὰ διώξῃ ἐκ τῆς Σικελίας τοὺς Ἄραβας ἔπεμψε στόλον καὶ στρατὸν εἰς τὴν Σικελίαν. Ἐνταῦθα ἡ βυζαντιακὴ δύναμις κατ' ἀρχὰς μὲν ηὐδοκίμησεν, ἀλλ' εἶτα δι' ἀπερισκεψίαν τῶν στρατηγῶν κατετροπώθη καὶ διεφθάρη (966). Ἀλλ' ἐπελθὼν αὐτὸς ὁ βασιλεὺς τῷ 968 κατὰ τῆς Συρίας πολλὰς πόλεις ἐξεπόρθησε παρὰ τὸν Λίβανον καὶ τὴν παραλίαν κειμένας καὶ ἦλθεν εἰς τὴν *Ἀντιόχειαν*. Οἱ Μωαμεθανοὶ τῆς Ἀντιοχείας ἐρρωμένως ἀνθίσταντο. Ὁ δὲ Νικηφόρος ἀπέστη μὲν αὐτὸς τῆς πολιορκίας, ἀλλὰ πρὸς ἅλωσιν τῆς Ἀντιοχείας κατέλιπε μετ' ἀξιομάχου δυνάμεως τὸν στρατοπεδάρχην *Πέτρον*, ἄνδρα ἐμβριθῆ καὶ ἱκανὸν στρατιωτικόν, διὰ τοῦ ὁποίου τῷ 969 *κατελήφθη* ἡ Ἀντιόχεια.

2. Οὕτως ὁ Νικιφόρος ἐπὶ μακρὸν *ἐξέτεινε τὰ ὅρια* τοῦ κράτους καὶ κατήργησε φόρον τινὰ ἀποτινόμενον εἰς τοὺς Βουλγάρους. Διεκρίθη δὲ μεγάλως διὰ τὴν *ἐσωτερικὴν διαρρύθμισιν τοῦ κράτους*· ἀπηγόρευσε τὸν πλουτισμὸν τῶν ἀπανταχοῦ ἐκκλησιῶν διὰ κτημάτων ἀκινήτων, ἵνα μὴ τὰ πτωχικὰ χρήματα σπαταλῶνται ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων. Καίπερ δὲ τιμῶν διαφερόντως τοὺς μοναχοὺς περιστέλλει τὴν ἀπληστίαν τούτων, παύει τοὺς περιττοὺς ἀξιωματικοὺς τῆς αὐλῆς, μεταρρυθμίζει τὸ νομισματικὸν σύστημα καὶ τροποποιεῖ τὸ δασμολόγιον πρὸς ἀνακούφισιν τῶν πενήτων. Ἀλλὰ διὰ τοιούτων μεταρρυθμίσεων ὁ Νικηφόρος δυσαρεστήσας τὸν κλῆρον καὶ τοὺς αὐλικούς, ἰδίως δὲ περιφρονήσας τὸν στρατηγὸν Ἰωάννην τὸν Τσιμισκῆν προυκάλεσε *συνωμοσίαν*, τῆς ὁποίας ἔγινε θῦμα τῷ 969.

3. Ἰωάννης ὁ Α' ὁ Τσιμισκῆς ἀναγορευθεὶς *αὐτοκράτωρ* ἐκυβέρνησε *δικαίως* καὶ *ἐπιεικῶς*. Ἦτο δὲ ὡραιότατος τὴν μορ-

φήν, *ἀγαθὸς* τὴν ψυχήν, *ἱλαρὸς* τοὺς τρόπους, *γενναῖος* καὶ *ἐπιδέξιος* τὰ πολεμικά. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ρῶσοι καταδραμόντες τὴν Βουλγαρίαν ἠπείλουν καὶ τὴν βασιλεύουσαν, ἔπεμψε καὶ τὸν στρατηγὸν *Βάρδαν Σκληρόν* καὶ τὸν στρατοπεδάρχην *Πέτρον* μετὰ μυρίων ἀνδρῶν, ἵνα καταλάβωσι τὰ μεταξὺ Θρᾴκης καὶ Βουλγαρίας σύνορα. Ἐπελθόντων δὲ τῶν Ρώσων μετὰ πολλῶν Οὔγγρων καὶ Βουλγάρων, τὰ βυζαντιακὰ στρατεύματα ἀντέστησαν γενναιότατα, καὶ ὁ Σκληρὸς τρέψας εἰς φυγὴν τοὺς πολεμίους ἐκέρδησε *νίκην λαμπράν*. Καὶ ἅμα τῷ ἔαρι τοῦ 971 ἐξεστράτευσε καὶ αὐτὸς ὁ Ἰωάννης μετὰ καλῶς παρεσκευασμένου στρατοῦ καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, ἐνῷ ὁ στόλος ἐκ τριακοσίων περίπου πλοίων συγκείμενος διετάχθη νὰ ἐκπλεύσῃ εἰς τὸν Εὔξεινον καὶ τὸν Ἴστρον, ἵνα οὕτω παρακωλύσῃ πᾶσαν ὑποχώρησιν τῶν Ρώσων. Ὑπερβὰς δ' ὁ Ἰωάννης τὰς διόδους τοῦ Αἵμου καὶ ἐπιπεσὼν ἐντὸς τῆς Βουλγαρίας κατὰ τῶν Ρώσων καὶ τῶν Βουλγάρων *νικᾷ κατὰ κράτος* τοὺς Ρώσους καὶ ἀναγκάζει αὐτοὺς νὰ ἐπέλθωσιν εἰς τὰ ἴδια· καθυποτάξας δὲ τὴν Βουλγαρίαν *τροπαιοφόρος* ἐπέστρεψεν εἰς τὸ Βυζάντιον. Μετὰ τοῦτο Ἰωάννης ὁ Τσιμισκὴς μαθὼν ὅτι αἱ ἐν τῇ Ἀνατολῇ προσκτηθεῖσαι πόλεις ὥρμησαν πρὸς ἀποστασίαν ἐξεστράτευσε τῷ 974 καὶ διαβὰς τὸν Εὐφράτην ἐλεηλάτησε πᾶσαν τὴν πέριξ χώραν καὶ ἔλαβε πολλὰ λάφυρα. Κατὰ δὲ τῷ 975 ἐπῆλθεν ἐναντίον τῆς Συρίας καὶ κατέλαβεν ἱκανὰ τῶν ἐκεῖ φρουρίων.

δ') ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Ο Β' (976—1025).

1. Ἰωάννης ὁ Τσιμισκὴς βασιλεύσας ἓξ καὶ ἥμισυ ἔτη τελευτᾷ τῷ 976 καὶ καταλείπει τὴν βασιλείαν εἰς τὸν υἱὸν Ρωμανοῦ τοῦ Β' *Βασίλειον τὸν Β'* ἔχοντα ἡλικίαν εἴκοσιν ἐτῶν· Τότε ἀπεστατησεν ὁ στρατηλάτης τῆς Ἀνατολῆς *Βάρδας ὁ Σκληρὸς*· ἀλλ' ἡ τούτου ἀποστασία κατεστάλη ὑπὸ τοῦ ἱκανοῦ στρατηγοῦ *Φωκᾶ Βάρδα*. Καὶ τοῦτον ἀποστατήσαντα ὕστερον κατέβαλεν ὁ βασιλεύς. Ἐν ᾧ δὲ τὰ βυζαντιακὰ στρατεύματα ἠσχολοῦντο εἰς ἐμφυλίους πολέμους, οἱ *Βούλγαροι ἐπανίστανται* καὶ ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν *Σαμουὴλ* λυμαίνονται τὰς δυτικὰς χώρας καὶ πόλεις τῆς Βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ Βασίλειος τῷ 981 εἰσβάλλει εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ πολιορκεῖ τὴν *Σαρδικὴν* (Σόφιαν). Ἀλλ' ὁ Σαμουὴλ ἐπιπεσὼν ἀπροσδοκήτως ἐκ τῶν ὄπισθεν κατετάραξε καὶ ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τὸν Βασίλειον, ὅστις μόλις διεσώθη εἰς τὴν Φιλιππούπολιν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ αὐτοκράτωρ τῶν Γερμανῶν *Ὄθων ὁ Β'* ἐπεχείρησε νὰ καταλάβῃ τὴν Κάτω Ἰταλίαν, ὁ Βασίλειος διὰ τῶν στρατηγῶν αὐτοῦ περὶ τὸν Τάραντα κατετρόπωσε τῷ 982 τὴν δύναμιν τοῦ Ὄθωνος. Τῷ δὲ 988 οἱ Ρῶσοι ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα *Βλαδίμηρον* ἐπῆλθον ἐπὶ τὴν ἅλωσιν τῆς Χερσῶνος, ἥτις εὐχερῶς παρεδόθη. Ἀλλ' ὁ Βλαδίμηρος λαβὼν γυναῖκα τὴν ἀδελφὴν Βασιλείου τοῦ Β' *Ἄννην* ἀπέδωκε τὴν Χερσῶνα καὶ ἔγινε *σύμμαχος* τοῦ Βασιλείου.

2. Ὁ δὲ τῶν Βουλγάρων ἡγεμὼν Σαμουὴλ ἐπῆλθε τὴν Θρᾴκην καὶ τὴν Μακεδονίαν καὶ εἰσέβαλεν ἀκωλύτως εἰς τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Μέσην Ἑλλάδα καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Πελοπόννησον. Καὶ ὁ Βασίλειος τῷ 995 ἐκπέμπει τὸν στρατηγὸν τῆς Δύσεως *Νικηφόρον τὸν Οὐρανόν*. Τοῦτο μαθὼν ὁ Σαμουὴλ ἐπέστρεψε πρὸς τὴν Θεσσαλίαν καὶ κατεσκήνωσε *παρὰ τὸν Σπερχειὸν ποταμόν*. Ἀπέναντι τοῦ Σαμουὴλ ἐστρατοπέδευσεν ὁ Νικηφόρος· διαβὰς δὲ τὸν ποταμὸν ἠτύχως ἐν ὥρᾳ νυκτὸς μετὰ τῆς στρατιᾶς ἐπιτίθεται κατὰ τῶν στρατευμάτων τοῦ Σαμουήλ. Εἰς τὴν *μεγάλην* δὲ ταύτην *περὶ τὸν Σπερχειὸν μάχην* (996) ἔπαθον δεινὴν πανωλεθρίαν οἱ Βούλγαροι, ἐτραυματίσθη δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Σαμουήλ. Ἔκτοτε *δεινὸς* καὶ *πεισματώδης ἀγὼν* διεξή-

χθη πρὸς τοὺς Βουλγάρους· καὶ ἀπὸ τοῦ 999 μέχρι τοῦ 1018 Βασίλειος ὁ Β' συνεχῶς ἐστράτευε κατ' αὐτῶν. Τῷ 1002, ἐν ὅσῳ τὴν Βιδίνην ἐπολιόρκει ὁ Βασίλειος, ὁ Σαμουὴλ ἐπέρχεται κατὰ τῆς Ἀδριανουπόλεως· κατόπιν δὲ ἐπανερχόμενος ὁ βασιλεὺς κατέλαβε τὸν Σαμουὴλ κατεσκηνωμένον *παρὰ τὸν Ἀξιόν*. Γενομένης δὲ συμπλοκῆς πολλοὶ τῶν Βουλγάρων ἀπωλέσθησαν, ὁ δὲ Σαμουὴλ διέφυγε καὶ ἡ τούτου σκηνὴ καὶ τὸ στρατόπεδον διηρπάγη. Τοιουτοτρόπως καθ' ἕκαστον ἔτος Βασίλειος ὁ Β' προσέβαλλε τοὺς Βουλγάρους, πολλαὶ δὲ μάχαι συνεκροτοῦντο ἀποβαίνουσαι τὸ πλεῖστον ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων καὶ πολλὰ φρούρια κατεχόμενα ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἀνεκτῶντο. Τῷ δὲ 1014 ἐν Μακεδονίᾳ εὑρισκόμενος ὁ Σαμουὴλ μετὰ δεκαπέντε χιλιάδων στρατοῦ ἐκυκλώθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν θέσιν *Κλειδίον*· καὶ ὁ μὲν Σαμουὴλ διέφυγεν ἔφιππος ἀλλ' ὁλόκληρος ὁ στρατός του παρεδόθη εἰς τὸν Βασίλειον. Λέγεται δ' ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐξώρυξε τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν αἰχμαλώτων ἀφήσας εἰς ἑκάστην ἑκατοντάδα ἕνα ἑτερόφθαλμον, ἵνα γίνῃ εἰς τοὺς ἄλλους χειραγωγός. Τούτους βλέπων ὁ Σαμουὴλ ἐρχομένους κατ' ἀριθμὸν καὶ τάξιν, πίπτει ἐκ λιποθυμίας εἰς τὴν γῆν καὶ μετὰ δύο ἡμέρας ἀποθνήσκει. Κατόπιν οἱ διάδοχοι τοῦ Σαμουὴλ ὑπετάγησαν εἰς τὸν Βασίλειον· καὶ τῷ 1018 ἡ *Βουλγαρία* κατέστη *ἐπαρχία τῆς Βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας* κυβερνωμένη ὑπὸ Ἑλλήνων διοικητῶν.

3. Βασίλειος ὁ Β' ὁ ἐπικληθεὶς *Βουλγαροκτόνος* καθυποτάξας τοὺς Βουλγάρους ἐπορεύθη *θριαμβικῶς* εἰς τὰς Ἀθήνας. Εἰσελθὼν δὲ εἰς τὸν Παρθενῶνα μεταβεβλημένον ἤδη εἰς ναὸν τῆς Θεοτόκου ἀπέδωκε τὰ εὐχαριστήρια τῆς νίκης καὶ πολλὰ πολυτελῆ ἀφιερώσας ἐν τῷ ναῷ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν βασιλεύουσαν καὶ ἐτέλεσε πολυτελέστατον *θρίαμβον*. Πλὴν τῶν Βουλγάρων καὶ οἱ *Σέρβοι* καὶ οἱ *Κροᾶται* τὴν *κυριαρχίαν* τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους ὑπεχρεώθησαν νὰναγνωρίσωσι· καὶ οἱ *Μωαμεθανοὶ τῆς Συρίας* καθυπεβλήθησαν εἰς ἀπότισιν φόρου.

ε') ΟΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗΣ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑΣ (1025—1057).

1. Γηραιοῦ ἀποθανόντος τοῦ Βασιλείου τοῦ Β', τῷ 1025 ἔλαβε τὴν ἐξουσίαν ὁ ἐκείνου ἀδελφὸς *Κωνσταντῖνος ὁ Η'*, ἀνὴρ *ῥάθυμος*, εἰς τοὺς κύβους δὲ καὶ τὰ θέατρα καὶ τὰ κυνηγέσια ἀσχολούμενος. Μετὰ τοῦτον βασιλεύει τῷ 1028 *Ρωμανὸς ὁ Γ' ὁ Ἀργυρός*, γαμβρὸς τοῦ Κωνσταντίνου ἐπὶ τῇ θυγατρὶ αὐτοῦ *Ζωῇ*. Οὗτος ἀνετράφη καλῶς καὶ τῶν νόμων τῆς πολιτείας δὲν ἦτο ἀδαής. Ἐξορμήσας δὲ κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Συρίας ἡττήθη καὶ μόλις σπεύδων διεσώθη εἰς τὴν Ἀντιόχειαν καὶ ἐκεῖθεν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλὰ στόλος βυζαντιακὸς προσβαλὼν τοὺς ἐκ τῆς Σικελίας Ἄραβας κατατρέχοντας τὴν Ἰλλυρίαν ἐνέπρησε τὰ πλειότερα τῶν σκαφῶν αὐτῶν, οἱ δὲ ἐκ τῆς ναυμαχίας διαφυγόντες ὑπὸ τρικυμίας διεφθάρησαν περὶ τὸ Σικελικὸν πέλαγος.

2. Ρωμανὸν τὸν Γ' διαδέχεται τῷ 1034 *Μιχαὴλ ὁ Δ' ὁ Παφλαγών*, λαβὼν σύζυγον τὴν χήραν Ζωήν. Οὗτος ἦτο ἀνὴρ *ἀσθενὴς* καὶ περὶ τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν *ἀκατάλληλος*· διὰ τοῦτο ὁ ἀδελφὸς τοῦ Μιχαὴλ *Ἰωάννης* ἀνέλαβε τὴν ὅλην κυβέρνησιν. Ἐπειδὴ δὲ *δύο Ἄραβες ἀδελφοὶ* ἄρχοντες τῆς *Σικελίας* διεφέροντο πρὸς ἀλλήλους καὶ ὁ ἕτερος ἐζήτησε συμμαχίαν παρὰ τῆς Βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας, στέλλεται ὁ στρατηγὸς *Γεώργιος Μανιάκης*, ὅστις διέπρεψε πρότερον κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν ἐν Μεσοποταμίᾳ. Ἀλλ' οἱ ἄρχοντες τῆς Σικελίας συμφρονήσαντες διεμελέτων νὰποδιώξωσιν ἐκ τῆς νήσου τὸν Μανιάκην καὶ πρὸς τοῦτο ἔλαβον ἐπικουρίαν ἐκ τῆς Ἀφρικῆς. Μάχης δὲ γενομένης *ὑπερίσχυσε* τὸ βυζαντιακὸν στράτευμα· καὶ ὁ Μανιάκης κατὰ μικρὸν προβαίνων πᾶσαν σχεδὸν τὴν Σικελίαν κατώρθω-

σε νὰ καταλάβῃ. Ἀλλὰ διαβληθεὶς ὁ Μανιάκης παρὰ τῷ βασιλεῖ ἀνακαλεῖται εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ φυλακίζεται, ἡ δὲ ἀρχιστρατηγία ἀνατίθεται εἰς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ στόλου *Στέφανον*, γαμβρὸν ἐπ' ἀδελφῇ Μιχαὴλ τοῦ Δ'. Ἀλλ' μετ' οὐ πολὺ ἡ Σικελία πλὴν τῆς *Μεσσήνης* περιέρχεται πάλιν εἰς τοὺς Ἄραβας.

3. Παρὰ δὲ τοῖς Βουλγάροις ἀνὴρ ἄσημος τὸ γένος, *Δολιανὸς* καλούμενος, ὡς υἱὸς τοῦ *Ἀαρών*, ἀδελφοῦ τοῦ Σαμουήλ, ἐξελέγη βασιλεύς. Τότε ἀπεστάτησαν καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ Δυρραχίου καί τινα *Τειχόμηρον* ἐκ βουλγαρικοῦ γένους καταγόμενον προχειρίζονται ἀρχηγὸν καὶ ὀνομάζουσι βασιλέα τῆς Βουλγαρίας. Ἀλλ' ὁ Δολιανὸς ἐξαπατήσας τὸν Τειχόμηρον παρεσκεύασε τοὺς Βουλγάρους νὰ λιθοβολήσωσιν αὐτόν· καὶ καταλαβὼν τὸ Δυρράχιον προεχώρησε κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Ὁ βασιλεὺς Μιχαὴλ μαθὼν ταῦτα ὥρμησε κατὰ τοῦ ἀποστάτου· καὶ εὐκόλως ὑπέκυψε πάλιν ἡ Βουλγαρία.

4. Μιχαὴλ τὸν Δ' παραιτηθέντα καὶ γενόμενον μοναχὸν διαδέχεται τῷ 1041 ὁ τούτου ἀνεψιὸς καὶ θετὸς υἱὸς τῆς Ζωῆς *Μιχαὴλ ὁ Ε' ὁ Καλαφάτης*, ἀνὴρ ὕπουλος, ἀγνώμων καὶ δουλοπρεπής. Οὗτος ὄχι μόνον τὸν θεῖόν του *Ἰωάννην* ἐξώρισεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν αὐτοκράτειραν περιορίζει ἐν τῇ νήσῳ Πριγκίπῳ. Διὰ τοῦτο ὁ λαὸς ἀγανακτῶν ὥρμησεν εἰς στάσιν καὶ ἀνηγόρευσεν αὐτοκράτειραν τὴν ἀδελφὴν τῆς Ζωῆς *Θεοδώραν*. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἔξωσιν Μιχαὴλ τοῦ Ε' ἡ ἀρχὴ περιῆλθε τῷ 1042 εἰς τὰς δύο ἀδελφὰς *Ζωὴν* καὶ *Θεοδώραν*· καὶ ἡ Ζωὴ λαβοῦσα εἰς τρίτον γάμον τὸν ἐξ ἐπισήμους γένους *Κωνσταντῖνον Θ' τὸν Μονομάχον*, εἰς τοῦτον ἐγχειρίζει τὴν βασιλείαν. Ἐπειδὴ δὲ διεδόθη λόγος ὅτι ὁ βασιλεὺς διανοεῖται ἀντὶ τῆς Ζωῆς νέαν τινὰ χήραν καταγομένην ἐκ τοῦ ἐπιφανοῦς οἴκου τῶν *Σκληρῶν* νὰναδείξῃ αὐτοκράτειραν, ὁ λαὸς κατά τινα ἐκκλησιαστικὴν τελετὴν ἐξεδήλωσε τὴν ἀποδοκιμασίαν του ἀναβοήσας· «*ἡμεῖς τὴν Σκλήραιναν βασίλισσαν οὐ θέλομεν, οὐδὲ δι' αὐτὴν αἱ μάνναι ἡμῶν αἱ πορφυρογέννητοι Ζωή τε καὶ Θεοδώρα θανοῦνται*». Καὶ ἡ Ζωὴ προκύψασα ἐκ τῶν ἀνακτόρων καθησύχασε τὸ παρωργισμένον πλῆθος.

5. Ἐν τούτῳ τὸ κράτος κατεταράσσετο ὑπὸ *ἐμφυλίων στάσεων* καὶ ταραχῶν καὶ ἠπειλεῖτο ὑπὸ *ἐξωτερικῶν πολεμίων*. Γεώργιος ὁ Μανιάκης καὶ ἄλλοι στρατηγοὶ ἀποστατοῦσιν, ἀλλ' αἱ ἀποστασίαι αὗται διαλύονται. Ἀλλὰ καὶ οἱ *Ρῶσοι* ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα των *Ἰαροσλαῦον* αἰφνιδίως μετὰ πολλῶν πλοίων εὑρέθησαν ἐντὸς τῆς Προποντίδος. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος πρὸς ναυμαχίαν παρεσκευασμένος ἐπῆλθε κατὰ τῶν Ρώσων καὶ *κατανικήσας* ἔτρεψεν αὐτοὺς εἰς φυγήν. Πρὸς δὲ καὶ ἕτεροι πολέμιοι τὴν αὐτοκρατορίαν κατατρέχοντες *ἀπεκρούσθησαν*. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τῆς Ζωῆς καὶ τοῦ Κωνσταντίνου ἐβασίλευσε τῷ 1054 ἡ *Θεοδώρα*, *ὁ τελευταῖος γόνος* τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας. Καὶ μετὰ τὸν θάνατον τῆς Θεοδώρας τῷ 1056 κατέλαβε τὸν θρόνον *Μιχαὴλ ὁ ΣΤ' ὁ Στρατιωτικός*.

---

§ 2. ΙΠΠΟΤΙΣΜΟΣ

α') ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΟΥ ΦΡΑΓΚΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

1. Κάρολον τὸν Μέγαν ἀποθανόντα τῷ 814 διαδέχεται ὁ ἀσθενὴς υἱὸς αὐτοῦ *Λουδοβικος ὁ Α'* (814—840.) Οὗτος τῷ 817 διῄρεσε τὸ εὐρὺ Φραγκικὸν κράτος εἰς τοὺς τρεῖς υἱούς του *Λοθάριον*, *Λουδοβικον* καὶ *Πιπῖνον*. Ἀλλ' ἐπιχειρήσας μεταβολήν τινα εἰς τὴν πρώτην διανομὴν διὰ τὸν τέταρτον υἱόν του *Κάρολον τὸν Φαλακρόν*, γεννηθέντα τῷ 823, προεκάλεσε *πολέμους ἐμφυλίους*, καθ' οὓς οἱ τρεῖς πρεσβύτεροι υἱοὶ

ἔλαβον τὰ ὅπλα κατὰ τοῦ πατρός των καὶ τοῦτον ὑπὸ πάντων ἐγκαταλελειμμένον δὶς (830 καὶ 833) ἠνάγκασαν νὰ *κλεισθῇ ἐν μοναστηρίῳ*.

2. Λουδόβικος ὁ Α', ὅστις ἐπεκλήθη μὲν *εὐσεβὴς* ἀλλ' ἐστερεῖτο *συνέσεως* καὶ *πρακτικῆς ἐμπειρίας*, πλήρης θλίψεως ἐτελεύτησε τῷ 840. Ἐκλιπόντος δὲ ἤδη (838) καὶ τοῦ Πιπίνου οἱ τρεῖς ἀδελφοὶ Λοθάριος, Λουδόβικος καὶ Κάρολος μετὰ αἱματηροὺς ἀγῶνας διὰ τῆς *ἐν Βερδούνῳ* συμβάσεως τῷ 843 συνωμολόγησαν νέαν καὶ ὁριστικὴν *διανομήν*· καὶ ὁ μὲν Λοθάριος μετὰ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος ἔλαβε τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν ἀπ' αὐτοῦ κληθεῖσαν Λοθαριγγίαν, ὁ δὲ Λουδόβικος τὴν Γερμανίαν καὶ ὁ Κάρολος τὴν Γαλλίαν. Οὕτως ἐκ τοῦ κράτους Καρόλου τοῦ Μεγάλου προῆλθον *τρία βασίλεια*. Ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἀδυναμίας καὶ ἀνικανότητος τῶν βασιλέων ἡ διαίρεσις τῶν βασιλείων δὲν περιωρίσθη μέχρις ἐνταῦθα· καὶ περὶ τὰ 887 ἡ *μοναρχία τῶν Καρολιδῶν* ἦτο διῃρημένη εἰς ἑπτὰ ἢ ἐννέα κράτη.

β') ΝΟΡΜΑΝΔΟΙ. ΓΟΥΛΙΕΛΜΟΣ Ο ΚΑΤΑΚΤΗΤΗΣ

1. Ἕνεκα τῆς ἐξασθενήσεως τῶν εἰρημένων βασιλείων ὠφελούμενοι οἱ *Οὔγγροι*, λαὸς τουρκικῆς καταγωγῆς, κατέλαβον μέρος τῆς Γερμανίας. Οἱ δὲ ἐκ τῆς Σκανδυναυίας ὁρμηθέντες *Νορμανδοὶ* τῷ 911 ἐκυρίευσαν μέρος τῆς βορείου Γαλλίας, τὴν *Νορμανδίαν*, καὶ παρέλαβον παρὰ τῶν κατοίκων τῆς χώρας τὸν Χριστιανισμὸν καὶ τὴν γλῶσσαν αὐτῶν· ἀργότερον δὲ (1016) κατελθόντες εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἐκδιώξαντες τοὺς Ἄραβας καὶ τοὺς Βυζαντίους ἐκ τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας συνέστησαν τὸ λεγόμενον *βασίλειον τῶν δύο Σικελιῶν*.

2. Ἐν δὲ τῇ *Βρεττανίᾳ*, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἀπεχώρησαν κατὰ τὸν ε' αἰῶνα τὰ ρωμαϊκὰ στρατεύματα, ἐλθόντες (449) ἐκ τῆς Γερμανίας οἱ *Ἄγγλοι* καὶ οἱ *Σάξονες* ἐκυριάρχησαν καὶ ἵδρυσαν *ἑπτὰ* ἰδιαίτερα *βασίλεια*. Ἀλλὰ τῷ 826 ὁ ἡγεμὼν ἑνὸς τῶν ἑπτὰ βασιλείων, ὁ *Ἐγβερτος*, συνήνωσε ταῦτα ὑπὸ ἓν σκῆπτρον καὶ ἔγινεν ἱδρυτὴς τῆς *Ἀγγλικῆς μοναρχίας*. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὁ Ἀγγλικὸς λαὸς κατεπιέζετο ὑπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Νορμανδῶν· καὶ ἐκ τῆς χαλεπῆς ταύτης καταστάσεως ἀπήλλαξε τὴν χώραν ὁ ἐκ τῶν ἐγγόνων τοῦ Ἐγβέρτου *Ἀλφρέδος ὁ Μέγας* (871 — 901). Οὗτος ἐκυβέρνησε συνετῶς, ἐπεμελήθη δὲ τῆς παιδεύσεως καὶ τῶν τεχνῶν καὶ ἐστερέωσε τὴν ὑλικὴν καὶ πολιτικὴν εὐημερίαν τῆς χώρας. Ἀλλ' ἐπὶ τῶν διαδόχων τούτου ἐπανελήφθησαν αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Δανῶν· ἡ Βρεττανία προσηρτήθη εἰς τὸ Δανικὸν βασίλειον καὶ *Κανοῦτος ὁ Μέγας* (1014—1035) συνήνωσε τὰ βασίλεια Ἀγγλίας, Δανίας καὶ Νορβηγίας. Τότε δὲ οἱ διάδοχοι τοῦ θρόνου ἐξεδιώχθησαν ἐκ τῆς Ἀγγλίας. Τούτων δὲ *Ἐδουάρδος ὁ Α' ὁ Ὁμολογητὴς* κατέφυγεν εἰς τὴν Νορμανδίαν πλησίον τοῦ δουκὸς *Γουλιέλμου* καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κανούτου ἐκδιωχθέντων τῶν Δανῶν προσεκλήθη τῷ 1041 ἵνα καταλάβῃ τὸν θρόνον. Ἀλλ' Ἐδουάρδος ὁ Α' τοσοῦτον ἐζήλωσε τὰ ἤθη τῶν Νορμανδῶν καὶ τῶν Γάλλων ὥστε τῷ 1066 ἀποθνήσκων ἄτεκνος διορίζει διάδοχόν του τὸν δοῦκα τῆς Νορμανδίας *Γουλιέλμον*. Ἐπειδὴ δὲ οἱ εὐγενεῖς δὲν ἀνεγνώριζον τὸν Γουλιέλμον, οὗτος ἐπελθὼν μετὰ στόλου καὶ στρατοῦ νικᾷ τοὺς Ἄγγλους καὶ τοὺς Σάξονας (1066), καταλαμβάνει τὸν θρόνον καὶ ἰσχυρὸς ἐν τῇ Εὐρώπῃ ἀναδεικνύεται. Καὶ ἐντεῦθεν ἐπονομάζεται *Γουλιέλμος ὁ κατακτητής*.

γ') ΤΙΜΑΡΙΟΥΧΙΑΙ

1. Κατὰ τῶν ξενικῶν ἐπιδρομῶν οἱ βασιλεῖς τῆς Δύσεως ἦσαν ἀνίκανοι νὰ ὑπερασπίζωσι τὰ κράτη των· διὸ καὶ ἀντήμειβον τὰς πολεμικὰς ὑπηρεσίας παρέχοντες εἰς ἀνδρείους

πολεμιστὰς ἔγγειον κτῆσιν, ἵνα ἀπολαύωσι ταύτης προσωρινῶς ἢ ἰσοβίως. Ἀλλὰ καὶ αἱ χῶραι πᾶσαι, οὖσαι ἐκτεθειμέναι εἰς τοιαύτας ἐπιδρομὰς ἐπληρώθησαν φρουρίων· καὶ ἄνδρες γενναῖοι, ἰδίως ἐκ τῶν ἀκολούθων τοῦ βασιλέως, κόμητες καλούμενοι ἢ δοῦκες, ἀναλαμβάνοντες νὰ ὑπερασπίσωσι πόλιν τινα ἢ ἐπαρχίαν, καθίσταντο κύριοι αὐτῶν. Αἱ τοιαῦται κτήσεις ἐκαλοῦντο *τιμάρια* (φέουδα) καὶ ἐντεῦθεν προῆλθον αἱ *τιμαριουχίαι*.

2. Οἱ δοῦκες, οἱ κόμητες καὶ οἱ ἄλλοι τιμαριοῦχοι ἦσαν πάντοτε *ἔφιπποι*, φέροντες μακρὰν λόγχην καὶ σιδηροῦν θώρακα, καὶ κυριώτατον καὶ εὐγενέστατον ἔργον εἶχον τὸν πόλεμον καὶ τοὺς *ἱπποτικοὺς ἀγῶνας*· διὸ καὶ ἐκαλοῦντο *ἱππόται*. *Ἱπποτισμὸς* δ' ἐκλήθη ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ τῆς Εὐρώπης κατάστασις, καθ' ἣν ἀπὸ τοῦ θ΄ αἰῶνος τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα κατέπεσεν, οἱ ἱππόται κατέστησαν ἀληθεῖς ἡγεμόνες καὶ τὰ ἤθη ἔλαβον ἱκανὴν βελτίωσιν· ὁ δὲ βασιλεὺς ἐθεωρεῖτο μὲν ἀρχηγὸς τῶν τιμαριούχων, ἀλλὰ δὲν ἦτο ὁ ἄμεσος αὐτῶν κυρίαρχος· ἕκαστος δὲ τιμαριοῦχος εἶχε περὶ ἑαυτὸν στρατὸν καὶ διηύθυνεν αὐτὸν κατὰ τῶν ἄλλων τιμαριούχων ἢ καὶ κατὰ τοῦ βασιλέως. Καὶ οἱ ἱπποτικοὶ οὗτοι χρόνοι ἔχουσι πολλὴν τὴν ὁμοιότητα πρὸς τοὺς ἡρωικοὺς χρόνους τῶν ἀρχαίων.

3. Ἡ κοινωνία ἦτο τότε διῃρημένη εἰς τρεῖς τάξεις, τοὺς *εὐγενεῖς*, τὸν *κλῆρον* καὶ τὸν *λαόν*. Οἱ εὐγενεῖς πλήρεις φιλοδοξίας καὶ ἐνθουσιασμοῦ ἦσαν ἡ ἀνωτάτη κοινωνικὴ τάξις· εἶχον πᾶσαν τὴν στρατιωτικήν, δικαστικὴν καὶ οἰκονομικὴν διοίκησιν ἐν τῇ τιμαριουχίᾳ καὶ κατῴκουν συνήθως ἐκτὸς τῶν πόλεων εἰς ἰσχυροὺς πύργους. Καὶ οἱ κληρικοὶ γενόμενοι τιμαριοῦχοι ἦσαν *πλούσιοι* καὶ *ἰσχυροί*· διότι κατεῖχον τότε τιμαριουχικῶς τὸ τρίτον σχεδὸν τῆς Γερμανίας, τὸ πέμπτον τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας καὶ μέρος τῆς Ἱσπανίας καὶ τῆς Ἰταλίας· ἀνεγνώριζον δὲ ἀρχηγὸν των τὸν πάπαν

τῆς Ρώμης, εἰς τὸν ὁποῖον ὑπήκουον οἱ ἐν τῇ Δύσει Χριστιανοί. Οἱ ἐπίσκοποι καὶ οἱ ἡγούμενοι ἦσαν κύριοι πολλῶν κτημάτων καὶ εἶχον μεγάλην δύναμιν ἐπὶ τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ λαοῦ. Πολλοὶ ἐπίσκοποι ἐκαλοῦντο δοῦκες καὶ κόμητες· εἶχον περὶ ἑαυτοὺς στρατὸν καὶ στρατιωτικῶς ὑπερήσπιζον τὰς τιμαριουχίας. Ὁ δὲ λαὸς τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων ἔφερεν ἅπαν τὸ βάρος τῶν δύο προνομιούχων τάξεων· καὶ οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων ἦσαν μὲν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν εὐγενῶν καὶ τῶν κληρικῶν, ἀλλὰ δὲν ὑπέφερον τὰς δοκιμασίας τῶν χωρικῶν. Οὗτοι ἠναγκασμένοι νὰ καλλιεργῶσι γῆν μὴ ἀνήκουσαν εἰς αὐτοὺς εἰργάζοντο, ἵνα τρέφωσι τὸν κύριόν των καὶ ἵνα ἱκανοποιῶσι τὰς ἰδιοτροπίας αὐτοῦ· καὶ ἦσαν τοσοῦτον ὑποτελεῖς εἰς τοὺς τιμαριούχους ὥστε οὗτοι ὄχι μόνον πολλάκις ἀπανθρώπως πρὸς αὐτοὺς ἐφέροντο ἀλλ' ἠδύναντο καὶ νὰ πωλῶσιν αὐτοὺς ὡς *δουλοπαροίκους*.

δ΄) ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ. ΙΣΧΥΣ ΤΩΝ ΠΑΠΩΝ

1. Ἡ ἀρχὴ τῶν Καρολιδῶν ἐν Γαλλίᾳ διετηρεῖτο ἄνευ δυνάμεως καὶ ὑπολήψεως, ἐν δὲ τῇ Γερμανίᾳ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ τελευταίου Καρολίδου *Λουδοβίκου* τοῦ παιδὸς (900—911) συνελθόντες οἱ μεγιστᾶνες ἐξέλεξαν αὐτοκράτορα τὸν Γερμανὸν δοῦκα τῆς Φραγκονίας *Κονράδον* (911—919). Ἐνταῦθα δὲ οἱ κατὰ τόπους ἄρχοντες διετήρουν τὸ ἔθος νὰ ὑπακούωσιν εἰς τὸν βασιλέα, καταστήσαντες οὕτως *αἱρετὴν* τὴν βασιλείαν, χωρὶς νὰ ἀπομακρύνωνται πολὺ ἀπὸ τοῦ βασιλεύοντος οἴκου.

2. Ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ βιαιοπραγίαι τῶν μεγιστάνων καὶ αἱ καταστρεπτικαὶ ἐπιδρομαὶ τῶν Οὔγγρων, οἵτινες κατ' ἔτος εἰσέβαλλον εἰς τὰς γερμανικὰς χώρας, ἐπέφερον ἀνώμαλον καὶ ἀγρίαν κατάστασιν, ὁ Κονράδος συνέπραξεν εἰς τὴν ἀνακήρυξιν ὡς αὐτοκράτορος τοῦ ἰσχυροῦ αὐτοῦ ἀντιπάλου τοῦ Σάξονος *Ἑρρίκου Α' τοῦ Ὀρνιθοθήρα* (919—936). Οὗτος συν-

επλήρωσε τὴν ἑνότητα τοῦ κράτους, προσήρτησε τὴν Λοθαριγγίαν, ἀπέκρουσε τοὺς Σλαύους καὶ ἠγόρασε παρὰ τῶν Οὔγγρων ἐννεαετῆ ἀνοκωχήν, μετὰ τὸ τέλος τῆς ὁποίας ἠρνήθη νὰ πληρώσῃ τὸν συμφωνηθέντα φόρον καὶ ἐπελθόντας τούτους (933) ἐνίκησε *μεγάλην νίκην*.

3. Τὰ ἴχνη τοῦ πατρός του ἠκολούθησε καὶ εἰς μεγάλην ἰσχὺν προήγαγε τὸ Γερμανικὸν κράτος *Ὄθων ὁ Α' ὁ Μέγας* (936—973), ὅστις τῷ 955 ἐπήνεγκε μεγάλην καταστροφὴν εἰς τοὺς Οὔγγρους *ἐν Λεχφέλδῃ παρὰ τὴν Αὐγοῦσταν* τῆς Βαυαρίας, ὥστε ἐκ πολλοῦ πλήθους ὀλίγιστοι ἐπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια. Ἔκτοτε δὲ ἀφῆκαν τὰς τοιαύτας ἐπιδρομὰς οἱ Οὔγγροι, παρὰ τοῖς ὁποίοις καὶ ὁ Χριστιανισμὸς διαδοθεὶς καὶ τὰ ἤθη κατέστησεν ἡμερώτερα καὶ εἰρηνικωτέρας τὰς διαθέσεις. Προσέτι ὁ Ὄθων συζευχθεὶς τὴν βασίλισσαν τῆς Βουργουνδίας καὶ τῆς Ἄνω Ἰταλίας *Ἀδελαΐδα* ἔλαβε τὸ βασίλειον αὐτῆς καὶ συνενώσας τὴν Ἰταλίαν μετὰ τοῦ Γερμανικοῦ κράτους ἐστέφθη τῷ 962 ἐν Ρώμῃ *ὡς αὐτοκράτωρ* τῆς μεγάλης *Γερμανικῆς καὶ Ρωμαϊκῆς μοναρχίας* καὶ ἵδρυσε τὴν ἐπὶ τοῦ παπικοῦ θρόνου ἐπιτροπείαν τοῦ αὐτοκράτορος. Οὗτος ἔκτοτε ἐξέλεγεν ὄχι μόνον τοὺς πάπας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ ἐπισκόπους καὶ ἡγουμένους, παρέχων εἰς αὐτοὺς ποιμαντικὴν ῥάβδον καὶ δακτύλιον ὡς σύμβολον τῆς *πνευματικῆς περιβολῆς*.

4. Ἡ βασιλεία *Ὄθωνος τοῦ Β'* (973—983) ὑπῆρξε πλήρης ἀγώνων καὶ κατὰ τῶν Γερμανῶν μεγιστάνων καὶ κατὰ τῶν Γάλλων διὰ τὴν Λοθαριγγίαν καὶ κατὰ τῶν Ἑλλήνων διὰ τὴν Σικελίαν καὶ τὴν Κάτω Ἰταλίαν· διότι ἐζήτει ταύτας ὡς προῖκα τῆς Βυζαντίδος συζύγου του *Θεοφανοῦς*, θυγατρὸς Ρωμανοῦ τοῦ Β', ἥτις καὶ τὸν υἱόν της *Ὄθωνα τὸν Γ'* (983—1002) ἐπετρόπευσε καὶ οὐκ ὀλίγους Ἕλληνας προσεκάλεσεν *ἐπενεργήσαντας* μεγάλως εἰς τὴν *πνευματικὴν μόρφωσιν* τῆς Δύσεως. Ὄθων ὁ Γ' πλήρης φιλοδοξίας ἐμελέτα νὰ καταστήσῃ τὴν Ρώμην πρωτεύουσαν τοῦ κράτους του· ἀλλ' ὁ *τρόμος*, ὅστις κατέλαβεν αὐτὸν ὡς καὶ πάντας τοὺς Εὐρωπαίους κατὰ τὸ ἔτος 1000, ὅπερ ἐπιστεύετο ὡς τὸ τέλος τοῦ κόσμου, ἡ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς ψυχῆς του ἔμφοβος μέριμνα καὶ ὁ πρόωρος θάνατος ἐματαίωσαν τὰ σχέδιά του.

5. Μετὰ τοῦτον ἔλαβε τὸν θρόνον ὁ συγγενὴς τῶν Ὀθώνων *Ἔρικος ὁ Β'* (1002—1024), ὅστις ἔλαβε διὰ τὴν πρὸς τὸν κλῆρον εὔνοιάν του τὸ ἐπώνυμον τοῦ *Ἁγίου*. Μετὰ τοῦτου λήγει καὶ ὁ *σαξονικὸς οἶκος* καὶ διὰ τοῦ δουκὸς τῆς Φραγκονίας *Κονράδου Β'* (1024—1039) ἄρχεται ὁ *φραγκονικὸς οἶκος*. Κονράδος ὁ Β' ἐφρόντισε μεγάλως νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος του καὶ προσέθηκεν εἰς αὐτὸ καὶ τὸ παρὰ τὸν Ροδανὸν *βασίλειον τῆς Βουργουνδίας*. Ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Κονράδου *Ἔρικος ὁ Γ'* (1039—1056) ὑπῆρξεν ὁ *ἰσχυρότατος* τῶν Γερμανῶν αὐτοκρατόρων, καταπλήξας ὄχι μόνον τοὺς Γερμανοὺς μεγιστᾶνας, ἀλλὰ καὶ τοὺς Γάλλους καὶ τοὺς Ἄγγλους καὶ ἀναγκάσας τοὺς βασιλεῖς τῆς Πολωνίας καὶ τῆς Βοημίας νὰρκεσθῶσιν εἰς τὸν τίτλον τοῦ *δουκός*. Ἐπειδὴ δὲ μεγίστη ἠθικὴ διαφθορὰ ἐλυμαίνετο τὸν δυτικὸν κλῆρον καὶ ἡ σιμωνία ἦτο τὸ κυριώτατον μέσον τῆς ἐπιτυχίας τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωμάτων, ἀνεβίβαζε καὶ κατεβίβαζε τοὺς πάπας καὶ ἀμείλικτος ἐδεικνύετο κατὰ τῶν καταχρήσεων τοῦ κλήρου.

6. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον Ἐνρίκου τοῦ Γ' περιῆλθεν ἡ ἀρχὴ εἰς τὸν πενταετῆ τότε (1056—1106) *Ἔρικον τὸν Δ'*. Ἐκ τῆς ἐπελθούσης δὲ διὰ τὴν ἀνηλικιότητα τοῦ αὐτοκράτορος *ἀναρχίας* ὠφελούμενος ὁ πάπας *Νικόλαος ὁ Β'* ἐξέδωκε τῷ 1059 τῇ συνεργίᾳ τοῦ μεγαλεπηβόλου μοναχοῦ *Ἱλδεβράνδου* διάταγμα, τὸ ὁποῖον ἐχορήγει εἰς τοὺς καρδιναλίους τὸ δι-

καίωμα τῆς ἐκλογῆς τῶν παπῶν· καὶ τῷ 1073 ὑπὸ μόνων τῶν καρδιναλίων ἐξελέγη πάπας ὁ εἰρημένος μοναχὸς μετονομασθεὶς *Γρηγόριος ὁ Ζ'*. Οὗτος κατέστησε τὴν Δυτικὴν ἐκκλησίαν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας τῶν Γερμανῶν αὐτοκρατόρων, ἀπηγόρευσε τὸν γάμον εἰς τοὺς κληρικούς, κατεδίκασεν αὐστηρῶς τὴν σιμωνίαν, περιεποίησεν εἰς τὸ παπικὸν ἀξίωμα ὑπερτάτην πολιτικὴν ἰσχὺν καὶ *εἰς ἀνάθεμα* καθυπέβαλε Ἔνρικον τὸν Δ'· διότι δὲν παρεδέχετο τὰ παπικὰ διατάγματα. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ πάντων ἐν Γερμανίᾳ μεταβαίνει τῷ 1077 εἰς τὴν Ἰταλίαν ἵνα τύχῃ συγγνώμης· καὶ ἐν δριμυτάτῳ χειμῶνι παραμείνας τρεῖς ὅλας ἡμέρας ἄσιτος καὶ ἀνυπόδητος πρὸ τοῦ τρίτου τοίχου τοῦ ὀχυροῦ πύργου *Κανοσσίου*, ἔνθα εὑρίσκετο ὁ πάπας, *λύεται τοῦ ἐπιτιμίου*. Ἀλλ' ὁ Ἔνρικος κατόπιν ἔχων συμμάχους καὶ τοὺς Λογγοβάρδους ἐπέρχεται *κατὰ τοῦ πάπα* καὶ πολιορκήσας τοῦτον τῷ 1081 γίνεται κύριος (1082) τῆς Ρώμης, ἔνθα ἐγκαθιδρύει νέον πάπαν *Κλήμεντα τὸν Γ'*. Ὁ δὲ Γρηγόριος κατέφυγεν εἰς *Σάλερνον*, ἔνθα ἐτελεύτησε τῷ 1085 λέγων· «*ἠγάπησα δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησα ἀδικίαν, διὸ καὶ ἀποθνήσκω ἐν ἐξορίᾳ*». Ἀλλὰ καὶ οἱ πάπαι *Οὐρβανὸς ὁ Β'* καὶ *Πασχάλης ὁ Β'* ἐξακολουθοῦσι τὴν πολιτικὴν Γρηγορίου τοῦ *Ζ'* καὶ ὁπλίζουσι κατὰ τοῦ ἰδίου πατρὸς τοὺς υἱοὺς *Κονράδον* καὶ *Ἔνρικον*· καὶ Ἔνρικος ὁ Δ' ἐκθρονισθεὶς τὸ δεύτερον ἀποθνήσκει ἐν λύπῃ καὶ δυστυχίᾳ.

7. *Ἔνρικος ὁ Ε'* (1106—1125) μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του περιῆλθεν εἰς πολέμους πρὸς τὸν πάπαν ἀλλὰ συνδιηλλάγη (1122) διὰ τῆς *συνθήκης* (Concordat Worms) τῆς *Βορματίας* (ἐν τῷ δουκάτῳ τῆς Ἔσσης), καθ' ἣν συνεφωνήθη ὁ μὲν πάπας νὰ διορίζῃ εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸν ὑπούργημα τοὺς ἐπισκόπους καὶ τοὺς ἡγουμένους, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ

νὰ ἀπονέμῃ τὸ σκῆπτρον μετὰ τῶν ἐγκοσμίων αὐτῶν κτημάτων καὶ δικαιωμάτων. Ἀποθανόντος δὲ ἀτέκνου τοῦ αὐτοκράτορος οἱ Γερμανοὶ μεγιστᾶνες ἐξέλεξαν αὐτοκράτορα τοῦ δοῦκα τῆς Σαξονίας *Λοθάριον τὸν Β'* 1125—1138). Ἀλλ' ὁ ἀσθενὴς οὗτος αὐτοκράτωρ μήτε τὴν κυβέρνησιν τῶν ἐλευθέρων αὐτοκρατορικῶν πόλεων ἠδυνήθη νὰ διατηρήσῃ, μήτε τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ στέμματός του ἀπέναντι τῆς παπικῆς δυνάμεως. Διὰ τοῦτο δύο *μεγάλοι γερμανικοὶ εἶκοι*, ὁ τῶν *Οὐέλφων* (ὑπὲρ τοῦ πάπα καὶ τῶν δημοκρατικῶν), ἤτοι οἱ δοῦκες τῆς Βαυαρίας καὶ Σαξονίας, καὶ ὁ τῶν *Γιβελίνων* (ὑπὲρ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν ἀριστοκρατικῶν), ἤτοι οἱ δοῦκες τῆς Σουηβίας ἐν τῇ νοτίῳ Γερμανίᾳ, ἠγωνίζοντο περὶ κατοχῆς τοῦ θρόνου. Ἀλλ' ἡ ἐν *Μαγεντίᾳ δίαιτα* μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λοθαρίου ἐξέλεξε τὸν Γιβελῖνον δοῦκα τῆς Σουηβίας *Κονράδον τὸν Γ'* (1138—1152), τὸν ὁποῖον διαδέχεται ὁ *μεγαλόφρων* ἀνεψιὸς *Φριδέρικος ὁ Α'* (1152—1190) ὁ *Βαρβαρόσσας*, ὅστις ἡσυχίαν καὶ τάξιν μετὰ δόξης καὶ ἀσφαλείας ἀπένειμεν εἰς τὸ κράτος του.

---

§ 3. ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ (1057—1204). ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑΙ

α') ΙΣΑΑΚΙΟΣ Ο Α' ΚΑΙ ΟΙ ΔΟΥΚΑΙ (1057—1081). ΤΟΥΡΚΟΙ

1. Μιχαὴλ ὁ ΣΤ' ἦτο *ἀτέκνος* καὶ *ἀκατάλληλος* πρὸς διοίκησιν. Ἔγινε δὲ *στάσις* καὶ ἀνηγορεύθη τῷ 1057 αὐτοκράτωρ ὁ *περιφανὴς* στρατηγὸς καὶ *λαμπρὸς* τὸ γένος *Ἰσαάκιος ὁ Κομνηνὸς* τῇ συμπράξει τοῦ πατριάρχου *Μιχαὴλ τοῦ Κηρουλαρίου*. Ἰσαάκιος ὁ Α' ἦτο *ρέκτης*, τὸ ἦθος *σοβαρὸς* καὶ *στρατηγικός*. Καταλαβὼν δὲ τὸν θρόνον ἀντήμειψε φιλοτιμότατα τοὺς συνεργήσαντας εἰς τὴν ἀνάρρησίν του καὶ μάλι-

στα τὸν πατριάρχην καὶ ἐβελτίωσε τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους· καθότι τὰ βασιλικὰ καὶ τὰ δημόσια ταμεῖα ἐσπάνιζον χρημάτων· καὶ ἐνεψύχωσε τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας· τὸν δὲ ἀδελφόν του *Ἰωάννην* εἶχε συνεργὸν εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τοῦ κράτους ἀπὸ ἐξωτερικῶν ἐπιδρομῶν. Ὁ Ἰσαάκιος μετὰ δύο ἔτη καὶ μῆνας τρεῖς κατέλιπε τὴν ἀρχὴν τῷ 1059 εἰς *Κωνσταντῖνον τὸν Δούκαν*, αὐτὸς δὲ ἐκλείσθη ἐν μοναστηρίῳ.

2. Κωνσταντῖνος ὁ Γ' ὁ Δούκας ἦτο ἀνὴρ *εὐσεβής*, *ἐπιεικὴς* καὶ *δίκαιος*, ἀλλὰ *ρωθρὸς* καὶ *ἀμβλὺς* καὶ *φιλοχρήματος*· ὅθεν καὶ τοὺς δημοσίους φόρους ἐπηύξησε καὶ ἐσχόλαζεν εἰς τὴν συλλογὴν χρημάτων, μηδαμῶς φροντίζων περὶ τῶν στρατιωτικῶν· διὰ τοῦτο οἱ μὲν πολέμιοι ἐθρασύνοντο, τὰ δὲ βυζαντιακὰ στρατεύματα καὶ ἡ Βυζαντιακὴ αὐτοκρατορία ἐταπεινοῦντο. Τότε δὲ οἱ τουρκικῆς καταγωγῆς *Οὔζοι* διέβησαν τὸν Ἴστρον καὶ ἐντεῦθεν ὁρμώμενοι εἰς τὴν Μακεδονίαν ἐλεηλάτουν αὐτὴν καὶ μέχρι τῆς Ἑλλάδος προήρχοντο. Ἀλλὰ λοιμὸς ἐνσκήψας ἐξησθένισεν αὐτούς, καὶ οἱ Βούλγαροι ἐπιτεθέντες διέφθειραν πολλοὺς ὥστε μόλις οἱ ἡγεμόνες των μετ' ὀλίγων ἠδυνήθησαν νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰ ἴδια. Κωνσταντῖνος ὁ Γ' ὁ Δούκας ὑπὸ νόσου καταληφθεὶς καὶ ταλαιπωρούμενος κατέλιπε τὴν βασιλείαν εἰς τοὺς υἱούς του *Μιχαήλ*, *Ἀνδρόνικον* καὶ *Κωνσταντῖνον*, ὑπὸ τὴν ἐπιτροπείαν τῆς γυναικός του Εὐδοκίας, παρὰ τῆς ὁποίας ἔλαβεν ἔγγραφον ὅρκον ὅτι δὲν θὰ συνάψῃ δεύτερον γάμον. Ἀλλ' ἡ Εὐδοκία ἑπτὰ μῆνας καί τινας ἡμέρας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου νυμφεύεται τῷ 1067 τὸν *ἀνδρεῖον* στρατηγὸν *Ρωμανὸν τὸν Διογένη* καὶ ἀναγορεύει αὐτὸν βασιλέα. Ρωμανὸς ὁ Δ' ἅμα καταλαβὼν τὴν ἀρχὴν ἐξεστράτευσε κατὰ τοῦ εἰσβαλόντος εἰς τὰς βυζαντιακὰς χώρας *Σελζουκίδου* Τούρκου *Ἀλπ ἀρσλὰν* (Ἀξάν).

3. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους μεγάλως ἴσχυον εἰς τὴν Ἀσίαν

δύο λαοὶ μωαμεθανικοί, οἱ *Πέρσαι* καὶ οἱ *Τοῦρκοι*. Καὶ οἱ μὲν Πέρσαι κατὰ τὴν ἐξασθένησιν τῶν Ἀράβων καλιφῶν, ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ θ' αἰῶνος, ἵδρυσαν εἰς τὰς χώρας των διάφορα μωαμεθανικὰ κράτη. Εἰς τὰ κράτη δὲ ταῦτα δὲν ὑπῆρχε μὲν μεγάλη κατακτητικὴ ὁρμή, ἀλλ' *ἐκαλλιεργεῖτο* ὁ *πολιτισμός*· καὶ μνημονεύονται μεγάλοι Πέρσαι ποιηταί, ὡς ὁ κατὰ τὸν ια' αἰῶνα ζῶν ἔξοχος *ἐπικὸς Φερδουσὶ* καὶ ὁ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ιγ' αἰῶνος ἀκμάσας *μέγας λυρικὸς* ποιητὴς τῶν Περσῶν *Σααδί*. Οἱ δὲ Τοῦρκοι, ὀλιγώτερον πεπολιτισμένοι, ἀλλὰ φύσει *πολεμικοὶ* μὲ ἰσχυρὰς κατακτητικὰς τάσεις ἀνέλαβον τὴν *πολιτικὴν* καὶ *στρατιωτικὴν ἀναζωογόνησιν* τοῦ Μωαμεθανισμοῦ. Οἱ *Τουρκικοὶ ἢ Τουρανικοὶ* λαοὶ ἀποτελοῦσι γλωσσικὴν ὁμοεθνίαν ἐκτεινομένην ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τῆς *Σινικῆς θαλάσσης* μέχρι τῶν ἀκτῶν τῆς *Βαλτικῆς* καὶ κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν διάπλασιν τοῦ σώματός των εἶναι λευκοὶ καὶ κίτρινοι (οἱ ἰδιαιτέρως καλούμενοι *Τάταροι* καὶ *Μογγόλοι*). Εἰς τοὺς λευκοὺς Τούρκους ἀνήκουσι καὶ οἱ ἰθαγενεῖς τῆς Εὐρώπης *Φίννοι* καὶ οἱ ἐκ τῆς Ἀσίας μεταναστεύσαντες *Χάζαροι*, *Μαγιάροι* ἢ *Οὔγγροι*, *Βούλγαροι*, *Πατσινάκοι* καὶ *Οὔζοι*, οἵτινες κατ' ἀρχὰς πάντες ἦσαν *κτισματολάτραι* καὶ βραδύτερον ἐγένοντο Χριστιανοί.

4. Οἱ δὲ ἐν τῇ Ἀσίᾳ λευκοὶ Τοῦρκοι, ἐξ ὧν ὠνομάσθη τὸ *Τουρκεστάν*, ἦσαν ἐπὶ πολὺ ὑποτεταγμένοι εἰς τοὺς Μογγόλους καὶ τοὺς Σίνας, ἀλλὰ περὶ τὰ μέσα τοῦ Σ' μ. Χ. αἰῶνος ἐξεγερθέντες κατήρτισαν κράτος ἀσιατικὸν ἰσχυρὸν καὶ ἠνάγκασαν πολλοὺς μογγολικοὺς λαοὺς νὰ μεταναστεύσωσι πρὸς δυσμάς. Πολλοὶ δὲ Τοῦρκοι προσῆλθον καὶ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Ἀράβων καλιφῶν· ἐπὶ δὲ τοῦ καλίφου *Μοτασσὲμ* συνεκροτήθησαν στρατιωτικὰ ἐκ Τούρκων τάγματα, ἅτινα κατ' ὀλίγον μεγάλως ἴσχυσαν. Καὶ οἱ Τοῦρκοι οὗτοι ἦσαν κτισματολάτραι,

γενόμενοι δὲ Μωαμεθανοὶ διέδωκαν τὴν θρησκείαν των ἐπὶ μέγα μέρος τῆς Ἰνδικῆς, ἰδίως ἐπὶ τοῦ σουλτάνου *Μαχμοὺτ Γασναυῆ*, ἐπὶ τοῦ ὁποίου μεγάλως ἤκμασε κατὰ τὸν ια' μ. Χ. αἰῶνα τὸ κατὰ τὸ ι' ἐν τῷ *Ἀφγανιστὰν* ἱδρυθὲν καὶ ἐκεῖθεν ἐπεκταθὲν κράτος τῶν *Γασναυιδῶν*. Ἡ ἀξιολογωτάτη δὲ τῶν τουρκικῶν δυναστειῶν εἶναι ἡ τῶν *Σελζουκιδῶν*, τῆς ὁποίας θεμελιωτὴς θεωρεῖται ὁ τοῦ *Σελζοὺκ* ἔκγονος *Τογροὺλ* βέης. Οὗτος διὰ μεγάλης δυνάμεως καταλαμβάνει τὰς μεταξὺ τοῦ Ὄξου καὶ τῆς Συρίας χώρας, *σουλτᾶνος* δὲ καλούμενος ἐπονομάζεται καὶ *ἐμίρης ἐμιρῶν* ἤτοι βασιλεὺς βασιλέων. Τοῦτον ἀποθανόντα ἄτεκνον τῷ 1063 διαδέχεται ὁ *γενναῖος* ἀνεψιός του Ἀλπ-ἀρσλάν. Ὁ Ρωμανὸς ὥρμησεν εἰς τὴν Συρίαν καὶ κατέλαβε τὴν Ἱεράπολιν καὶ ἐν τῷ Χαλεπίῳ τοὺς ἐναντίους ἔτρεψεν εἰς φυγήν. Καὶ μαθὼν ὅτι εἰς τὴν Κιλικίαν ἐλαφυραγωγήθη τὸ Ἀμόριον καὶ πολλοὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐφονεύθησαν ἐλυπήθη ἐπὶ τούτοις· μὴ δυνάμενος δὲ νὰ βοηθήσῃ τοὺς παθόντας ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1069. Κατὰ τὸ ἔαρ δὲ ὁ Ρωμανὸς ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς βασιλευούσης, καὶ ἐλθὼν εἰς τὴν Καισάρειαν ἔπεμψε κατὰ τῶν Τούρκων τὸν στρατηγὸν *Φιλάρετον*, παραδώσας εἰς τοῦτον τὸ ἥμισυ τοῦ στρατεύματός του. Οἱ ἐναντίοι ἐπιφανέντες εἰς τοὺς μετὰ τοῦ Φιλαρέτου *ἐνίκησαν* αὐτούς, εἰσορμήσαντες δὲ εἰς τὴν Καππαδοκίαν κατέλαβον τὴν πλουσίαν καὶ πολυάνθρωπον πόλιν *Ἰκόνιον*. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐπέστρεψεν εἰς τὸ Βυζάντιον. Καὶ τὸ τρίτον ἐκστρατεύσας ὁ Ρωμανὸς τῷ 1071 κατὰ τῶν Τούρκων ἀπέρριψε τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις τοῦ σουλτάνου, καὶ ὁρμήσας πρὸς μάχην ἐνίκα τὸ καθ' ἑαυτόν, ἀλλὰ πληγωθεὶς καὶ ἐκεῖνος τὴν χεῖρα καὶ ἀποκαμὼν *συνελήφθη αἰχμάλωτος*. Ἀλλ' ὁ σουλτᾶνος Ἀλπ-ἀρσλὰν (Ἀξὰν) ἐπὶ *δικαιοσύνῃ* καὶ *μετριοφροσύνῃ* φημιζόμενος προσηνέχθη φιλανθρώπως πρὸς τὸν Ρωμανόν. Θαυμάζων δὲ τὴν γενναιότητα αὐτοῦ ἐπαξίως τον ἐτίμησε καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν· «*μὴ λυποῦ, βασιλεῦ, τοιαῦτα γὰρ τὰ ἀνθρώπινα· ἐγὼ δὲ οὐχ ὡς αἰχμαλώτῳ, ἀλλ' ὡς βασιλεῖ σοι προσερεχθήσομαι*»· καὶ ἀρκεσθεὶς εἰς ὑπόσχεσιν χρηματικῆς ἀποζημιώσεως συνωμολόγησεν *εἰρήνην*, καθ' ἣν τὸ πλεῖστον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀπέδωκε καὶ *ἀπέλυσε* τὸν Ρωμανὸν μετὰ στολῆς καὶ φρουρᾶς βασιλικῆς.

5. Ἀλλ' οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει μαθόντες τὴν αἰχμαλωσίαν Ρωμανοῦ τοῦ Δ' τὴν μὲν Εὐδοκίαν περιορίζουσιν ἐν μοναστηρίῳ, τὸν δὲ πρεσβύτερον ἐκείνης υἱὸν *Μιχαὴλ τὸν Ζ'* στέφουσιν αὐτοκράτορα. Ὁ δὲ Ρωμανὸς ἐλθὼν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὑφίσταται οἰκτρότατον θάνατον. Μιχαὴλ ὁ Ζ' ὁ *Παραπινάκιος* ἦτο χαῦνος τὸ ἦθος καὶ πρὸς τὴν διοίκησιν ἀδέξιος· ἐσχόλαζε δὲ περὶ παιδαριώδεις πράξεις πολλὰ καὶ ποικίλα διδασκόμενος ὑπὸ *Μιχαὴλ τοῦ Ψελλοῦ*. Κακῶς δὲ ἐχόντων τῶν πραγμάτων γίνεται στάσις καὶ ἀναγορεύεται αὐτοκράτωρ τῷ 1078 ὁ *ἐπίσημος* στρατηγὸς *Νικηφόρος ὁ Βοτανειάτης*· καὶ ὁ Μιχαὴλ κείρεται μοναχὸς καὶ χειροτονεῖται μητροπολίτης Ἐφέσου. Τότε ἀπεστάτησεν ὁ στρατηγὸς *Νικηφόρος Βρυέννιος*. Κατὰ τούτου ὁ αὐτοκράτωρ στέλλει τὸν ἀνεψιὸν Ἰσαακίου τοῦ Α' *Ἀλέξιον τὸν Κομνηνόν*. Ὁ υἱὸς Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ Ἀλέξιος ἐγεννήθη τῷ 1057. Οὗτος ἦτο *μέτριος* τὸ ἦθος, *ἐπιεικής*, καὶ περὶ τὴν δίκαιαν *λιτός*, καὶ ἀναδειχθεὶς *ἄριστος πολιτικὸς* καὶ *στρατηγὸς ἱκανώτατος* ἀνῆλθεν εἰς τὰ ὕπατα τῆς πολιτείας ἀξιώματα. Νεώτατος δ' ἐπελθὼν κατὰ τοῦ ἀποστάντος στρατηγοῦ Βρυεννίου, ἂν καὶ εἶχεν ἀσθενῆ καὶ εὐάριθμον στρατόν, εὐκόλως κατενίκησε τὸν στρατὸν αὐτοῦ καὶ ᾐχμαλώτισε τὸν στρατηγόν. Εὐθὺς δὲ ὥρμησε καὶ κατὰ τοῦ ἐπίσης ἀποστατήσαντος στρατηγοῦ *Βασιλακίου*· καὶ τὸ μὲν στράτευμα αὐτοῦ κατετρόπωσεν, ἐκεῖνον δὲ συνέλαβε

καταφυγόντα εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, καὶ *τροπαιοφόρος* ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλ' ὅμως ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος ὁ Γ' δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπερασπίσῃ τὸ κράτος πανταχόθεν προσβαλλόμενον. Διὰ τοῦτο αὐτὸς μὲν ἐκθρονίζεται, τὴν δὲ βασιλείαν παραλαμβάνει τῷ 1081 *Ἀλέξιος ὁ Α' ὁ Κομνηνός*.

β') ΟΙ ΙΔΙΩΣ ΚΟΜΝΗΝΟΙ (1081—1185). ΠΡΩΤΗ (1096—1099) ΚΑΙ ΔΕΥΤΕΡΑ (1147—1149) ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ.

1. Ἀλέξιος ὁ Α' ἅμα ἀναβὰς τὸν θρόνον ἔλαβε τὴν ἀγγελίαν ὅτι ὁ Νορμανδὸς *Ροβέρτος Γυισκάρδος*, ἀνὴρ πανοῦργος καὶ πολεμικός, μετὰ τοῦ υἱοῦ του Βοημούνδου εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἤπειρον. Καὶ ἐπῆλθε μὲν ὁ Ἀλέξιος, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐμποδίσῃ τὸν Ροβέρτον νὰ καταλάβῃ τὸ *Δυρράχιον* καὶ προχωρῶν καὶ ἄλλας τινὰς πόλεις, ἐν αἷς καὶ τὴν *Καστορίαν* (1082). Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος ὁ Βοημοῦνδος προήλασε μέχρι τῆς ἰσχυρᾶς *Λαρίσης*, ἐκστρατεύσας ὁ Ἀλέξιος νικᾷ τὸν Βοημοῦνδον καὶ ἀποδιώκει τοὺς Νορμανδοὺς κακῶς ἔχοντας ἐκ τῶν ὑπ' αὐτῶν καταληφθεισῶν πόλεων καὶ φρουρίων. Ἀπ' ἀνατολῶν δὲ τὸ Βυζαντιακὸν κράτος προσεβάλλετο ὑπὸ τῶν Τούρκων· διότι ὄχι μόνον ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος (1072) τοῦ Ἀλπ-ἀρσλὰν *Μαλὲκ σὰχ* ἐπεξέτεινε τὰς κατακτήσεις τῶν Σελζουκιδῶν μέχρι τῆς Βιθυνίας, ἀλλὰ καὶ τις Τοῦρκος *Τζαχᾶς* καλούμενος δι' ὀλίγων πλοίων κατέλαβε τὴν *Χίον* καὶ ἐκεῖ ναυπηγήσας στόλον ἐκυρίευσε τὴν *Λέσβον*, τὴν *Σάμον* καὶ *ἄλλας νήσους*. Ὁ Ἀλέξιος ἐξεδίωξε τὸν Τζαχᾶν ἀπὸ τῶν νήσων. Ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι ἐπεκράτησαν ἤδη καθ' ὅλην τὴν Μικρὰν Ἀσίαν· καὶ ἀπὸ τοῦ 1080 ὁ συγγενὴς τοῦ Μαλὲκ-σὰχ *Σουλεϊμὰν* ἐκ τῶν χωρῶν τῆς Μ. Ἀσίας, ὅσας ἀφῆρεσε παρὰ τῶν Ἑλλήνων, ἵδρυσε μὲ πρωτεύουσαν τὴν *Νίκαιαν ἴδιον κράτος*, ὑποτελὲς εἰς τὸν σουλτᾶνον τῶν Σελζουκιδῶν.

Παρὰ τούτων δὲ ὁ Ἀλέξιος μόλις ἀπέσπασε τὴν *Νικομήδειαν* καὶ τὴν *Σινώπην* (1087).

2. Βασιλεύοντος ἐν τῷ Βυζαντίῳ Ἀλεξίου τοῦ Α' τοῦ Κομνηνοῦ ἤρχισαν αἱ *Σταυροφορίαι*. Οὕτως ἐκλήθησαν οἱ πόλεμοι, τοὺς ὁποίους ἀνέλαβον οἱ Εὐρωπαῖοι πρὸς τοὺς Μωαμεθανοὺς περὶ τῶν Ἁγίων τόπων· ἔφερον δὲ οἱ πολεμισταὶ προσερραμμένον ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ αὐτῶν ὤμου ἐρυθρὸν *σταυρόν*. Τοῦ μεγάλου τούτου κινήματος δύο σχεδὸν αἰῶνας διαρκέσαντος (1095—1270) σκοπὸς ἦτο εἰς τὸ φανερὸν ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν Ἁγίων τόπων ἐκ τῶν χειρῶν τῶν Μωαμεθανῶν. Διότι μετὰ τοὺς Ὁμμιάδας καὶ τοὺς Ἀββασίδας καλίφας οἱ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ια' αἰῶνος καταλαβόντες τὴν Παλαιστίνην *Φατιμίδαι τῆς Αἰγύπτου* (εἰς τὸν Ἀλῆν καὶ τὴν θυγατέρα τοῦ Μωάμεθ *Φατιμὰν* ἀνάγοντες τὴν ἀρχήν) παρενέβαλλον πολλὰ κωλύματα εἰς τοὺς ἀπὸ τῆς Δύσεως προσκυνητάς· ἐπίσης δὲ καὶ οἱ Σελζουκίδαι, οἵτινες ἐπὶ τοῦ Μαλὲκ-σὰχ ἔγιναν *κύριοι* τῆς Παλαιστίνης. Τὸ πρῶτον δὲ περὶ σταυροφορίας ἐκήρυξεν ὁ ἐρημίτης *Πέτρος ὁ Ἀμβιαρίτης* (Κουκούπετρος), ἰδὼν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν κατάστασιν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ Χριστιανῶν. Καὶ ὁ πάπας *Οὐρβανὸς ὁ Β'* παρεκίνησε τῷ 1095 τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς λαοὺς τῆς Δύσεως νὰ ἀναλάβωσι τοὺς πολέμους κατὰ τῶν μὴ Χριστιανῶν. Καὶ κατ' Αὔγουστον τοῦ 1096 ἐκίνησαν 600 χιλιάδες πεζῶν καὶ 100 χιλιάδες ἱππέων ὑπὸ διαφόρους ἀρχηγούς, τῶν ὁποίων μεγαλοπρεπέστατος καὶ ἰσχυρότατος ἦτο ὁ Φράγκος δοὺξ *Γοδοφρέδος*. Οἱ Σταυροφόροι διῆλθον διὰ τῶν βυζαντιακῶν χωρῶν καὶ ὁ Γοδοφρέδος τῇ κε' Μαρτίου τοῦ 1097 παρέστη ἐνώπιον τοῦ Ἀλεξίου μετὰ πολλοῦ σεβασμοῦ καὶ συνωμολογήθη νὰ ποδίδωσιν εἰς τὸν Ἀλέξιον οἱ Σταυροφόροι ὅσας πόλεις θὰ ἐκυρίευον παρὰ τῶν Μωαμεθανῶν. Διὰ τοῦτο οἱ Σταυροφόροι προσβαλόντες τὴν Νίκαιαν μετὰ φθορὰν πολλὴν ἐκα-

τέρωθεν (1097) παρέδωκαν αὐτὴν εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Εἷς στρατηγὸς τῶν Σταυροφόρων ἦτο καὶ ὁ μνημονευθεὶς Βοημοῦνδος. Οὗτος μετὰ πολιορκίαν καταλαβὼν τὴν *Ἀντιόχειαν* ὄχι μόνον παρέβαινε τὰ ὡμολογημένα ἀλλὰ καὶ πόλεμον κατὰ τῶν Βυζαντίων διενοεῖτο ναναλάβῃ. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος πέμψας στόλον *ἠνάγκασε* τὸν Βοημοῦνδον νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν.

3. Κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1099 οἱ Σταυροφόροι μετὰ μεγάλων ἀγώνων *ἐκυρίευσαν τὴν Ἱερουσαλὴμ* καὶ συνέστησαν ἐν αὐτῇ *Λατινικὸν βασίλειον*. Ὁ δὲ Γοδοφρέδος ὁμοφώνως ἐκλεχθεὶς *βασιλεὺς* ἠρνήθη νὰ φέρῃ χρυσοῦν στέφανον ἐν ᾗ πόλει ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων, ὁ Ἰησοῦς Χριστός, περιεβλήθη στέφανον ἐξ ἀκανθῶν, καὶ ἠρκέσθη νὰ ἐπονομασθῇ *ὑπέρμαχος τοῦ Ἁγίου Τάφου*. Ἀλλ' οἱ Χριστιανοὶ ἦσαν κεκμηκότες καὶ τεταλαιπωρημένοι· ἀπὸ δὲ τοῦ πολυαρίθμου σταυροφορικοῦ στρατοῦ ὀλίγοι περιεσώθησαν· καὶ τῷ 1100 ἀποθανόντος τοῦ Γοδοφρέδου προεχειρίσθη βασιλεὺς τῆς Ἱερουσαλὴμ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ *Βαλδουῖνος*. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Βοημοῦνδος ἐπῆλθε μετὰ πολλῆς δυνάμεως καὶ ἐστρατοπέδευσε περὶ τὸ Δυρράχιον, ὁ Ἀλέξιος συνήθροισε πεζικὰς καὶ ναυτικὰς δυνάμεις καὶ ἀπέκλεισε πανταχόθεν τὸν πολέμιον, ὥστε οὗτος περιελθὼν εἰς ἐσχάτην ἀμηχανίαν *ἠναγκάσθη* νὰ *συνομολογήσῃ εἰρήνην* καὶ νὰναγνωρίσῃ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Ἀλεξίου (1109).

4. Ὁ Ἀλέξιος ἀνεκαίνισε διὰ πολλῶν δαπανῶν τὸ *ὀρφανοτροφεῖον* τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ συνέστησε σχολὴν ἐν αὐτῷ, ἵνα διδάσκωνται παῖδες ὀρφανοὶ ἢ γονέων ἀπόρων. *Φρονίμως* δὲ καὶ *εὐτυχῶς* μοναρχήσας ἐτελεύτησε τῷ 1118· καὶ τὴν βασιλείαν παραλαμβάνει ὁ *εὐγενὴς* καὶ *ἀξιέπαινος* υἱός του *Ἰωάννης ὁ Β'*, τοῦ ὁποίου δημῶδες ἐπωνύμιον ἦτο *Καλοϊωάννης*. Οὗτος *πολλάκις ἐπολέμησε* πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ ἐκυρίευσε πολλὰς πόλεις ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ὡς τὴν ἐν τῇ Φρυγίᾳ *Λαοδίκειαν* καὶ τὴν ἐν Παμφυλίᾳ *Σωζόπολιν* (1120). Εἶτα δὲ καί τινας ἄλλας πόλεις ἀποσπάσας ἀπὸ τῶν Μωαμεθανῶν *θριαμβεύων* ἐπανῆλθεν εἰς τὸ Βυζάντιον. Κατόπιν καὶ πάλιν Ἰωάννης ὁ Β' προήλασε μετὰ μεγάλου στρατοῦ κατὰ τῶν Τούρκων (1139) ἔχων καὶ τοὺς Λατίνους συνεργούς· ἀλλ' ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τούτων ἐπέστρεψεν ἄπρακτος. Διανοηθεὶς δὲ νὰ ἐκβάλῃ ἐκ τῆς Ἀντιοχείας τὸν κόμητα *Ραιμοῦνδον* ὡδήγησε στρατὸν ἀξιόλογον πρὸς τὴν Συρίαν· ἀλλ' ἐκεῖ θηρεύων ἐπληγώθη ὑπὸ δηλητηριώδους βέλους καὶ αἰσθανόμενος τὸ τέλος του ἀνεκήρυξε διάδοχον τὸν νεώτερον υἱόν του *Μανουὴλ* καὶ ἐξέπνευσε τῇ η' Ἀπριλίου τοῦ 1143.

5. Μανουὴλ ὁ Α' ἅμα ἀναβὰς τὸν θρόνον ἀγωνίζεται πρὸς τοὺς Τούρκους· κατὰ δὲ τὸ ἑπόμενον ἔτος (1144) νυμφεύεται τὴν Γερμανίδα *Βέρθαν*, τὴν μετονομασθεῖσαν *Εἰρήνην*. Ἐν ᾧ δὲ ὁ Μανουὴλ ἤρχισε νέον πρὸς τοὺς Τούρκους ἀγῶνα, ἄρχεται ἡ *Β' Σταυροφορία* τῷ 1147, τὴν ὁποίαν ὡδήγουν ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας *Κονράδος ὁ Γ'* καὶ *Λουδοβίκος ὁ Ζ'* βασιλεὺς τῆς Γαλλίας πρὸς βοήθειαν τοῦ βασιλείου τῆς Ἱερουσαλήμ. Καὶ ἐπέστησε μὲν ὁ Μανουὴλ τὴν προσοχήν του ἐπὶ τῶν Σταυροφόρων, ἀλλ' ὁ δεύτερος (1147—1149) οὗτος σταυροφορικὸς πόλεμος *ἀδόξως ἀπέτυχεν*. Διότι ὁ μὲν γερμανικὸς στρατὸς ἀπεπλανήθη ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ διερχόμενος τὸν Ταῦρον καὶ ἡττήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων· καὶ ὁ Κονράδος σχεδὸν μόνος ἐσώθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ δὲ γαλλικὸς στρατὸς πορευόμενος διὰ τῆς παραλίας ἐνίκησε μὲν παρὰ τὸν Μαίανδρον, ἀλλ' ὑποστὰς πολλὰς συμφορὰς καὶ κακῶς ἔχων ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν. Καὶ συνηνώθησαν μὲν ἀμφότεροι οἱ βασιλεῖς τῷ 1148 καὶ προσέβαλον τὴν Δαμασκόν, ἀλλὰ διχονοήσαντες οὐδὲν κατώρθωσαν καὶ ἄπρακτοι ἐπανῆλθον εἰς τὴν Εὐρώπην.

6. Ἐν τούτῳ ὁ τότε ἡγεμὼν τῆς Σικελίας καὶ Κάτω Ἰταλίας *Ρογέριος ὁ Β'* ἐπελθὼν διὰ στόλου *κατέλαβε* τὴν Κέρκυραν καὶ μετὰ πολλὰς λεηλασίας εἰσπλεύσας εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον κατέλαβε τὴν Κόρινθον καὶ τὰς Θήβας (1147) καὶ ἐκ τῶν δύο τούτων πλουσιωτάτων πόλεων μεγάλους μὲν θησαυρούς, πολλοὺς δὲ ἐγκρίτους κατοίκους, μάλιστα δὲ μεταξουργοὺς μετέφερεν εἰς τὴν Σικελίαν. Ἀλλ' ὁ Μανουὴλ παρασκευάσας πολυάριθμον στόλον ἀπέσπασε τὰς κυριευθείσας πόλεις καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Σικελίᾳ προσέβαλε τὸν Ρογέριον. Ὁμοίως δὲ ὑπέταξε τοὺς Σέρβους καὶ ἐνίκησε τοὺς μετὰ τούτων συμμαχήσαντας Οὔγγρους τῷ 1153. Καὶ ἐκστρατεύσας κατὰ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀντιοχείας *Ρενάλδου*, ὅστις ἀνηλεῶς ἐληλάτησε τὴν Κύπρον, ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ὑποχωρήσῃ ἐν πάσῃ ταπεινότητι καὶ νὰ ὁρκισθῇ ἐπὶ παρουσίᾳ πρέσβεων πολλῶν ἐθνῶν πίστιν καὶ ὑποταγήν. Εἰσῆλθε δὲ τροπαιοῦχος ὁ Μανουὴλ εἰς τὴν Ἀντιόχειαν τῷ 1156, ἐνῷ πεζῇ προεπορεύετο ὁ Ρενάλδος. Ἀκολούθως δὲ ὑπεχρέωσε καὶ τοὺς Σελζουκίδας Τούρκους νὰ συνομολογήσωσιν εἰρήνην συμφέρουσαν (1158). Κατόπιν περιελθὼν πάλιν ὁ βασιλεὺς εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς Οὔγγρους κατέστησεν εἰς αὐτοὺς ἡγεμόνα τὸν παρ' αὐτοῦ εὐνούμενον *Βέλαν τὸν Γ'* (1172). Ἐξηκολούθησε δ' ὕστερον τοὺς πολέμους του ἐναντίον τῶν Σελζουκιδῶν, οἵτινες ἦσαν διῃρημένοι εἰς πολλὰ μικρὰ κράτη *(σουλτανάτα)*, καὶ κατεσκεύασεν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἀξιόλογον *στρατιωτικὴν* ὁδόν. Ἀλλ' εἴς τινα πρὸς τὸν *σουλτᾶνον* τοῦ *Ἰκονίου* ἐκστρατείαν (1174) κατεκόπη ὁ βυζαντιακὸς στρατός, ἡ δὲ μετὰ μικρὸν *παρὰ τὸν Μαίανδρον* γενομένη *νίκη* ἐξήλειψε τὸ ὄνειδος τῆς προηγουμένης ἥττης.

7. Ἀποθανόντος δὲ τῷ 1180 Μανουὴλ τοῦ Α' γίνεται διάδοχος ὁ υἱός του *Ἀλέξιος ὁ Β'* ὑπὸ τὴν ἐπιτροπείαν τῆς ἀσυ-

νέτου μητρός του *Μαρίας*. Ἀλλὰ τῷ 1183 γενομένης στάσεως *Ἀνδρόνικος ὁ Κομνηνὸς* ἀνὴρ *μοχθηρὸς* καὶ *σκληρός*, εἰσελθὼν μετ' ἰσχυρᾶς δυνάμεως εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐκ τῆς Οἰνόης τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἀναγορεύεται ὑπὸ τοῦ λαοῦ *ἐπίτροπος* τοῦ ἀνηλίκου αὐτοκράτορος· καὶ δολοφονήσας τὸν Ἀλέξιον καὶ τὴν Μαρίαν ἀναλαμβάνει μόνος τὰς ἡνίας τοῦ κράτους. Ἀνδρόνικος ὁ Α' *ἐτυράννησε τυραννικῶς*· καὶ κατὰ τὴν διετῆ βασιλείαν του πολλὰ μέρη τῆς αὐτοκρατορίας ὑπὸ πολεμίων κατελήφθησαν καὶ οἱ Νορμανδοὶ ἐκ τῆς Σικελίας ἐπελθόντες ὑπὸ *Γουλιέλμον τὸν Β'* ἐκυρίευσαν τὸ Δυρράχιον καὶ πολιορκήσαντες κατέλαβον (1185) *τὴν Θεσσαλονίκην*. Οἱ Νορμανδοὶ ἐπεχείρησαν ἐν τῇ Θεσσαλονίκῃ λεηλασίαν καὶ ἀπάνθρωπον σφαγὴν καὶ προυχώρουν πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Καὶ οὗτοι μὲν μετ' ὀλίγον *κατετροπώθησαν*· ἀλλ' ἐν τῷ Βυζαντίῳ *Ἰσαάκιος ὁ Ἄγγελος* ἀναγορεύεται αὐτοκράτωρ τῷ 1185 καὶ ὁ Ἀνδρόνικος παραδοθεὶς εἰς τὸν ὄχλον θανατοῦται διὰ φρικτῶν βασάνων.

γ') ΟΙ ΑΓΓΕΛΟΙ (1185—1204). ΤΡΙΤΗ (1189—1192) ΚΑΙ ΤΕΤΑΡΤΗ (1202—1204) ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ

1. Ἰσαάκιος ὁ Β' ὁ Ἄγγελος ὁ *ἀρχηγέτης* τοῦ τρίτου κλάδου τῆς δυναστείας τῶν Κομνηνῶν, ἦτο μὲν *πρᾶος* ἀλλ' *ἄσωτος* καὶ *φιλήδονος* καὶ περὶ τὴν κυβέρνησιν *ἀνεπιτήδειος*. Κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς βασιλείας του ἐπιβαλὼν βαρεῖς φόρους προυκάλεσε δεινὴν *ἐπανάστασιν* τῶν Βουλγάρων, οἵτινες ἀνασυνέστησαν τὸ *Βουλγαρικὸν βασίλειον*, ἑνωθέντες μετὰ τῶν πέραν τοῦ Δανουβίου *Βλαχικῶν* νομαδικῶν φυλῶν· πρῶτοι δὲ βασιλεῖς ἀνηγορεύθησαν οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἐπαναστάσεως *Πέτρος* καὶ *Ἀσάνης*. Καὶ ἐντεῦθεν ἤρχισαν πάλιν αἱ κατὰ τῆς Βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας ἐπιδρομαὶ τῶν Βουλγάρων.

2. Ἐπειδὴ αἱ ἐν τῇ Συρίᾳ ἡγεμονίαι τῶν Εὐρωπαίων κατελύθησαν καὶ ὁ τότε σουλτᾶνος τῆς Αἰγύπτου *Σαλαδῖνος*,

ὅστις ὢν *γενναῖος στρατηγός*, Κοῦρδος τὸ γένος, κατέλυσε τὴν δυναστείαν τῶν Φατιμιδῶν, ἐγένετο κύριος τῆς Ἱερουσαλὴμ τῇ η' Ὀκτωβρίου τοῦ 1187, ὁ πάπας τῆς Ρώμης ἐκήρυξε νέαν σταυροφορίαν. Καὶ οἱ τρεῖς ἰσχυροὶ μονάρχαι τῆς Δύσεως, ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας *Φριδέρικος ὁ Βαρβαρόσσας*, ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας *Φίλιππος Αὔγουστος* καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας *Ριχάρδος ὁ Λεοντόθυμος*, ἀνέλαβον τῷ 1189 τὴν *τρίτην Σταυροφορίαν*. Ὁ Ἰσαάκιος συνεμάχησε μετὰ τοῦ Σαλαδίνου, ἵνα παρακωλύσῃ τὴν διὰ τῆς αὐτοκρατορίας διάβασιν τῶν Σταυροφόρων, καὶ ἐπέτρεψε χάριν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει παρεπιδημούντων Μωαμεθανῶν ἐμπόρων νὰ κτισθῇ ὑπ' αὐτῶν ἴδιος ναός. Ἀλλὰ Φριδέρικος ὁ Βαρβαρόσσας, καταλαβὼν τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ πᾶσαν τὴν μέχρι τῆς Μακεδονίας χώραν, ἠνάγκασε τὸν Ἰσαάκιον νὰ ζητήσῃ εἰρήνην καὶ νὰ χορηγήσῃ τὰ ἀναγκαιοῦντα πλοῖα εἰς τὴν διάβασιν (1190) τοῦ σταυροφορικοῦ στρατοῦ. Ὁ Φριδέρικος μετὰ πολλὰς δυσχερείας προήλασε μέχρι τῆς Κιλικίας καὶ θελήσας νὰ διαβῇ κολυμβῶν τὸν ὁρμητικὸν *Καλύκαδνον* ἐπνίγη τῷ 1190· καὶ οἱ παρευρεθέντες πεντακισχίλιοι Γερμανοὶ ἐπορεύθησαν εἰς τὴν Παλαιστίνην. Ἐκεῖ μετ' ὀλίγον διὰ θαλάσσης ἔφθασαν καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας καὶ πολιορκήσαντες κατέλαβον τῷ 1191 τὴν *Πτολεμαΐδα*. Καὶ ὁ μὲν Φίλιππος ἀμέσως ἀπῆλθεν, ὁ δὲ Ριχάρδος μείνας ἐν Παλαιστίνῃ δὲν ἠδυνήθη νὰ λάβῃ παρὰ τοῦ Σαλαδίνου τὴν Ἱερουσαλήμ· ἀρκεσθεὶς δὲ νὰ θεωρῇ μακρόθεν τὴν ἱερὰν πόλιν συνωμολόγησε τῷ 1192 πρὸς τὸν Σαλαδῖνον *συνθήκην*, διὰ τῆς ὁποίας ἐπετρέπετο *ἀκωλύτως* εἰς τοὺς Χριστιανοὺς προσκυνητὰς ἡ *ἐπίσκεψις* τῶν Ἁγίων τόπων· καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν.

3. Μετά τινα δὲ ἔτη τῷ 1195 ὁ ἀδελφὸς Ἰσαακίου τοῦ Β' *Ἀλέξιος ὁ Γ'* τυφλώσας καὶ φυλακίσας τὸν Ἰσαάκιον κατέλαβε τὸν θρόνον, ἀλλὰ δὲν ἐφάνη ἀνώτερος τοῦ ἀδελφοῦ του κατά τε τὴν ἐσωτερικὴν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν κυβέρνησιν. Διότι καὶ ἐσωτερικαὶ στάσεις καὶ πολεμικαὶ ἐπιδρομαὶ ἠὔξανον τὴν προϋοῦσαν ἀδυναμίαν τοῦ κράτους. Ὁ δὲ υἱὸς τοῦ ἐκβληθέντος καὶ τυφλωθέντος βασιλέως *Ἀλέξιος* ὁ Δ' κατέφυγεν εἰς τὴν Εὐρώπην (1201), ἵνα ζητήσῃ συνδρομὴν πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ θρόνου.

δ') ΑΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΚΩΝ/ΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΛΑΤΙΝΩΝ (1204)

1. Ὁ μεγαλουργὸς πάπας τῆς Ρώμης *Ἰννοκέντιος ὁ Γ'* κατέπεισε πολλοὺς Γάλλους καὶ Ἰταλοὺς νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν *τετάρτην Σταυροφορίαν* (1202—1204), τῆς ὁποίας ἐπισημότατοι ἀρχηγοὶ ἦσαν ὁ κόμης τῆς Φλανδρίας *Βαλδουῖνος*, *Βονιφάτιος* ὁ Μομφερρατικὸς τῆς Σκεδίας καὶ ὁ στρατάρχης τῆς Καμπανίας *Γοδοφρέδος* ὁ Βιλλεαρδουΐνος. Οἱ δὲ Σταυροφόροι θέλοντες διὰ θαλάσσης νὰ μεταβῶσιν εἰς τοὺς Ἁγίους τόπους συνωμολόγησαν σύμβασιν μὲ τὸν γηραιὸν ἀλλὰ πανοῦργον *δόγην* ἤτοι αἱρετὸν ἰσόβιον ἄρχοντα τῆς Ἐνετίας *Ἐρρικον Δάνδολον*, ἵνα παράσχῃ ἐπ' ἀμοιβῇ τὰ ἀναγκαιοῦντα πλοῖα· καὶ ὑπεσχέθησαν νὰ βοηθήσωσι τοὺς Ἐνετοὺς εἰς τὴν καθυπόταξιν τῆς πρό τινος ἀποστατησάσης ἀπ' αὐτῶν *Ζάρας*, παραλίου πόλεως τῆς Δαλματίας, τὴν ὁποίαν καὶ πορθήσαντες (1202) ἐλεηλάτησαν.

2. Ὁ δὲ ἐν τῇ Δύσει εὑρισκόμενος Ἀλέξιος τῇ μεσολαβήσει τοῦ γαμβροῦ του ἐπὶ τῇ ἀδελφῇ *Εἰρήνῃ*, υἱοῦ δὲ Φριδερίκου τοῦ Βαρβαρόσσα, *φιλίππου* δουκὸς τῆς Σουηβίας, προσῆλθε πρὸς τοὺς Σταυροφόρους διαχειμάζοντας εἰς τὴν Ζάραν· κατέπεισε δὲ αὐτοὺς νὰ βοηθήσωσι τὸν πατέρα του Ἰσαάκιον πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ θρόνου· καὶ ὑπεσχέθη ὅτι θὰ τοὺς ἀνταμείψῃ γενναιότατα πρὸς ἄμυναν τῆς Παλαιστίνης καὶ διὰ χρημάτων καὶ δι' ἀνδρῶν, πρὸς δὲ καὶ θὰ ὑποτάξῃ τὴν Ἀνατολικὴν

ἐκκλησίαν εἰς τὸν πάπαν. Οἱ Σταυροφόροι διηυθύνθησαν πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1203 ἠγκυροβόλησαν εἰς τὸν *Ἅγιον Στέφανον* πρὸ τῆς μεγάλης καὶ ἰσχυρᾶς βασιλίδος τῶν πόλεων. Καταλαβόντες δὲ τὴν *Χρυσόπολιν* (Σκούταρι) μετεβιβάσθησαν ἐκεῖθεν διὰ πλοιαρίων, κατέλαβον ἐξ ἐφόδου τὸν *Γαλατᾶν* καὶ τὸ *Πέραν* καὶ ἔθραυσαν τὴν μεγαλην σιδηρᾶν ἅλυσιν τὴν ἐκτεινομένην ἀπὸ τοῦ πύργου τοῦ Γαλατᾶ μέχρι τῆς ἀπέναντι παραλίας τοῦ Βυζαντίου καὶ φράττουσαν τὴν εἴσοδον εἰς τὸν *Κεράτιον Κόλπον*. Καὶ ὁ ἐνετικὸς στόλος εἰσελθὼν ἐναυλόχει περὶ τὰ ἀνάκτορα τῶν Βλαχερνῶν, ἐνῷ ὁ πεζικὸς καὶ ἱππικὸς στρατὸς ἀπὸ τοῦ Γαλατᾶ προελάσας διὰ ξηρᾶς ἔφθασεν εἰς τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

3. Τῇ δὲ ιζ' Ἰουλίου ἐγένετο μεγάλη κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν *ἐπίθεσις*. Ὁ ἐνετικὸς στόλος φέρων τὴν σημαίαν τοῦ ἁγίου Μάρκου ὑπὸ τὸν Δάνδαλον ἐπετέθη ἀκάθεκτος κατὰ τῶν πύργων διὰ πολιορκητικῶν μηχανῶν, ἀλλ' ἄνευ γενναίου ἀποτελέσματος. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος Γ' πτοηθεὶς *ἐδραπέτευσε*, καταλιπὼν εἰς ἐσχάτην ἀμηχανίαν τὸν λαὸν καὶ τοὺς οἰκείους του. Τότε ἀποφυλακισθεὶς ὁ Ἰσαάκιος *ἀποκατέστη* ἐπὶ τοῦ θρόνου ἐν πομπῇ καὶ κατ' ἀπαίτησιν τοῦ Δανδόλου ἐπεκύρωσε τὰς ὑποσχέσεις τοῦ υἱοῦ του Ἀλεξίου, ὅστις καὶ ἐστέφθη *συμβασιλεύς*. Μέχρι δὲ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν ὑποχρεώσεων ἐνεκρίθη νὰ μείνωσιν οἱ Σταυροφόροι στρατοπεδεύοντες ἔξω τῆς πόλεως καὶ νὰναβάλωσι τὴν εἰς Παλαιστίνην ἐκστρατείαν μέχρι τῆς προσεχοῦς ἀνοίξεως.

4. Ἐν ταὐτῷ Ἀλέξιος ὁ Δ' ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστείλῃ εἰς τὸν πάπαν *ὁμολογίαν ὑποταγῆς* τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Ἀλλ' ὁ κλῆρος καὶ ὁ λαὸς ἀπέστεργε τὴν τοιαύτην *ἕνωσιν*· καὶ κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1204 γίνεται *στάσις*, καθ' ἣν καθαιροῦνται καὶ φυλακίζονται οἱ ἀνίκανοι βασιλεῖς καὶ ἀναβιβάζεται εἰς τὸν θρόνον ἐπίσημός τις πολίτης, ὁ *Νικόλαος Καναβός*, ἐνῷ οἱ Σταυροφόροι ἐπέκειντο δεινοὶ ἀπαιτοῦντες τὰ ὀφειλόμενα. Ἐκ τούτου δὲ προήρχετο μεγάλη ταραχὴ καὶ ἀταξία. Ἀλλὰ τότε ἀνὴρ πανοῦργος *Ἀλέξιος Ε'* ὁ *Μούρζουφλος*, συγγενὴς τῶν Ἀγγέλων, προσοικειωθεὶς τὸν στρατόν, τῇ ε' Φεβρουαρίου φονεύει τόν τε Καναβὸν καὶ τὸν Ἀλέξιον Δ' καὶ καταλαμβάνει τὸν θρόνον, ὁ δὲ γέρων Ἰσαάκιος μαθὼν ταῦτα μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν ἐν τῇ φυλακῇ. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὁ Ἀλέξιος Ε' δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς ἀπαιτήσεις τῶν Λατίνων, οὗτοι ἀπεφάσισαν νὰ καταλάβωσι τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ πολιορκία ἤρχισε τῇ η' Ἀπριλίου 1204. Καὶ ἀντέστη μὲν γενναίως ὁ Ἀλέξιος καὶ μετὰ πεισματώδη ἀγῶνα ἀπεκρούσθησαν οἱ πολιορκηταί· ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἀλέξιος φεύγει ἐκ τῆς πρωτευούσης καὶ τῇ ιϐ' Ἀπριλίου οἱ Λατῖνοι ἐκυρίευσαν τὸν περὶ τὸ *Πετρίον* πύργον καὶ διασπάσαντες τὰς πύλας τῶν τειχῶν εἰσήρχοντο ἀκωλύτως εἰς τὴν πόλιν, ἥτις κατὰ τὴν στιγμὴν ἐγένετο κατάφλεκτος. Λέγεται δὲ ὅτι ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας πυρκαϊαὶ συνεπλήρουν τὴν καταστροφὴν καὶ λεηλασίαν τῆς πόλεως. Τότε τινὲς τῶν κληρικῶν καὶ τῶν εὐγενῶν, ὅσοι δὲν ἀπέβαλον ἔτι πᾶσαν ἐλπίδα σωτηρίας, ἀνηγόρευσαν αὐτοκράτορα τὸν *γενναῖον* καὶ *ἔμπειρον Θεόδωρον Λάσκαριν*, γαμβρὸν Ἀλεξίου τοῦ Γ'. Οὗτος μάτην παρώρμα τὸν λαὸν εἰς καρτερικὴν ἄμυναν καὶ τέλος ἀπελπίσας ἀπεχώρησεν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν μετὰ τῶν προκρίτων τοῦ Ἔθνους. Καὶ οἱ Λατῖνοι ἐγένοντο *κύριοι* τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

§ 4. ΑΚΜΗ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

α') ΕΘΝΙΚΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

1. Ἡ ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἱδρυθεῖσα *Κων-*

σταντινούπολις ἐν περιφανεῖ *ἑλληνικῇ πόλει*, ἐν μέσῳ ἑλληνικῶν χωρῶν, ἔχουσα θέσιν μοναδικὴν συνεκέντρωσε πάντα τὰ στοιχεῖα τοῦ *πολιτισμοῦ* καὶ προϊόντος τοῦ χρόνου κατέστη *πρωτεύουσα κράτους Ἑλληνικοῦ*. Ναὶ μὲν οἱ αὐτοκράτορες τῆς *Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας* ἐκαλοῦντο ἀπόγονοι καὶ βασιλεῖς *Ρωμαίων*, ἀλλὰ καὶ οὗτοι βαθμηδὸν ἀποβάλλουσι τὸν ἐθνισμὸν καὶ τὴν γλῶσσαν τῶν Ρωμαίων καὶ *ἑλληνίζουσιν*. Ἤδη ὁ Μαυρίκιος ἐκαλεῖτο *πρῶτος Ἕλλην* αὐτοκράτωρ. Ἀπὸ δὲ τοῦ Ἡρακλείου τὰ νομίσματα καὶ οἱ στρατιωτικοὶ ὅροι *ἐξελληνίζονται*· τὰ γεωγραφικὰ ὀνόματα, τὰ ἔθιμα, αἱ παραδόσεις, τὰ πάντα παρίστανται *ἑλληνικά*· οἱ νόμοι καὶ τὰ διατάγματα καὶ τὰ ἄλλα δημόσια ἔγγραφα συντάσσονται εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ, τὴν *κοινὴν ἑλληνικήν*. Βασίλειος δὲ ὁ Α΄ ἀνεκήρυξεν *ἐπίσημον γλῶσσαν* τῆς αὐλῆς καὶ τῆς πολιτείας τὴν *ἑλληνικήν*· καὶ αἱ συλλογαὶ τῶν νόμων καὶ τὰ λατινικὰ ἀξιώματα τῆς αὐλῆς μεθερμηνεύονται *ἑλληνιστί*. Ἀλλὰ καὶ γλῶσσα τῆς ἐκκλησίας, τῆς σχολῆς καὶ τῆς λογοτεχνίας ἦτο ἡ *ἑλληνική*. Ἡ σημαία ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἔχει ἑλληνικοῖς γράμμασι τὸ «*Τούτῳ νίκᾳ*». Καὶ ἐπίσημος θρησκεία τοῦ κράτους ἦτο ὁ *ἑλληνικὸς Χριστιανισμός*, τοῦ ὁποίου τοσαύτη ἦτο ἡ ἠθικὴ δύναμις, ὥστε διὰ τούτου τὸ Βυζαντιακὸν κράτος ὄχι μόνον τὸν ρωμαϊκόν του χαρακτῆρα μετέβαλεν εἰς ἑλληνικὸν καὶ μέχρις ἐσχάτων αὐτὸν διετήρησεν, ἀλλὰ καὶ κατώρθωσεν ὡς *ἔνοπλος θεματοφύλαξ* ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας *νὰ διασῴσῃ* τὰς τιμαλφεῖς *παραδόσεις τοῦ ἀληθοῦς πολιτισμοῦ*. Διὰ τοῦτο καὶ δικαίως ἀνωμολογήθη ὅτι «*μέγα χάσμα ἐν τῷ πολιτισμῷ τῆς ἀνθρωπότητος θὰ διηνοίγετο, ἂν μὴ ὑπῆρχε τὸ Βυζάντιον*».

2. Ἡ πρωτεύουσα τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους κατὰ τὸ πλεῖστον κατῳκεῖτο ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ *πᾶσαι σχεδὸν αἱ χῶραι* αἱ συνιστῶσαι τὸ ἀπὸ τοῦ θ΄ αἰῶνος μέχρι τοῦ ιγ΄ ἀκμαιότατον καὶ ἰσχυρότατον τοῦτο κράτος ἦσαν *ἑλληνικαί*. Ἐλέγον-

το δὲ οἱ κάτοικοι ἐπισήμως *Ρωμαῖοι* καὶ τὸ κράτος *Ρωμαϊκόν*, ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦτο εἶχεν ἁπλῶς *πολιτικὴν ἔννοιαν* καὶ οὐχὶ ἐθνολογικὴν καὶ ἦτο ἀντίθετον πρὸς τὸ *Λατῖνος* ἢ *Φράγκος*, διὰ τοῦ ὁποίου οἱ ἡμέτεροι ὠνόμαζον πάντας τοὺς Δυτικούς. Καὶ ὑπῆρχον μὲν καὶ ἀλλογενῆ τινα στοιχεῖα κατοικοῦντα ἰδίως εἰς τὰς ἀνατολικωτέρας καὶ τὰς δυτικωτέρας ἐπαρχίας, ἀλλὰ τοῦτο οὐδαμῶς ἀλλοιοῖ τὸν κατ' ἐξοχὴν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα τοῦ κράτους.

3. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι κατὰ καιροὺς διάφοροι συνέβησαν βαρβαρικαὶ *ἐπιδρομαὶ* εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλ' αἱ ἐπιδρομαὶ αὗται οὐδεμίαν ἢ μικρὰς συνεπήγαγον ἐγκαταστάσεις καὶ δὲν ἀφῆκαν ἄλλα σημεῖα τῆς διαβάσεώς των εἰμὴ τὰς συνήθεις εἰς ἐπιδρομεῖς καταστροφάς. Ὥστε καὶ ἐκ τούτων *δὲν ἠλλοιώθη ὁ ἀληθὴς ἐθνικὸς χαρακτὴρ* τῶν κατοίκων τῆς αὐτοκρατορίας. Ἀλλὰ ὁ Γερμανὸς *Φαλλμεράυερ* λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἀβάρων καὶ τῶν Σλαύων, οἵτινες, ὡς εἴπομεν, τῷ 589 προυχώρησαν μέχρι τῆς Πελοποννήσου, ἐγνωμάτευσεν (1830—35) ὅτι τότε ἐν τῇ Ἑλλάδι κατηρτίσθη *κράτος* (589—807) ὑπὸ τῶν Ἀβάρων καὶ Σλαύων, οἵτινες *ἠλλοίωσαν* δῆθεν τὸν χαρακτῆρα τῶν ἐγχωρίων καὶ ὅτι «*οὔτε σταγὼν γνησίου καὶ ἀνοθεύτου αἵματος ρέει εἰς τὰς φλέβας τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ τῆς σημερινῆς Ἑλλάδος*». Ἡ τοιαύτη ἀστήρικτος *γνώμη* τοῦ μισέλληνος ἱστοριογράφου *ἀνηρέθη* προσηκόντως ὑπὸ σοβαρῶν ἐρευνῶν ἡμετέρων καὶ ξένων ἐπιστημόνων. Ἀπεδείχθη δὲ ἐκ τῆς ἐθνογραφικῆς καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος ὅτι οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες δὲν εἶναι νέον ἔθνος, καθὼς ἀτοπώτατα ἰσχυρίσθη ὁ Φαλλμεράυερ, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας τὸ ἐγχώριον ἑλληνικὸν στοιχεῖον, ὅπερ ἀντεῖχεν εἰς τὰς πόλεις, ἦτο τοσοῦτον ἰσχυρὸν ὥστε ἀπερρόφησε τοὺς ξένους παρειςάκτους, οἵτινες ὡς ποιμένες ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν ὕπαιθρον χώραν, ἐχάραξεν ἐπ' αὐτῶν τὴν σφραγῖδά του

καί τους κατέστησεν Ἕλληνας. Προξέτι δὲ ἄλλαι χῶραι τῆς Βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας, οἷαι αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου καὶ ἡ Μικρὰ Ἀσία, ἐξαιρέσει ὀλίγων στιγμάτων, ἅτινα πρωίμως ἐξηλείφθησαν, *διετήρησαν ἀλώβητον* τὸν ἑλληνικὸν πληθυσμόν των. Καὶ σήμερον παρὰ πάντων βασιμώτατα ἀνομολογεῖται ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἐθνότης δὲν ἐξηφανίσθη, ἀλλ' ἀνεπτύχθη κατὰ τοὺς νόμους τῆς φυσικῆς ἐξελίξεως, καὶ *εἰς τὰς φλέβας τῶν νέων Ἑλλήνων ῥέει αἷμα τῶν ἀρχαίων*, ποὺ μὲν περισσότερον, ποὺ δὲ ὀλιγώτερον. Σπουδαῖα δὲ *γνωρίσματα* τῆς *γνησίας καταγωγῆς των* οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες ἔχουσι τὴν νεοελληνικὴν γλῶσσαν, γνήσιον τέκνον καὶ φυσικὴν ἐξέλιξιν τῆς ἀρχαίας μητρός, τὰ ἤθη, τὰ ἔθιμα, τὰς παραδόσεις, τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν καὶ ἐν γένει τὸν ἐθνικὸν βίον καὶ χαρακτῆρα, ὅστις μετὰ τοσαύτας περιπετείας οὐσιωδῶς δὲν ἠλλοιώθη ἀλλὰ ἐφύλαξεν ὅσας εἶχεν ἀνέκαθεν ἀρετὰς καὶ κακίας· καὶ καθ' ἕκαστον βῆμα καταφαίνεται ὅτι *ζῇ ἡ ἀρχαία Ἑλλὰς εἰς τὴν Νεοελληνικὴν ἐθνότητα.*

β') ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ

1. Τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους πολίτευμα ἦτο *μοναρχία ἀπόλυτος*. Ἀλλ' αὕτη ἰδίως ἀπὸ τῶν χρόνων Βασιλείου τοῦ Α΄ ἐθεωρεῖτο «ἔννομος ἐπιστασία καὶ κοινὸν ἀγαθὸν» εἰς τοὺς ὑπηκόους. Καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἠναγκάζετο πολλάκις νὰ σέβηται τὴν κρινὴν γνώμην, ἥτις ἐξεδηλοῦτο διὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς ἐκκλησίας, διὰ τῶν φατριῶν τοῦ ἱπποδρόμου, διὰ τῶν ἀναφορῶν τῶν ἐπαρχιῶν καὶ διὰ τῶν συζητήσεων τῶν συγκλητικῶν. Ἡ δὲ βασιλικὴ ἀρχὴ διὰ νόμου δὲν ἦτο κληρονομικὴ ἕνεκα τῆς καταγωγῆς της ἀπὸ τῆς ρωμαϊκῆς μοναρχίας, ἀλλὰ τὸ φυσικὸν δικαίωμα τῆς κληρονομίας δὲν ἔλειπε, μάλιστα ἐν τῷ Βυζαντίῳ, ἔνθα ὁ αὐτοκράτωρ ἐθεωρεῖτο βασιλεὺς ἤτοι μονάρχης κατ' οὐσίαν καὶ κατὰ τύπον. Τὸ *ἀνώτατον συμβούλιον* τοῦ κράτους, ἡ *Σύγκλητος* (βουλή), ἦτο συνέδριον συμβουλευτικὸν καὶ περιελάμβανε τοὺς ἀνωτάτους πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικοὺς ἄρχοντας. Καὶ οἱ συγκλητικοὶ ἐξήσκουν μεγάλην δύναμιν καὶ ἐξουσίαν· πρὸ πάντων δὲ ἐπὶ ἀνηλίκου ἢ ἀνικάνου αὐτοκράτορος αὐτοὶ ἐρρύθμιζον τὰ τῆς ὑπερτάτης κυβερνήσεως τοῦ κράτους. Ἰδιαίτερον δὲ συμβούλιον ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους ἦτο τὸ *Σιλέντιον* (Silentium), ὅπερ συνεκροτεῖτο ἐκ τῶν εὐνοουμένων τοῦ αὐτοκράτορος συγκλητικῶν, τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν ἐπιφανεστάτων κληρικῶν.

2. Ἐν τῷ Βυζαντίῳ ἱδρύθησαν νέα *πολιτικὰ ἀξιώματα*, τῶν ὁποίων ἀξιολογώτατα ἦσαν τὰ τῶν *Λογοθετῶν* ἤτοι τῶν προϊσταμένων (ὑπουργῶν) τῶν διαφόρων κλάδων τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας. Ἕτερον δὲ σπουδαῖον πολιτικὸν καὶ ἐν μέρει στρατιωτικὸν ἀξίωμα ἦτο τὸ τοῦ *ἐπάρχου τῆς πόλεως*. Στρατιωτικὰ δὲ ἀξιώματα ἦσαν τὰ τῶν δύο ἀνωτάτων ἀρχηγῶν τοῦ στρατοῦ ἤτοι τοῦ στρατηγοῦ τῆς Ἀνατολῆς καὶ τοῦ στρατηγοῦ τῆς Δύσεως, οἵτινες ἐκαλοῦντο *μάγιστροι*, βραδύτερον δὲ ἴσως ὠνομάσθησαν *δομέστικοι τῶν σχολῶν* ἤτοι οἰκεῖοι, ἐμπεπιστευμένοι ἀρχηγοὶ τῶν στρατιωτικῶν ταγμάτων. Ὁ δὲ στρατηγὸς τοῦ ἐν ἐπιστρατείᾳ στρατοῦ ἐκαλεῖτο *στρατοπεδάρχης*.

3. Τὸ Βυζαντιακὸν κράτος κατὰ τὴν *διοικητικὴν ὀργάνωσιν* τοῦ Μ. Κωνσταντίνου διῃρεῖτο εἰς *τέσσαρας* μεγάλας περιφερείας καλουμένας *ἐπαρχότητας*· α΄) τὴν *Ἀνατολήν*, β΄) τὴν *Ἰλλυρικήν*, γ΄) τὴν *Ἰταλίαν* καὶ δ΄) τὴν *Γαλλίαν*· αἱ δὲ ἐπαρχότητες διῃροῦντο εἰς *διοικήσεις* καὶ αὗται εἰς *ἐπαρχίας*. Ἡ τριπλῆ δ' αὕτη διαίρεσις εἰς τοὺς μετὰ τὸν Ἡράκλειον χρόνους μετερρυθμίσθη· καὶ τὸ κράτος διῃρέθη εἰς ἁπλᾶς διοικητικὰς περιφερείας, τὰ *θέματα*. Τοιαῦτα δὲ θέματα κατὰ τὸν ι΄ αἰῶνα ἦσαν εἰς μὲν τὸ ἀνατολικὸν μέρος *δέκα καὶ ἑπτά*, εἰς δὲ τὸ εὐρωπαϊκὸν *δώδεκα*. Ἑκάστου θέματος προΐστατο ὁ *στρατηγός*, ὅστις εἶχε τὴν ἀνωτάτην στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν διοίκησιν καὶ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του πολ-

λοὺς πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικοὺς ἄρχοντας. Μετὰ τὸν στρατηγὸν πολιτικὸς ἄρχων τοῦ θέματος ἦτο ὁ καλούμενος *κριτὴς* καὶ *δικαστής*.

γ') ΘΡΗΣΚΕΙΑ

1. Τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους ἐπίσημος θρησκεία εἶναι ὁ *Χριστιανισμός*, οὗτινος ἑλληνιστὶ ἐκυρώθησαν τὰ δόγματα καὶ κατηρτίσθη τὸ πολίτευμα. Τοῦ πολιτεύματος τούτου, ὅπερ ἐπαγιώθη διὰ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, φύλαξ καὶ ἐπίτροπος ἦτο τὸ πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ ὁποῖον διετήρει ὅσας παρέλαβε παραδόσεις. Καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ὑπεχρεοῦτο νὰ διαφυλάττῃ πάντα τὰ ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ γεγραμμένα καὶ τὰ παρὰ τῶν ἁγίων ἑπτὰ Συνόδων δογματισθέντα καὶ στεφόμενος ὤμνυεν ὅτι θὰ ἐμμένῃ διηνεκῶς πιστὸς καὶ γνήσιος δοῦλος καὶ υἱὸς καὶ ὑπερασπιστὴς καὶ ἐκδικητὴς τῆς ἐκκλησίας καὶ εἰς τοὺς ὑπηκόους θὰ ἦναι εὐμενὴς καὶ φιλάνθρωπος. Ὁ δὲ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως *ἐπετήρει* τήν τε πολιτικὴν καὶ τὴν οἰκιακὴν διαγωγὴν τοῦ βασιλέως· διδομένης δὲ ἀνάγκης ἠδύνατο νὰ παγορεύσῃ τὴν εἴσοδον τούτου εἰς τὸν ναὸν ἢ καὶ νὰ ἀρνηθῇ τὴν μετάληψιν. Ὁ ὀνομαστότατος πατριάρχης Φώτιος λέγεται ὅτι ἠμπόδισε Βασίλειον τὸν Μακεδόνα νὰ τύχῃ τῆς ἀναιμάκτου θυσίας, ἀποκαλῶν αὐτὸν ἀνδροφόνον. *Νικόλαος ὁ Μυστικὸς* ἠρνήθη τὴν κοινωνίαν τῶν ἀχράντων μυστηρίων εἰς Λέοντα τὸν ΣΤ΄ συνάψαντα παρὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ὁρισμοὺς καὶ τέταρτον γάμον. Καὶ ὁ πατριάρχης *Πολύευκτος* δὲν ἠθέλησε νὰ στέψῃ τὴν Θεοφανὼ μετὰ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ. Τοιαύτην στάσιν κατεῖχεν ἡ ἐκκλησία πρὸς τὰς αὐθαιρεσίας καὶ παρανομίας τῆς πολιτείας· διότι ὁ πατριάρχης ἐπεῖχε τάξιν ἴσην σχεδὸν πρὸς τὴν τοῦ βασιλέως, καὶ τῆς πολιτείας τὰ μέγιστα καὶ ἀναγκαιότατα μέρη ἐθεωροῦντο ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ πατριάρχης.

2. Ὁ λαὸς ἦτο *ἀφωσιωμένος* εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν καὶ προσκεκολλημένος εἰς τὰ θρησκευτικὰ δόγματα, τὰς παραδόσεις καὶ τὰ ἔθιμα τῆς ἐκκλησίας. Τὰ δὲ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα ἦσαν τὸ κύριον κέντρον τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς κινήσεως. Καὶ ἡ ὕπαρξις τοῦ ἔθνους ἐλογίζετο ἀναποσπάστως συνδεδεμένη μετὰ τοῦ θρησκεύματος. Θρησκευτικὸν δὲ χαρακτῆρα εἶχον οἱ πρὸς τοὺς πολεμίους *ἀγῶνες*· καὶ θρησκευτικαὶ πανηγύρεις, οἷαι ἡ τῆς Ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ καὶ ἡ τῆς Ἀκαθίστου διαιωνίζουσι τὴν μνήμην *ἐθνικῶν ἔργων*. Ἐντεῦθεν δὲ αἱ ἐκκλησιαστικαὶ εὐχαὶ καὶ ἀκολουθίαι καὶ αἱ ποικίλαι ψαλμῳδίαι ἦσαν τότε τὸ κυριώτατον ψυχαγώγημα τῶν Ὀρθοδόξων Ἑλλήνων.

3. Ἐπίσης ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἦτο ἡ κυρία *ἕνωσις* καὶ ὁ μόνος *ἠθικὸς δεσμός*, διὰ τοῦ ὁποίου πάντες οἱ ὑπήκοοι τῆς Βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας ἰσχυρῶς συνεδέοντο πρὸς ἀλλήλους. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ κάτοικοι τῆς ἐν τῇ Λακωνικῇ *Μαΐνης* εἰδωλολάτραι ἔτι ὄντες μέχρι Βασιλείου τοῦ Α΄ δὲν ἦσαν ἀφωσιωμένοι εἰς τὴν μοναρχίαν τοῦ Βυζαντίου, ἀλλὰ καὶ οὗτοι χριστιανίσαντες ἔγιναν πιστοὶ ὑπήκοοι. Κατὰ τοὺς χρόνους δὲ τούτους διαδιδομένου τοῦ Χριστιανισμοῦ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων μετεδίδοντο σύναμα καὶ τὰ σπέρματα τοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ *Κύριλλος* καὶ ὁ *Μεθόδιος*, Ἕλληνες μοναχοί, κηρύττουσιν ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Γ΄ παρὰ τοῖς Βουλγάροις τὸ Εὐαγγέλιον· σχηματίζοντες δὲ ἀλφάβητον, διδάσκοντες τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας, καὶ μεταφράζοντες τὴν ἁγίαν Γραφὴν καί τινα βιβλία λειτουργικὰ εἰς τὴν σλαυωνικὴν γλῶσσαν (τὴν ὁποίαν παρεδέχθησαν ἤδη οἱ Βούλγαροι συγχωνευθέντες μετὰ τοῦ ἐν Μοισίᾳ σλαυικοῦ πληθυσμοῦ), ἄγουσιν αὐτοὺς πρὸς τὴν κοινωνικὴν διάπλασιν· καὶ *Βόγορις* ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων βαπτισθεὶς μετωνομάσθη *Μιχαήλ*. Οὕτω δὲ ἡ δύναμις τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἡ μετὰ τοῦ Βυζαντίου ἐπαφὴ ἐξημεροῖ τοὺς Βουλγάρους. Ἐπὶ Κωνσταντίνου δὲ τοῦ Πορφυρογεννήτου *Ὄλγα* ἡ ἡγεμονὶς τῆς Ρω-

σίας ἔρχεται (955) εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ βαπτισθεῖσα *μεταφέρει εἰς τὴν Ρωσίαν* τὸν Χριστιανισμόν. Ἔκτοτε ἡ μετὰ τῆς Βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας σχέσις καὶ ἐπιμειξία ἐκπολιτίζει βαθμηδὸν τοὺς Ρώσους. Καὶ εἰς τὰς ἐν Δαλματίᾳ σλαυικὰς φυλάς, αἵτινες ἀνεγνώρισαν τὴν κυριαρχίαν Βασιλείου τοῦ Α΄, πολλοὶ ἱερεῖς μετέδωκαν τὸ ἅγιον βάπτισμα. Ἀλλὰ πλὴν τῆς μεταδόσεως τῆς χριστιανικῆς θρησκείας εἰς τοὺς ἀλλοφύλους ἀνεζωπυρήθη ὁ χριστιανικὸς Ἑλληνισμὸς καὶ εἰς τὰς ἀνακτηθείσας χώρας ἐπὶ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ, Ἰωάννου τοῦ Τσιμισκῆ καὶ Βασιλείου τοῦ Β΄. Ὥστε ἡ χριστιανικὴ καὶ ἐκπολιτιστικὴ διδασκαλία ἦτο καὶ ὄργανον τῆς ἐπιδράσεως τοῦ βυζαντιακοῦ πολιτισμοῦ ἐπὶ τοὺς ξένους καὶ μέσον ἑνότητος αὐτοῦ τοῦ κράτους.

4. Ἡ θρησκευτικὴ δὲ αὕτη ἑνότης ἐθεωρεῖτο ἡ βάσις τῆς εὐημερίας καὶ συντηρήσεως τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους. Τὸ δὲ πολυθρύλητον περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ (Filioque) *ζήτημα*, ἐπήνεγκε τὸν *χωρισμὸν* τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς ἐκκλησίας. Μέχρι τοῦ θ΄ αἰῶνος αἱ χριστιανικαὶ αὗται ἐκκλησίαι ἦσαν συνηνωμέναι. Ἀλλ' ἡ Δυτικὴ ἤρχισε νὰ ἀποκλίνῃ ἀπὸ τῆς Ἀνατολικῆς· καὶ ὄχι μόνον εἰσῆγεν εἰς τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν νεωτερισμούς τινας καὶ μετέβαλλεν ἀρχαίας τινὰς τελετὰς καὶ διατάξεις, ἀλλὰ καὶ ἐφιλοδόξει νὰ ἐπεκτείνῃ ἐπὶ τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας τὰς περὶ πρωτείων καὶ παντοκρατορίας φιλαρχικάς της ἀξιώσεις. Ὅτε δὲ ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἕνεκα διαφορᾶς τινος πρὸς τὸν θεῖον Μιχαὴλ τοῦ Β΄ Βάρδαν ἐξώσθη ὁ εὐσεβὴς μὲν ἀλλ' ἁπλοῦς *Ἰγνάτιος*, ἀνηγορεύθη πατριάρχης καὶ λαϊκὸς ὢν εἰς ἓξ ἡμέρας διῆλθε τοὺς κατωτέρους ἱερατικοὺς βαθμοὺς (κε΄ Δεκεμβρίου 857) ὁ περιφανέστατος καὶ πολυμαθέστατος Φώτιος. Τότε ὁ πάπας τῆς Ρώμης *Νικόλαος ὁ Α΄*, *ἀνὴρ ἀλαζὼν καὶ τυραννικός*, ἐκήρυξε παράνομον τήν τε ἔξωσιν τοῦ Ἰγνατίου καὶ τὴν ἀπὸ λαϊκοῦ ἀνάρρησιν τοῦ Φωτίου γενομένην μάλιστα ἄνευ τῆς γνώμης του. Ἀλλὰ ἐν τῇ Συνόδῳ τῇ γενομένῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 861 παρευρέθησαν καὶ ἀντιπρόσωποι τοῦ πάπα· κατεδικάσθη δὲ ὁ ἱερὸς Ἰγνάτιος, ἐπεκυρώθη ἡ ἐκλογὴ τοῦ Φωτίου, ἐκρατύνθησαν τὰ περὶ εἰκόνων τεθεσπισμένα καὶ κανόνες τινὲς ἐξεδόθησαν. Ταῦτα δὲ μαθὼν ὁ πάπας ἀποδέχεται μὲν τὰ περὶ εἰκόνων, ἀλλ' ἀποδοκιμάζει τὰ περὶ Φωτίου καὶ Ἰγνατίου καὶ λῃστὴν ἀποκαλεῖ τὸν Φώτιον· καὶ διὰ συνόδου τῷ 863 καταδικάζει τὸν ἱερὸν Φώτιον ὡς σχισματικὸν καὶ ἀναγνωρίζει κανονικὸν πατριάρχην τὸν Ἰγνάτιον. Ἐνῷ δ' ὁ ἱερὸς Φώτιος οὐδεμίαν ἔδωκε προσοχὴν εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς ρωμαϊκῆς Συνόδου καὶ ἔπεμψεν ἐπισκόπους καὶ διδασκάλους εἰς τὴν ἄρτι χριστιανίσασαν Βουλγαρίαν, ὁ πάπας ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων ἐν ἄλλοις καὶ ἂν δύναται νὰ ἦναι ἀνεξάρτητος ἡ ἐκκλησία τῶν Βουλγάρων, πέμπει ἐπιστολὴν περιέχουσαν πολλὰς συκοφαντίας κατὰ τοῦ Φωτίου καὶ πρεσβείαν δύο ἐπισκόπων καὶ πολλῶν ἄλλων κληρικῶν. Οἱ ἀπεσταλμένοι οὗτοι τοῦ πάπα ὄχι μόνον εἰς τὴν νεόφυτον ἐκκλησίαν τῶν Βουλγάρων πολλὰ εἶπον κατὰ τῆς Ἀνατολικῆς, ἀλλὰ παρεσκεύασαν νὰ ποστρέφωνται τοὺς ἐγγάμους πρεσβυτέρους καὶ ἐτόλμησαν τοὺς ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων τούτων χρισθέντας νὰ ναμυρίζωσι, πρὸς δὲ καὶ ἐκαινολόγησαν ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ (Filioque). Διὰ ταῦτα τῷ 867 *μεγάλη Σύνοδος* συνελθοῦσα ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Φωτίου ἀνεθεμάτισε τὸν πάπαν καὶ τοὺς ὁμόφρονάς του. Ἀλλὰ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος τὸν μὲν πάπαν Νικόλαον τὸν Α΄ ἀποθανόντα διαδέχεται *Ἀδριανὸς* ὁ Β΄, τὸν δὲ αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Μιχαὴλ τὸν Γ΄ Βασίλειος Α΄, ὅστις καταβιβάζει ἀπὸ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου καὶ *ἐξορίζει* τὸν Φώτιον καὶ ἀναβιβάζει τὸν πρῴην πατριάρχην Ἰγνάτιον. Τότε δὲ συνελθοῦσα τῷ 869 ἐν Κωνσταντινουπόλει *Σύνοδος* κατ'

ἀπαίτησιν τοῦ πάπα καὶ ὑπὸ τῶν Λατίνων *ὀγδόη* οἰκουμενικὴ ἀνακηρυχθεῖσα κατέκαυσε μὲν τὰ πρακτικὰ τῆς ἐπὶ Φωτίου (867) συνόδου καὶ κατεδίκασε τὸν Φώτιον, ἀλλ' ἀνεγνώρισεν ὅτι ἡ ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας ἀνήκει κανονικῶς εἰς τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως.

5. Ὁ Φώτιος πολλὰ ὑπέστη ἐν τῇ ἐξορίᾳ. Τέλος δὲ ἀνακληθεὶς ὑπὸ τοῦ Βασιλείου κατέστη σύμβουλος ἐν τῇ διοικήσει τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγνατίου τῷ 878 ἀνάγεται τὸ δεύτερον εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Καὶ ἐν μηνὶ Νοεμβρίῳ τοῦ 879 συγκαλεῖται μεγάλη Σύνοδος ἐκ 383 πατέρων, ἡ ὑπὸ πολλῶν εὐλόγως θεωρουμένη *ὀγδόη Οἰκουμενική*. Ἐν τῇ Συνόδῳ ταύτῃ παρῆσαν καὶ ἀντιπρόσωποι τῶν ἄλλων πατριαρχῶν καὶ τοῦ πάπα καὶ ἀνεγνώσθη ἐπιστολὴ τοῦ πάπα *Ἰωάννου* τοῦ Η΄ ἀποκηρύττουσα τὴν κατὰ τοῦ Φωτίου γενομένην σύνοδον ἐν Ρώμῃ ἐπὶ *Ἀδριανοῦ* (867) καὶ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει (869). Κατὰ δὲ τὴν τελευταίαν τῆς συνόδου ταύτης συνεδρίαν (τῇ ιγ΄ Μαρτίου 880) ὑπεγράφησαν τὰ πρακτικὰ τῶν προηγουμένων συνεδριῶν καὶ κατεκυρώθη *ἄθικτον καὶ ἀναλλοίωτον* τὸ σύμβολον τῆς πίστεως ὡς συνετάχθη ὑπὸ τῶν δύο πρώτων Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ εἰς ἀνάθεμα καθυπεβλήθησαν οἱ τυχὸν τολμήσοντες νὰ νοθεύσωσι τὴν ἱερὰν ταύτην παρακαταθήκην. Ἐν τούτῳ ὁ πάπας μαθὼν τὰ γενόμενα ἀνεθεμάτισε τὸν Φώτιον. Οὗτος ἀνεδείχθη *δεινὸς πολέμιος* τῆς παπικῆς μοναρχίας καὶ *ἔνθερμος πρόμαχος* τῆς ὀρθοδόξου διδασκαλίας καὶ ἰδιωτεύων (886—897) τῇ στ΄ Φεβρουαρίου τοῦ 897 ἀπέθανε τιμώμενος ὑπὸ τῆς ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ὡς ἅγιος *ὁμολογητὴς* καὶ *ἰσαπόστολος*.

6. Ὅτε δὲ τῷ 1054 ὁ πατριάρχης *Μιχαὴλ ὁ Κηρουλάριος* ἤλεγξε τὰς πολλὰς καινοτομίας τῆς Δύσεως, ἀπεσταλμένοι τοῦ πάπα *Λέοντος* τοῦ Θ΄ εἰσελθόντες τῇ ιστ΄ Ἰουλίου τοῦ 1054 εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας τοῦ Θεοῦ Σοφίας κατέθηκαν ἐπὶ τῆς ἁγίας τραπέζης *ἀφορισμὸν* κατὰ τοῦ πατριάρχου καὶ πάσης τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Μιχαὴλ δὲ ὁ Κηρουλάριος ἅμα τῇ γνώσει τοῦ τοιούτου τολμήματος συνέταξε διὰ τῆς ἐνδημούσης Συνόδου σημείωμα ὑπογραφὲν ἀκολούθως καὶ ὑπὸ τῶν λοιπῶν πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ εἰς ἀνάθεμα καθυπέβαλε τόν τε ἀφορισμὸν καὶ τοὺς συναινοῦντας αὐτῷ. Οὕτως ὁ *χωρισμὸς* (σχίσμα) ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ Φωτίου (867) καὶ ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Κηρουλαρίου (1054) συμπληρωθεὶς περιθωρακίζει τὴν Ὀρθοδοξίαν ἀπὸ παντὸς ξενισμοῦ. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι καλὸν καὶ τερπνὸν θεωρεῖται νὰ κατοικῶσιν ἀδελφοὶ ἐπὶ τὸ αὐτό, ἀλλ' οἱ πάπαι ἦσαν προφανῶς δημιουργοὶ τοῦ σχίσματος, ὅπερ κατέστη *ἰσχυρότατον ἐθνικὸν ἔρεισμα καὶ προπύργιον* εἰς τὸν χριστιανικὸν Ἑλληνισμόν.

δ΄) ΔΗΜΟΣΙΑ ΠΑΙΔΕΥΣΙΣ

1. Κατὰ τὴν προκειμένην περίοδον πᾶν εἶδος *παιδείας* ἐδιδάσκετο ἐν τῷ Βυζαντιακῷ κράτει. Ἐν ἀρχῇ τοῦ στ΄ μ. Χ. αἰῶνος ἡ ἐν Ἀθήναις ὑφισταμένη *νεοπλατωνικὴ σχολὴ* ἐλάχιστα ἀνεδείκνυε σημεῖα ζωῆς, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς διὰ τοῦ περιπύστου διατάγματος τοῦ 529 ἐκ συγκεντρωτικοῦ πάντως πνεύματος ἀφῄρεσε τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἐκείνου ἐκπαιδευτηρίου, ἐξήλειψε καὶ τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς ἀρχαίας εἰδωλολατρικῆς παιδείας καὶ περιέστειλε καὶ τὰς ἄλλας ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ ὑφισταμένας ἀκαδημείας. Ἔκτοτε ἡ διδασκαλία τῶν ἐπιστημῶν περιωρίσθη ἐν τῇ πρωτευούσῃ. Τὸ δὲ ὑπὸ Θεοδοσίου τοῦ Β΄ (425) τὸ πρῶτον ἱδρυθὲν *πανδιδακτήριον* ἐξηκολούθει ἐκπληροῦν τὴν μεγάλην ἀποστολήν του ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν βασιλευόντων, μάλιστα δὲ τοῦ Ἡρακλείου καὶ τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ. Ἡ δὲ συνέχεια τοῦ πανδιδακτηρίου, ἡ *οἰκουμενικὴ λεγομένη σχολή*, εἰς τὴν ὁποίαν κατὰ τύπον ἀρχαῖον δέκα

καὶ τρεῖς λόγιοι διαρκῶς ἐδίδασκον ὑπὸ τὸν τιτλοφορούμενον οἰκουμενικὸν διδάσκαλον, κατεστράφη ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου πυρποληθεῖσα, εἴτε τυχαίως εἴτε καὶ σκοπίμως διὰ τὴν ἀφοσίωσιν τῶν ἐν αὐτῇ διδασκόντων πρὸς τὴν τιμὴν τῶν εἰκόνων. Ὁ δὲ Βάρδας συνεπλήρωσε τὴν *ἐν Μαγναύρᾳ* φιλοσοφικὴν σχολήν, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ ἑλληνικὴ λογοτεχνία καὶ τὰ μαθηματικὰ καὶ ἡ γεωμετρία καὶ ἡ ἀστρονομία ἐδιδάσκοντο ὑπὸ ἰδίων καθηγητῶν, ἀδρῶς μισθουμένων ἐκ τοῦ δημοσίου ταμιείου. Βασίλειος δὲ ὁ Α΄ ὁ Μακεδὼν καὶ Λέων ὁ Σοφὸς ἀναδειχθέντες ἔνθερμοι προστάται τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν πολλαχῶς ὑπεστήριξαν τὴν δημοσίαν παίδευσιν. Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος μετ' ἐνθουσιασμοῦ εἰς τὰ γράμματα προσκείμενος ἀναδιωργάνωσε τὴν φιλοσοφικὴν σχολὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διορίσας ἐγκρίτους καθηγητὰς καὶ πολυτρόπως βραβεύων τοὺς ἀρίστους φοιτητάς. Ἐπὶ Ρωμανοῦ τοῦ Ἀργυροῦ ἐκαλλιεργεῖτο ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἀριστοτέλους· καὶ κατόπιν ἀνιδρύθη ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει *ἀκαδήμεια τῶν γραμμάτων* εἰς δύο διαιρουμένη τμήματα, τὸ φιλοσοφικὸν καὶ τὸ νομικόν. Ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Θ΄ ἱδρύθη *νομικὴ σχολή*, ἥτις κατέστη ὁ πρόδρομος τῶν ἐν Εὐρώπῃ νομικῶν σχολῶν. Ἐπὶ δὲ τῆς δυναστείας τῶν Κομνηνῶν ἀνέλαμψεν αὖθις ἡ τῶν γραμμάτων καλλιεργία· καὶ μάλιστα ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ Α΄ μνημονεύεται ἡ *σχολὴ τῶν γραμματικῶν*, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἡ φιλολογία, ἡ ρητορικὴ καὶ ἡ διαλεκτικὴ ἐδιδάσκοντο καὶ τὰ συγγράμματα τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἄλλων συγγραφέων τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος ἡρμηνεύοντο. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ ἦσαν ἱδρυμένα κάλλιστα δημόσια παιδευτήρια· καὶ κατὰ τὴν περίοδον ἰδίως ταύτην μνημονεύονται *ἀκμάζουσαι σχολαὶ* καὶ ἐν Ἀθήναις.

2. Εἰς τὰ παιδευτήρια ταῦτα τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους δὲν ἐδιδάσκοντο μόνον οἱ τὰ ἐκκλησιαστικά, πολιτικὰ καὶ διακαστικὰ ἀξιώματα λαμβάνοντες καὶ οἱ ποικίλης ὕλης συγγραφεῖς, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν ξένων· καὶ οὕτω συνετελεῖτο ὁ ἐκπολιτιστικὸς χαρακτὴρ τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους. Ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων *Συμεὼν* (893) ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικῶς ἐπαιδεύθη. Οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἄραβος Ἀπδοὺλ Ἀζὴζ (Ἀνεμάδες) ἐξεπαιδεύθησαν εἰς ἑλληνικὰς σχολάς. Ὀλίγας μετὰ Βασίλειον τὸν Β΄ δεκαετηρίδας ἐπέμποντο κατ' ἔτος εἰς Ἀθήνας εἴκοσι *Γεωργιανοὶ* νέοι, ἵνα διδάσκωνται τὴν ἑλληνικὴν καὶ λατινικὴν σοφίαν· καὶ ἐκ τῆς Δύσεως ἀναφέρονται πολλοὶ ἐλθόντες, ἰδίως Ἄγγλοι, χάριν ἀνωτέρας παιδεύσεως καὶ ἐν Ἀθήναις ἐδιδάσκοντο παρὰ ἐγκρίτων Ἑλλήνων διδασκάλων πολλὰ εἰς τοὺς Λατίνους ἄγνωστα.

ε΄) ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ ΚΑΙ ΤΕΧΝΑΙ

1. Ἡ Βυζαντιακὴ αὐτοκρατορία ἦτο πάσης γνώσεως καὶ ἐπιστήμης ἐνδιαίτημα. Κατὰ τὸν ὄγδοον αἰῶνα *Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς* κατέλιπεν ἡμῖν συστηματικὴν *Ἔκθεσιν* τῶν δογμάτων τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ τῇ βάσει τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἀριστοτέλους· χωρὶς νὰ περιέλθῃ εἰς τὰς λεπτολογίας τοῦ κατόπιν ἐν τῇ Δύσει ἀναπτυχθέντος σχολαστικισμοῦ. Κατὰ δὲ τὸν ἕνατον αἰῶνα ἤκμαζεν ὁ *περιφανὴς* τὸ γένος, *μεγαλοφυὴς* δὲ τὸν νοῦν *Φώτιος*. Οὗτος ὑπῆρξε μέγας τῆς ὀρθοδοξίας *ὑπέρμαχος*, *θεολόγος ἄριστος*, *ἱστορικὸς κριτικώτατος*, *πολιτικὸς συνετός*, *κριτικὸς ὀξυδερκέστατος* καὶ *φιλόλογος* καὶ *μαθηματικὸς λογιώτατος* καὶ *ἀκριβέστατος*. Τὸ σπουδαιότατον δὲ τῶν πολλῶν τοῦ Φωτίου συγγραμμάτων εἶναι ἡ *Μυριόβιβλος* ἤτοι Βιβλιοθήκη, ἐν τῇ ὁποίᾳ περιγράφει κατὰ μείζονας ἢ ἐλάσσονας ἐπιτομὰς περὶ 280 συγγράμματα. Τὰ γράμματα δ' ἐκαλλιέργησαν καὶ οἱ αὐτοκράτορες Λέων ὁ ΣΤ΄ ὁ Σοφός, ὅστις λόγους καὶ ὕμνους καὶ ᾄσματα συνέγραψε, καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος. Οὗτος ζηλωτὴς ὢν τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν ἔγραψε πολλὰ συγγράμματα, ὡς τὸν *Βίον Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος*, τὴν *Ἔκθεσιν τῆς Βασιλείου τάξεως*,

τὴν *περὶ Θεμάτων* πραγματείαν καὶ ἄλλα. Τῇ προτροπῇ δὲ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου *Συμεὼν ὁ Μεταφράστης* συνέταξε τοὺς Βίους τῶν ἁγίων καὶ *Θεοφάνης ὁ Νόννος* συνέγραψεν ἐπὶ τῇ βάσει ἀρχαιοτέρων συγγραφέων ἐγχειρίδιον ἰατρικόν. Ὁ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου πιθανῶς ἀκμάζων *Κωνσταντῖνος ὁ Κεφαλᾶς* ἐγένετο ἐπίσημος διὰ τὴν εὐρεῖαν συλλογὴν ἐν δεκαπέντε βιβλίοις ἀρχαίων καὶ νέων ἑλληνικῶν ἐπιγραμμάτων (*Ἀνθολογίαν Παλατίνην*). Καὶ ὁ *Σουΐδας* συνέταξεν ἀξιόλογον ἑλληνικὸν λεξικόν. *Μιχαὴλ* δὲ ὁ *Ψελλὸς* (1020—1106) διδάσκων τὴν φιλοσοφίαν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀνεδείχθη παιδαγωγὸς Μιχαὴλ τοῦ Ζ΄ καὶ ἦτο ἀνὴρ σοφώτατος, ἐκλήθη δὲ *ὕπατος* τῶν φιλοσόφων. Τούτου φίλοι καὶ συμμαθηταὶ ὑπῆρξαν οἱ ἐπὶ σοφίᾳ διακεκριμένοι πατριάρχαι Κωνσταντινουπόλεως *Ἰωάννης Ξιφιλῖνος* καὶ *Κωνσταντῖνος Λειχούδης*. Περὶ τοὺς χρόνους τούτους ἔζη καὶ *Εὐστάθιος* ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης. Οὗτος πρῶτον μὲν ἦτο διδάσκαλος τῆς ρητορικῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ συνέταξε μετὰ θαυμαστῆς πολυμαθείας τὰς ἐκτενεῖς αὐτοῦ *Παρεκβολὰς* εἰς τὸν Ὅμηρον καὶ τὸν Πίνδαρον, συνέγραψε δὲ καὶ *λόγους* θεολογικοὺς λαμπρούς· γενόμενος δὲ ἀρχιεπίσκοπος μετ' αὐταπαρνήσεως διῴκει τὸ ἐμπιστευθὲν αὐτῷ ποίμνιον καὶ κατέλιπεν ἡμῖν πιστὴν περιγραφὴν τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων ἁλώσεως (1185) τῆς Θεσσαλονίκης.

2. Πλὴν τούτων πολλὰ *ποιήματα* θαυμαζόμενα τέως ὡς κλασικὰ ἀποδίδονται ὑπὸ τῶν κριτικῶν εἰς ποιητὰς τῶν βυζαντιακῶν χρόνων. Πρὸς δὲ ἐπ' ἐσχάτων ἀνευρέθησαν ᾄσματα σπουδαιότατα τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας (ὁ κύκλος τοῦ Ἀκρίτα). Καὶ ὁ *Φιλόπατρις* ἢ *Διδασκόμενος* τοῦ Λουκιανοῦ συνετάχθη ἐπὶ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ. Σημαντικοὶ δὲ ἱστορικοὶ τῆς περιόδου ταύτης εἶναι *Γεώργιος ὁ Κεδρηνός*, *Λέων ὁ Γραμματικὸς* καὶ *Ἰωάννης Σκυλίτζης*, διακρινόμενοι ἐπὶ ἀκριβείᾳ καὶ ζωηρότητι τῆς ἐκθέσεως καὶ ἀμεροληψίᾳ·

Ἰωάννης δὲ ὁ *Ζωναρᾶς* ἐκ Κωνσταντινουπόλεως συνέγραψε μετὰ γλώσσης ἐπιμεμελημένης ἐκτενὲς χρονικὸν (ἀπὸ κτίσεως κόσμου μέχρι τοῦ ἔτους 1118 μ. Χ.). *Ἄννα ἡ Κομνηνὴ* θυγάτηρ Ἀλεξίου τοῦ Α΄ ἠσχολήθη περὶ τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ρητορικὴν καὶ κύριον ἔργον ἔγραψε τὴν *Ἀλεξιάδα* ἤτοι τὴν ἱστορίαν τοῦ πατρός της. Καὶ ὁ πολυμαθὴς *Νικήτας ὁ Χωνιάτης* περιπαθῶς διεξετραγῴδησε τὴν ὑπὸ τῶν Λατίνων ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐν τούτοις καταλέγεται καὶ ὁ Κωνσταντινουπολίτης *Ἰωάννης Τζέτζης* (ἀκμάζων περὶ τὸ 1160), συγγραφεὺς σχολίων εἰς Ὅμηρον καὶ ἄλλους ποιητάς, καὶ μεγάλου ἱστορικοῦ ποιήματος, ὅπερ ἐπιγράφεται *Βίβλος ἱστορική*.

3. Μεγάλην δ' ἐπίδοσιν ἔλαβε καὶ ἡ *νομικὴ* ἐπιστήμη, τῆς ὁποίας τὰ μνημεῖα καὶ παρὰ τοῖς νεωτέροις διατηροῦνται· καὶ *σχολαὶ νομικαὶ* πολλαχοῦ τοῦ κράτους ἤνθουν. Βασίλειος δὲ ὁ Μακεδὼν ἐξέδωκε τὸν *Πρόχειρον νόμον* ἤτοι ἐπιτομὴν προηγουμένων νομοθετικῶν ἔργων ἑλληνιστὶ γενομένην, εἶτα δὲ ἐδημοσίευσε τὴν *Ἀνακάθαρσιν τῶν νόμων* ἤτοι εὐρεῖαν συλλογὴν καὶ κατὰ τάξιν ἐν 40 βιβλίοις τῶν ἐν ἰσχύι ὁρισμῶν τοῦ δικαίου. Μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῆς Ἀνακαθάρσεως ἐξεδόθη τὸ δεύτερον ὁ Πρόχειρος νόμος ἐπιδιορθωθεὶς καὶ μετονομασθεὶς *Ἐπαναγωγὴ τῶν νόμων*. Καὶ Λέων ὁ ΣΤ΄ ἐξέδωκε τὸ δεύτερον τὴν Ἀνακάθαρσιν διαιρέσας αὐτὴν εἰς 60 βιβλία καὶ ὀνομάσας *Βασιλικά*. Τὰ νομοθετικὰ ταῦτα ἔργα συνεπλήρωσαν οἱ αὐτοκράτορες, ἡρμήνευσαν δὲ καὶ ἐσχολίασαν ἔξοχοι νομομαθεῖς. Ὁ Φώτιος συνέταξε τὸν *Νομοκάνονα*, Μιχαὴλ ὁ Ψελλὸς τὴν *Σύνοψιν τῶν νόμων* καὶ κατόπιν *Κωνσταντῖνος ὁ Ἁρμενόπουλος* τὴν *Ἑξάβιβλον*.

4. Εἰς ἱκανὴν ἀκμὴν ἤρθησαν καὶ αἱ *τέχναι*. Ἡ *ἀρχιτεκτονικὴ* ἦτο συνέχεια τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς καὶ ρωμαϊκῆς στηριζομένη ἐπὶ τοῦ *βυζαντιακοῦ ρυθμοῦ*, τοῦ ὁποίου κύριον χαρακτηριστικὸν εἶναι ὁ ἡμισφαιρικὸς θόλος καὶ ἐξαίσιος τύ-

πος ὁ *ναὸς τῆς Ἁγίας τοῦ Θεοῦ Σοφίας*, ἤκμασε δὲ καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Βασίλειος ὁ Μακεδὼν ἐπιδεικνύων μέγαν ζῆλον πρὸς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ τὰς λοιπὰς τέχνας διεκόσμησε πολλοὺς ναοὺς ἐν τῇ πρωτευούσῃ, πλείστους δὲ ἀνεκαίνισεν ἢ ἐκ βάθρων ἀνήγειρε· τὴν δὲ δυτικὴν μεγάλην ἀψῖδα τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐκ σεισμοῦ ραγεῖσαν διὰ μηχανῶν συνέσφιγξε· καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἀνακτόροις ἔκτισε πολυτελὲς καὶ πολυδάπανον νέον *παλάτιον*. Μεταξὺ δὲ τῶν μνημείων τῶν χρόνων τούτων ἑλκῦον πρὸ πάντων τὴν προσοχὴν εἶναι τὸ *βασιλικὸν παλάτιον*, ὅπερ ἱδρύθη μὲν ἐπὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ ἀνεκαινίσθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἀλλ' ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων Θεοφίλου καὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος ηὐξήθη καὶ μετεβλήθη ἐπὶ τὸ βέλτιον· καὶ τὸ μέγεθος, ὁ πλοῦτος καὶ ἡ πολυτέλεια τῶν διαφόρων αὐτοῦ αἰθουσῶν ἐκίνουν τὸν θαυμασμὸν τοῦ ἐπισκεπτομένου. Πολλοὶ δὲ ναοὶ καὶ ἄλλα δημόσια ἔργα ἀνεκαινίσθησαν καὶ ἐκ βάθρων ἀνηγέρθησαν καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων αὐτοκρατόρων, ἰδίως ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου, Ἀλεξίου τοῦ Α΄ καὶ Μανουὴλ τοῦ Α΄ τῶν Κομνηνῶν. Καὶ ἡ *ζωγραφικὴ* ἀνεπτύχθη καὶ ζωγραφικὴ *σχολὴ* ἐν Θεσσαλονίκῃ ἤκμαζεν. Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἠσχολεῖτο περὶ τὴν ζωγραφικὴν καὶ πλησίον του εἶχε πολλοὺς καλλιτέχνας. Κατὰ τὸν ια΄ αἰῶνα ἔζη ὁ Κρὴς *Ἀνδρέας Ρίκκος*, κατὰ δὲ τὸν ιγ΄ *Μιχαὴλ ὁ Πανσέληνος* ἐκ Θεσσαλονίκης, τοῦ ὁποίου αἱ ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει εἰκόνες θεωροῦνται ὡς πρότυπα ἐν Ἀνατολῇ. Ὁ δὲ *Βαρνάβας* ἀκμάσας περὶ 1150 ἐπενόησε τὴν ἐπὶ λινοῦ γραφήν. Καὶ αἱ εἰκόνες τῶν Ἑλλήνων ζωγράφων ἦσαν περιζήτητοι ἐν τῇ Δύσει. Ὡσαύτως καὶ ἄλλαι τέχναι πρὸς διακόσμησιν τῶν ἱερῶν ναῶν καὶ σκευῶν συντελοῦσαι, ὡς ἡ *τορνευτική*, ἡ *γλυπτικὴ* καὶ ἡ *ποικιλτική*, δὲν ὑστέρησαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους.

ε΄) ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΑ

1. Ἐν ἀκμῇ διετηρεῖτο ἡ *βιομηχανία* καὶ ποκίλα βιομηχανικὰ ἐργοστάσια μνημονεύονται οὐ μόνον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, τὰς Θήβας, τὴν Κόρινθον, τὰς Πάτρας καὶ ἄλλας πόλεις. Πολυειδῆ *χειροτεχνήματα* καὶ *ὑφάσματα* διαφόρων πολυτίμων βαφῶν χρυσόπαστα καὶ χρυσοϋφῆ κατεσκευάζοντο ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ κράτους. Αὐτοκρατορικὰ ἐργοστάσια *ὑφαντῶν*, *βαφέων* καὶ *χαρτοποιῶν* εἰργάζοντο πρὸς χρῆσιν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου· ὁμοίως δὲ καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον ἦσαν οἱ δημόσιοι χαρτοποιοὶ καὶ *κογχυλευταὶ* ἤτοι πορφυροβῆραι καὶ πορφυροβαφεῖς. Μάλιστα δὲ ἡ *ὑφαντικὴ* ἤκμαζεν ἐν τῇ Ἀχαΐᾳ· καὶ ἐκ Πατρῶν ἡ πλουσία χήρα *Δανιηλὶς* ἔπεμψε πρὸς Βασίλειον τὸν Α΄ μεγαλοπρεπῆ καὶ πολύτιμα δῶρα, ἐν οἷς πλὴν ἄλλων ἔργων τῆς πελοποννησιακῆς βιομηχανίας καὶ ἑκατὸν ποικίλως κεκοσμημένα πορφυρᾶ ἱμάτια, ἑκατὸν λεπτοφυῆ μεταξωτὰ ὑφάσματα καὶ τάπητα, ἔχοντα μῆκος καὶ πλάτος ἴσον πρὸς τὸ ἔδαφος ἑνὸς τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ναῶν καὶ πεποικιλμένον διὰ διαφόρων χρωμάτων καὶ εἰκόνων, αἵτινες παρίστων τοὺς κύκλους τῶν πτερύγων τοῦ ταῶ. Ἴδιον δὲ προϊὸν τῆς βυζαντιακῆς ὑφαντικῆς ὑπῆρξε τὸ *πίννινον ὕφασμα* κατασκευαζόμενον ἐκ τῆς τριχὸς τῆς θαλασσίας πίννης· ἀλλὰ τοιούτων ὑφασμάτων σπανία ἐγίνετο χρῆσις διὰ τὴν σπάνιν τῆς τριχὸς ταύτης καὶ τὴν δυσκολίαν τῆς κατεργασίας. Καὶ πολλαχοῦ τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους κατεσκευάζοντο ποικίλα σκεύη καὶ κοσμήματα ἐκ πηλοῦ, ξύλου, χαλκοῦ, ἀργύρου, χρυσοῦ καὶ πολυτίμων λίθων, ἔτι δὲ καὶ ἐξ ὑάλου καὶ πάσης ἄλλης ὕλης. Ἀλλὰ καὶ ἡ κατασκευὴ ποικίλων *πολεμικῶν μηχανημάτων* καὶ ἡ ἐφεύρεσις καὶ χρῆσις τοῦ *ἑλληνικοῦ πυρὸς* καταδεικνύουσι τὴν ἀκμὴν καὶ ὑπεροχὴν τῆς βυζαντιακῆς βιομηχανίας.

2. Ἐξαίρετος δὲ καὶ μεγάλη ἦτο ἡ *ἐμπορία* τοῦ Βυζαν-

τιακοῦ κράτους. Καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν συνήρχοντο παντοδαποὶ ἔμποροι, Ἀσιανοί, Ἰταλοί, Ρῶσοι, Σκανδιναυοί, Ἱσπανοὶ καὶ Βρεττανοί· διότι ἐκεῖ εὑρίσκοντο πάντα τὰ σπάνια προϊόντα, ἐγχώριά τε καὶ ξένα, πανταχόθεν εἰσαγόμενα· καὶ παρίστατο ἡ Κωνσταντινούπολις *κοινὸν ἐμπόριον* καὶ *κοινὸν ἐργαστήριον*, εἰς τὸ ὁποῖον ἐγίνετο ὁ κανονισμὸς τῆς χρήσεως καὶ ἀξίας πάντων τῶν πραγμάτων. Ἀλλὰ πλὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἄλλαι *πόλεις* τοῦ κράτους *ἐμπορικῶς ἤκμαζον*, οἷαι ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ Χαλκίς, τὸ Δυρράχιον, ἡ Κέρκυρα, αἱ Πάτραι, ἡ Κόρινθος, αἱ Θῆβαι. Ἀπὸ δὲ τῶν Σταυροφοριῶν διηγωνίζοντο πρὸς τοὺς Βυζαντίους οἱ *Ἐνετοὶ* καὶ οἱ *Γενοᾶται* καὶ ἄλλοι Ἰταλοί, συνιστῶντες πολλαχοῦ τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους *ἐμπορικὰ καὶ τεχνουργικὰ καταστήματα*. Τότε καὶ ἡ *μεταξουργία*, ἡ χαρτοποιία, ἡ ὑαλουργία καὶ ἡ ὑφαντικὴ μετηνέχθησαν καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἀλλ' ὁ πλοῦτος καὶ ἡ ὑλικὴ εὐημερία καὶ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ κράτους εἵλκυσαν τὴν προσοχὴν τῶν Σταυροφόρων. Ἡ δὲ ἐμπορικὴ ἀντιζηλία τῶν Γενοατῶν καὶ τῶν Ἐνετῶν καὶ ἡ μεγάλη ὁρμὴ τῆς ἐμπορίας τῶν Εὐρωπαίων πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν Ἀσίαν προξέβαλον τὰ μέγιστα τὴν πολιτικὴν ὕπαρξιν καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς αὐτοκρατορίας. Καὶ οἱ Λατῖνοι ἀπὸ πολλοῦ ἐποφθαλμιῶντες τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐκ μικρῶν ἀφορμῶν κατέλαβον ταύτην τῷ 1204.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΟΥ ΙΠΠΟΤΙΣΜΟΥ. ΠΤΩΣΙΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Ἀπὸ τῆς Λατινικῆς κυριαρχίας μέχρι τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν (1204—1453 μ. Χ.).

§ 1. ΛΑΤΙΝΙΚΗ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ (1204—1261)

α') ΔΙΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

1. Οἱ Λατῖνοι καταλαβόντες τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐφέροντο *λίαν σκληρῶς* καὶ *ἀπανθρώπως*· ἐλήστευον δὲ τοὺς ἱεροὺς ναοὺς καὶ τὰ παναγῆ σκεύη καὶ ἔπιπλα καὶ τὰ κοσμήματα αὐτῶν διήρπαζον. Ἀνοίξαντες δὲ καὶ τοὺς τάφους τῶν βασιλέων ἐλωποδύτησαν αὐτούς. Πολλὰ τότε καλλιτεχνήματα ἐκ προθέσεως ἠκρωτηρίαζον· καὶ αὐτὰ τὰ μετάλλινα ἢ μαρμάρινα ἀγάλματα ἐκ πλεονεξίας ἢ ἐξ ἀναισθησίας ἔθραυον καὶ παρέδιδον εἰς τὸ πῦρ καὶ τὴν καταστροφήν. Πλεῖστα δὲ βιβλία καὶ ἄλλα ἔργα τέχνης καὶ βιομηχανίας κατὰ τὴν χάριν ἀμίμητα καὶ τὴν ὕλην σπάνια ἀπήγαγον εἰς τὴν Εὐρώπην, ἰδίως εἰς τὴν Ἐνετίαν.

2. Ἐν τῷ Βυζαντίῳ τότε συνέστη *Λατινικὸν βασίλειον* τῷ 1204 καὶ πρῶτος βασιλεὺς ἀνηγορεύθη ὁ κόμης τῆς Φλανδρίας *Βαλδουῖνος*. Εἰς τοῦτον δὲ ἐδόθη ἡ Κωνσταντινούπολις μετὰ τῆς Θρᾴκης· καὶ ἡ ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐξουσίαν αὐτοῦ χώρα ὠνομάσθη *Ρωμανία*. Λατῖνος δὲ πατριάρχης ἐξελέγη ὁ

Ἐνετὸς *Θωμᾶς Μοροζίνης*. Ἄλλοι δὲ ἡγεμόνες τῶν Σταυροφόρων συνέστησαν ἑτέρας ἡγεμονίας ἐν τῷ Βυζαντιακῷ κράτει. *Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικὸς* ἔλαβε τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὸ πλεῖστον τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος καὶ τὰς ἐν τῇ Ἀσίᾳ χώρας. Τούτου δὲ ἀποθανόντος τῷ 1207 *Γοδοφρέδος* μὲν ὁ *Βιλλεαρδουΐνος*, ἀνεψιὸς τοῦ ὁμωνύμου Σταυροφόρου, συνέστησεν ἀξιόλογον ἡγεμονίαν ἐν Κορίνθῳ, Ὄθων δὲ ὁ *Δελαρόχης* ἐν Ἀθήναις καὶ Θήβαις· καὶ *Ἕνετοὶ* ἐγκατέστησαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς πολλὰς νήσους καὶ παραλίας τοῦ Αἰγαίου. Ἄλλοι δὲ μικρότεροι ἡγεμόνες τῶν Σταυροφόρων ἔλαβον κτήσεις τινὰς εἰς τὰ κράτη τοῦ Βαλδουΐνου καὶ τοῦ Βονιφατίου καὶ ἐντὸς τῶν κτήσεων τῶν Ἐνετῶν. Ἀλλ' οἱ Λατῖνοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ καταλάβωσι πάσας τὰς χώρας τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους· διότι εὐθὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν ἐσχηματίσθησαν καὶ *ἑλληνικὰ κράτη*. *Θεόδωρος ὁ Α'* ὁ *Λάσκαρις* μετὰ πολλῶν εὐγενῶν Ἑλλήνων μετέβη εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ ἵδρυσε τὸ *Ἑλληνικὸν κράτος τῆς Νικαίας*. Ἐκτὸς τούτου καὶ ὁ τοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Α' ἔγγονος *Ἀλέξιος ὁ Κομνηνὸς* ἐσχημάτισε τὴν *αὐτοκρατορίαν τῆς Τραπεζοῦντος*. *Μιχαὴλ δὲ ὁ Ἄγγελος* συνέστησε τὸ *δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου*, ἐπεκταθὲν ἐπὶ πᾶσαν τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ τῶν κρατῶν τούτων τὸ ἰσχυρότατον ἦτο τὸ τῆς Νικαίας.

β') ΤΟ ΕΝ ΒΥΖΑΝΤΙΩ ΛΑΤΙΝΙΚΟΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ

1. Ὁ πρῶτος αὐτοκράτωρ τοῦ ἐν τῷ Βυζαντίῳ ἱδρυθέντος *Λατινικοῦ βασιλείου Βαλδουΐνος ὁ Α'* ἦτο ἀνὴρ *εὐλαβής*, *ἐγκρατὴς* περὶ τὴν δίαιταν καὶ *συνετός*. Ἀλλ' ὑπῆρξεν ἀτυχής· διότι οἱ ἐν τῇ Θρᾴκῃ Ἕλληνες συνεννοηθέντες μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων *Ἰωαννίση* ἐπανέστησαν κατὰ τοῦ Βαλδουΐνου. Συγκροτηθείσης δὲ μάχης περὶ τὴν Ἀδριανούπολιν *ἡττήθη* (1206) ὁ Βαλδουΐνος καὶ συλληφθεὶς αἰχμάλωτος ἀκρωτηριάζεται ὑπὸ τῶν Βουλγάρων.

2. Τὸν Βαλδουΐνον διαδέχεται ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ *Ἔνρικος* (1206—1216). Οὗτος ὑπῆρξε *γενναῖος* καὶ *συνετὸς* καὶ μετὰ πολλῆς εὐμενείας προσεφέρετο πρὸς τοὺς Ἕλληνας ὑπηκόους του, ἀλλ' ἐβασίλευσεν ἐν μέσῳ ἀπαύστων πολέμων πρός τε τοὺς Βουλγάρους καὶ πρὸς τοὺς δεσπότας τῆς Ἠπείρου καὶ τοὺς βασιλεῖς τοῦ ἐν Νικαίᾳ Ἑλληνικοῦ κράτους. Τὸν Ἔνρικον δὲ διαδέχεται ὁ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸς *Πέτρος Κουρτεναίης* (1216—1220) καὶ τοῦτον ὁ υἱός του *Ροβέρτος* (1221—1228). Ἀλλ' οὗτος ἕνεκα ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν περισπασμῶν βαρυνθεὶς μετέβη εἰς τὴν Ρώμην, ὅθεν ἐπιστρέψας τῷ 1228 ἐτελεύτησεν ἄτεκνος. Καὶ διάδοχος ἐκλέγεται ὁ τρίτος υἱὸς τοῦ Πέτρου Κουρτεναίη *Βαλδουΐνος ὁ Β'* ἐνδεκαετὴς τὴν ἡλικίαν ὑπὸ τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ κήρυκος τῆς *Βριέννης Ἰωάννου*, ὅστις ἔσωσε δι' ἡρωικῆς ἀμύνης τὴν πρωτεύουσαν πολιορκηθεῖσαν τῷ 1236 ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Νικαίας *Ἰωάννου Βατάτζη* καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Βουλγαρίας *Ἰωάννου Ἀσάρ*. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον (1237) τοῦ Ἰωάννου τῆς Βριέννης Βαλδουΐνος ὁ Β' ἀνέλαβε μόνος τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους. Ἀλλὰ περιελθὼν εἰς ἐσχάτην ἀμηχανίαν διὰ τὴν παντελῆ στρατιωτικὴν ἀδυναμίαν τοῦ κράτους του, ἐζήτησε παρὰ τῶν ἡγεμόνων τῆς Δύσεως ἐπικουρικὸν στρατόν, τὸν ὁποῖον δὲν ἠδυνήθη νὰ διατηρήσῃ· αὐτὸς δὲ ἔζη ἐξ ἐλεημοσυνῶν τῶν Εὐρωπαίων. Ἐν γένει δὲ ἡ κατάστασις τοῦ Λατινικοῦ βασιλείου ἦτο *δεινὴ* καὶ *ἐπισφαλής*· διότι ἡ μὲν ἐπικράτεια αὐτοῦ ἦτο μακρὰ καὶ δυσεπιτήρητος, αἱ δὲ ἄλλαι λατινικαὶ ἡγεμονίαι κατ' ὄνομα μόνον ἀναγνωρίζουσαι τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν τοῦ Βυζαντίου χαλαρῶς πρὸς αὐτὸ συνεδέοντο. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες ὑπήκοοι ἦσαν *δυσηρεστημένοι* κατὰ τῆς ἐπιβεβλημένης εἰς αὐτοὺς ξένης ἐ-

ξουσίας, τῆς ὁποίας τὰ ἤθη, τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἔθιμα καὶ αἱ τιμαριουχικαὶ διατάξεις διήγειρον τὴν κοινὴν ἀποστροφὴν καὶ ἀγανάκτησιν. Ἐντεῦθεν δὲ προήρχοντο *διηνεκεῖς στάσεις*· καὶ μετὰ τούτων συνεδέοντο συνεχεῖς ἐπιδρομαὶ τῶν Βουλγάρων καὶ ἐρρωμέναι ἐπιθέσεις τῶν ἑλληνικῶν κρατῶν. Καὶ ταῦτα πάντα προανήγελλον ταχεῖαν τὴν πτῶσιν τῆς αὐτοσχεδίου Λατινικῆς αὐτοκρατορίας.

γ') ΤΟ ΔΕΣΠΟΤΑΤΟΝ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

1. Τὸ ὑπὸ *Μιχαὴλ* Α' τοῦ Ἀγγέλου (1204—1216) ἱδρυθὲν *Ἑλληνικὸν κράτος τῆς Ἠπείρου* προήγετο εἰς δύναμιν καὶ ἀκμήν. Ἰδίως δὲ πρὸς βορρᾶν καὶ ἀνατολὰς μετὰ αἱματηρὰς πρὸς τοὺς Φράγκους ἐπιτυχίας ἐπεξετάθη εἰς τὴν Ἰλλυρίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν. Ἀλλὰ καὶ ὁ δεσπότης *Θεόδωρος*, διάδοχος καὶ ἑτεροθαλὴς ἀδελφὸς Μιχαὴλ τοῦ Α', καταλύσας τὸ ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Μακεδονίᾳ Φραγκικὸν κράτος κατέλαβεν ἅπασαν τὴν Μακεδονίαν, μέγα μέρος τῆς Θρᾴκης καὶ ἔχων πρωτεύουσαν τὴν Θεσσαλονίκην ἐξέτεινε τὴν κυριαρχίαν του μέχρι τῆς Ἀδριανουπόλεως. Τότε ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ ἐστέφθη ὡς τοιοῦτος ὑπὸ τοῦ *Δημητρίου Χωματιανοῦ*, τοῦ Ἕλληνος ἀρχιεπισκόπου *Ἀχρίδος*.

2. Ἀλλ' ὁ Θεόδωρος ἐκστρατεύσας κατόπιν (1230) κατὰ τῶν Βουλγάρων ᾐχμαλωτίσθη καὶ πολλαὶ χῶραι τοῦ κράτους του περιῆλθον εἰς τοὺς Βουλγάρους. Τότε δὲ τὸ ἐν Εὐρώπῃ Ἑλληνικὸν κράτος διηρέθη εἰς δύο, α') εἰς τὴν ἀσθενῆ *αὐτοκρατορίαν τῆς Θεσσαλονίκης* καὶ β') εἰς τὸ *νέον δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου* ὑπὸ τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Θεοδώρου *Μιχαὴλ Β'*, ὅπερ περιελάμβανε τὴν Ἤπειρον, μέρος τῆς Θεσσαλίας, τὴν Αἰτωλίαν καὶ τὴν Ἀκαρνανίαν. Καὶ ἡ μὲν αὐτοκρατορία τῆς Θεσσαλονίκης μετεβλήθη ὕστερον (1242) εἰς ὑποτελὲς δεσποτᾶτον καὶ

εἶτα (1246) κατελύθη ὁριστικῶς ὑπὸ τοῦ ἐν Νικαίᾳ αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Βατάτζη, τὸ δὲ νέον δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου διετηρήθη μέχρι τοῦ 1318.

δ') Η ΕΝ ΝΙΚΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

1. Συνέχεια τῆς ἐν τῷ Βυζαντίῳ καταλυθείσης ὑπὸ τῶν Λατίνων Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας εἶναι τὸ ἰσχυρὸν *Ἑλληνικὸν κράτος τῆς Νικαίας*. *Θεόδωρος Α' ὁ Λάσκαρις* ἐλθὼν μετὰ τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν προκρίτων τοῦ Ἔθνους εἰς τὴν Νίκαιαν ἐστέφθη πανηγυρικῶς αὐτοκράτωρ καὶ κατώρθωσε νὰ καταστήσῃ τὸ κράτος αὐτοῦ πολλῷ *παγιώτερον* τοῦ ἐν Βυζαντίῳ Λατινικοῦ βασιλείου. Προσήρτησεν εἰς τὴν ἡγεμονίαν αὐτοῦ πολλὰς πόλεις ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ τὰς πλειοτέρας νήσους καὶ κατέστησεν αὐτὴν ὅμορον πρὸς τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Τραπεζοῦντος. Συνωμολόγησε δὲ εἰρήνην πρὸς τὸν ἀδελφὸν καὶ διάδοχον τοῦ Βαλδουίνου Ἔνρικον· καὶ νικήσας τὸν σουλτᾶνον τοῦ Ἰκονίου ἐσυνθηκολόγησεν ὑπὸ ἐπωφελεστάτους ὅρους. Βασιλεύσας δ' *ἐνδόξως* δέκα καὶ ὀκτὼ ἔτη ἀκμαῖος τὴν ἡλικίαν ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1222 καὶ κατέλιπε τὴν βασιλείαν εἰς τὸν γαμβρόν του *Ἰωάννην τὸν Γ' τὸν Βατάτζην* (1222—1253). Οἱ δύο ὅμως ἀδελφοὶ τοῦ ἀποθανόντος αὐτοκράτορος κατέφυγον πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλεύοντα Ροβέρτον καὶ ἦλθον μετὰ μεγάλης δυνάμεως κατὰ τοῦ Ἰωάννου. Ἀλλ' οὗτος ὑπερισχύσας τότε καὶ εἰρηνεύσας μετὰ τῶν Βουλγάρων καὶ Τούρκων ἐπολέμησε δραστηρίως κατὰ τῶν Λατίνων, πολιορκήσας καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν τῷ 1236, τὴν ὁποίαν, ὡς εἴδομεν, ἔσωσεν ὁ βασιλεύων Ἰωάννης τῆς Βριέννης.

2. Ἰωάννης Γ' ὁ Βατάτζης ἐγένετο κύριος ἁπάσης τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θεσσαλίας καὶ ἀποθανὼν τῷ 1253 ἀφῆκε διά-

δοχον τὸν υἱόν του *Θεόδωρον Λάσκαριν τὸν Β'*. Οὗτος διὰ τῆς ὠμότητος καὶ αὐθαιρεσίας του δυσηρέστησε τοὺς ἐπιφανεστάτους ἄνδρας τοῦ κράτους, ὥστε μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ (1259) διωρίσθη ἐπίτροπος τοῦ υἱοῦ του, *Ἰωάννου Δ' τοῦ Λασκάρεως*, ὁ εὐπατρίδης *Μιχαήλ*, υἱὸς τοῦ *Κομνηνοῦ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου*. *Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος* ἐγεννήθη τῷ 1214, ἦτο δὲ ἱλαρὸς τὸ πρόσωπον, *χρηστὸς* καὶ *φιλότιμος* καὶ ἐλευθέριος πρὸς τοὺς ἄλλους, πρὸς τούτοις δὲ ἦτο ἐπιτήδειος περὶ τὸ λέγειν καὶ πράττειν καὶ εἶχε μεγάλην διοικητικὴν ἱκανότητα. Διεκρίθη δὲ καὶ ὡς ἄξιος στρατηγός· καὶ διὰ τὰς πολλὰς αὐτοῦ χάριτας καὶ ἀρετὰς ἠγαπᾶτο παρὰ πάντων. Γενόμενος δ' ἐπίτροπος Ἰωάννου τοῦ Δ' εὐχερῶς τοῦτον κατέβαλε καὶ ἀνηγορεύθη *συμβασιλεύς*.

3. Μιχαὴλ ὁ Η' ὁ ἀρχηγέτης τῆς τελευταίας δυναστείας τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους πέμψας ἐπισήμους στρατηγοὺς κατετρόπωσε τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ Λατίνους. Αὐτὸς δὲ διαπεράσας εἰς τὴν Θρᾴκην περιώρισε τοὺς Λατίνους εἰς μόνην τὴν Κωνσταντινούπολιν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ δεσπότης τῆς Ἠπείρου *Μιχαὴλ ὁ Β' ὁ Κομνηνὸς* ἀπεστάτησεν, ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ ἔπεμψε κατ' αὐτοῦ τὸν ἀδελφόν του *Ἰωάννην*, καὶ πρὸς ὑποστήριξιν τούτου ὀλίγον στρατὸν ὑπὸ τὸν στρατηγὸν *Ἀλέξιον τὸν Στρατηγόπουλον*. Οὗτος εἶχεν ὀκτακοσίους πεζοὺς καὶ ὀλίγους ἱππεῖς, ἀποβὰς δὲ πλησίον τῆς Σηλυμβρίας συνήθροισε πλείστους ἐθελοντὰς Ἕλληνας, οἵτινες παρίστανον εὐχερῆ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως· διότι οἱ Λατῖνοι εἶχον ἐπιχειρήσει μικράν τινα ἐκστρατείαν εἰς τὴν πλησίον κειμένην *Δαφνοῦντα*. Συνεννοηθεὶς δὲ μετὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰσήγαγε διά τινος ὑπογείου εἰσόδου πεντήκοντα ἄνδρας, οἵτινες ἤνοιξαν τὰς πύλας τῆς πόλεως· καὶ ἀκωλύτως εἰσῆρχετο ὁ στρατὸς τοῦ Στρατηγοπούλου. Οἱ Λατῖνοι, ἐν οἷς καὶ ὁ βασιλεὺς *Βαλδουῖνος ὁ Β'*, ἐπιστρέψαντες ἐκ τῆς Δαφνοῦντος ἔμειναν ἔκπληκτοι· καὶ οἱ Ἕλληνες εὐχερῶς τῇ κϛ' Ἰουλίου τοῦ 1261 κατέλαβον τὴν Κωνσταντινούπολιν. Οἱ Λατῖνοι καταδιώκονται καὶ φονεύονται· ὁ δὲ καταπλαγεὶς *Βαλδουῖνος* δραπετεύει μετὰ τῶν ἄλλων μεγιστάνων, καταλιπὼν καὶ τὰς βασιλικὰς σημαίας, τὰς ὁποίας οἱ Ἕλληνες στρατιῶται ἔσπευσαν νὰ παραδώσωσιν ἐν θριάμβῳ εἰς τὸν στρατηγόν των.

4. Ὁ Μιχαὴλ κατ' ἀρχὰς ἐδίστασε νὰ πιστεύσῃ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔπειτα δὲ βεβαιωθεὶς διὰ γραμμάτων τοῦ Στρατηγοπούλου ἔσπευσε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ὅπου ἔφθασε τῇ ιδ' Αὐγούστου καὶ τῇ ὑστεραίᾳ εἰσῆλθεν εἰς αὐτὴν θριαμβευτικῶς. Ἔφερε δὲ ἐκ τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας τῆς Ὁδηγητρίας· καὶ ὁ μητροπολίτης Κυζίκου *Γεώργιος* ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ πατριάρχου *Ἀρσενίου* ἀναβὰς εἰς ἕνα τῶν πύργων τῆς πόλεως καὶ κρατῶν τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας ἀπήγγειλε δεκατρεῖς εὐχὰς ποιηθείσας ἐπὶ τῇ ἀνακτήσει ὑπὸ *Γεωργίου τοῦ Ἀκροπολίτου*. Ὁ λαὸς καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἐγονυπέτουν καὶ ἀνεγειρόμενοι ἔκραζον τὸ «*Κύριε Ἐλέησον*». Μετὰ δὲ τὸ τέλος τῆς λιτανείας ὁ αὐτοκράτωρ πεζὸς μέχρι τῆς μονῆς Στουδίου (Νυρλῆ καποῦ) καὶ ἐκεῖθεν ἔφιππος ἔφθασεν εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. Ἐπέτρεψε δὲ καὶ εἰς τὸν Στρατηγόπουλον νὰ θριαμβεύσῃ φέρων στέμμα σχεδὸν παρόμοιον τῷ βασιλικῷ.

§ 2. ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΟΥ ΙΠΠΟΤΙΣΜΟΥ

α') ΑΙΤΙΑΙ ΚΑΙ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΩΝ

1. Διὰ τῆς τετάρτης Σταυροφορίας συνέστη ἐν τῷ Βυζαντίῳ *Λατινικὸν βασίλειον* καὶ ἔμεινεν ἄνευ ὑποστηρίξεως ἡ Ἱερουσαλήμ. Διὰ τοῦτο τῷ 1217 ὁ βασιλεὺς τῶν Οὔγγρων

Ἀνδρέας ὁ Β' καὶ ἄλλοι ἡγεμόνες ἐπεχείρησαν τὴν *πέμπτην Σταυροφορίαν* (1217—1221) καὶ κατέλαβον μόνον τὴν Δαμιέτταν τῆς Αἰγύπτου. *Φριδέρικος δὲ ὁ Β'* τῆς Γερμανίας ἀνέλαβε τὴν *ἕκτην Σταυροφορίαν* (1228—1229) καὶ συνομολογήσας μετὰ τῶν Μωαμεθανῶν συνθήκην, καθ' ἣν παρεχωρήθησαν εἰς τοὺς Χριστιανοὺς ἡ Ἱερουσαλὴμ καὶ ἄλλοι τῆς Παλαιστίνης ἱεροὶ τόποι, εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ ἰδίαις χερσὶν ἐπέθηκεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του τὸ βασιλικὸν στέμμα, ἀνακηρυχθεὶς βατιλεὺς τῆς ἱερᾶς πόλεως. Τῆς δὲ *ἑβδόμης* (1248—1254) καὶ τῆς *ὀγδόης* (1270) Σταυροφορίας ἀρχηγὸς ἦτο *Λουδοβίκος ὁ Θ' τῆς Γαλλίας*, ὅστις θελήσας νὰ καταλάβῃ τὴν Αἴγυπτον συνελήφθη αἰχμάλωτος καὶ ἠλευθερώθη διὰ βαρέων λύτρων· καὶ προσβαλὼν τὸν Τύνητα ἐτελεύτησεν ἐκεῖ.

2. Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ *τέλος* τῶν Σταυροφοριῶν. Τὸ μέγα τοῦτο κίνημα *ἀδόξως ἀπέτυχεν*. Ἔβλαψαν δὲ οἱ Σταυροφόροι μᾶλλον τὰς βυζαντιακὰς χώρας ἢ τοὺς Μωαμεθανούς, ἀπὸ τῶν ὁποίων μετὰ πολλὰς ἀποπείρας δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐλευθερώσωσι τοὺς Ἁγίους τόπους. Ἀλλ' οἱ Εὐρωπαῖοι ἕνεκα τῶν πολέμων τούτων ἐλθόντες εἰς σχέσεις μετὰ λαῶν μᾶλλον προηγμένων καὶ ἰδίως τῶν Ἑλλήνων μεγάλως ὠφελήθησαν. Ἡ δύναμις καὶ ἡ ὑπόληψις τοῦ κλήρου ηὐξήθη. Οἱ ἱππόται εὗρον ὑψηλότερον σκοπὸν ἐνεργείας καὶ συνέστησαν ἱπποτικὰ τάγματα, ὡς τὸ *τῶν Ἰωαννιτῶν*, τὸ *τῶν Ναϊτῶν* καὶ τὸ *τῶν Τευτόνων*. Αἱ Σταυροφορίαι προσέτι ὠφέλησαν καὶ τὴν τάξιν τῶν χωρικῶν· διότι πολλοὶ *δουλοπάροικοι* δι' αὐτῶν ἠλευθερώθησαν καὶ ηὔξησαν καὶ ἐζήτειναν τὴν δύναμιν καὶ σημασίαν τῆς τάξεως τῶν πολιτῶν.

3. Ἀντικείμενα πολυτελείας καὶ τὰ προϊόντα τῶν θερμῶν χωρῶν εὑρίσκοντο ἄλλοτε εἰς μόνας τὰς ἀγορὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τοῦ Βαγδατίου. Νῦν δὲ

ἐζωογονήθη ἡ ἐμπορία καὶ *ἐμορφώθη ἡ βιομηχανία*. Αἱ δὲ ἐμπορικαὶ δημοκρατίαι τῆς *Γενούης*, τῆς *Πίσης* καὶ τῆς *Ἑνετίας* διενεμήθησαν τὰς ὠφελείας τῆς ἀνατολικῆς ἐμπορίας. Καὶ αὐτὸ τὸ πνεῦμα τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν ἐπλουτίσθη. Αἱ *ἐπιστῆμαι* τῶν Ἀράβων, αἵτινες ἀσθενῶς πρότερον εἰσῆχθησαν εἰς τὴν Εὐρώπην *ἐνεκλιματίσθησαν* μετὰ τῶν καρπῶν τῆς Ἀνατολῆς. Καὶ ὁ ἀραβικὸς μετὰ τοῦ βυζαντιακοῦ πολιτισμοῦ *ἐζωογόνησαν τὸν δυτικὸν πολιτισμόν*, οὗτινος ἡ προαγωγὴ ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων χρονολογεῖται. Οἱ δὲ ἄνθρωποι ἀποσπασθέντες ἀπὸ τοῦ μέχρι τοῦδε στενοῦ προορισμοῦ των ἐξωκειώθησαν πρὸς τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας καὶ κατέστησαν ἐνεργεστέρας τὰς περὶ τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων γνώσεις των.

β') ΕΝΙΣΧΥΣΙΣ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΕΝ ΤΗ ΔΥΣΕΙ. ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

1. Μετὰ τὸ τέλος τῶν Σταυροφοριῶν πολλαὶ ἐν τῇ Δύσει πόλεις ἠλευθεροῦντο καὶ ἡ βασιλεία ἐνισχύετο. Καὶ ἡ μὲν Γερμανία ἠττηθεῖσα ὑπὸ τῶν παπῶν ἦτο ἀσθενὴς καὶ διηρημένη· ἡ δὲ Ἰταλία εἶχε πολλὰς *αὐτοκομουμένας* πόλεις, τῶν ὁποίων κυριώταται ἦσαν ἡ *παπικὴ πολιτεία*, τὸ *δουκᾶτον τῆς Νεαπόλεως*, τὸ *δουκᾶτον τῶν Μεδιολάνων*, ἡ *δημοκρατία τῆς Γενούης* καὶ ἡ *Ἑνετικὴ δημοκρατία*. Ἐν δὲ τῇ *Ἰβηρίᾳ* οἱ Χριστιανοὶ ἠγωνίζοντο ἀπὸ τοῦ η' αἰῶνος μέχρι τοῦ ιε' πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἀνεξαρτησίας των. Καὶ σχηματίσαντες πλεῖστα μικρὰ *χριστιανικὰ βασίλεια* δὲν μετέσχον τῶν Σταυροφοριῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλ' εἶχον ἑτέρας τοιαύτας πρὸς τοὺς Ἄραβας. Τὰ χριστιανικὰ δὲ ταῦτα βασίλεια, μάλιστα δὲ τὰ τῆς *Ἀραγωνίας* καὶ τῆς *Καστιλίας*, ἦσαν κατὰ τὸν ιε' αἰῶνα εἰς μεγάλην ἀκμήν.

2. Τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα *ἐν Ἀγγλίᾳ* μετὰ τὴν Νορμανδικὴν κατάκτησιν ἦτο λίαν *ἰσχυρόν*· καὶ οἱ Ἄγγλοι βασιλεῖς κατέχοντες τὴν Νορμανδίαν καὶ πᾶσαν τὴν δυτικὴν Γαλλίαν ἦσαν εἰς πολέμους πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῆς Γαλλίας. *Ἑνρικος* δὲ ὁ Β′ (1154—1189) ὁ ἀρχηγέτης τοῦ *Πλανταγενετικοῦ* οἴκου ὑπῆρξεν ὁ ἰσχυρότατος δυνάστης τῶν χρόνων του. Ἀλλὰ θέλων νὰ περιορίσῃ τὴν κληρικὴν δικαιοδοσίαν περιῆλθεν εἰς ἔριδας πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Καντεβριγίας *Θωμᾶν Βέκκετ*, ὅστις καὶ ἐξεφώνησε κατὰ τοῦ Ἑνρίκου τὴν ἀναθεματιστικὴν κατάραν. Κατόπιν δὲ ὁ Θωμᾶς ἐδολοφονήθη καὶ ἐνεγράφη *μετὰ τῶν ἁγίων*. Τότε δὲ χιλιάδες προσκυνητῶν ἐπορεύοντο πρὸς τὸ ἱερὸν αὐτοῦ καὶ ὁ βασιλεὺς αὐτὸς ἔδωκεν ἔτη τινὰ μετὰ ταῦτα ἀξιοσημείωτον *παράδειγμα μετανοίας*, παραδώσας εἰς τοὺς μοναχοὺς νὰ μαστιγώσωτι τὰ γεγυμνωμένα νῶτά του ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ μάρτυρος. Ἐκ τῶν υἱῶν τοῦ Ἑνρίκου ἐβασίλευσαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός των ὁ γνωστὸς *Ριχάρδος ὁ Λεοντόθυμος* (1189—1199) καὶ *Ἰωάννης ὁ Ἀκτήμων*, οἵτινες ἐπολέμουν καὶ πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῆς Γαλλίας.

3. Οἱ βασιλεῖς ἐν Γαλλίᾳ ἀνήκοντες ἀπὸ τοῦ 987 εἰς τὴν *δυναστείαν τῶν Καπετιδῶν* εἶχον κατ' ἀρχὰς ἐν ἀκμῇ τοῦ ἱπποτισμοῦ περιωρισμένην ἐξουσίαν. Ἀλλὰ μετασχόντες λίαν ἐνεργῶς τῶν Σταυροφοριῶν ἀπέκτησαν *μεγάλην δύναμιν καὶ δόξαν*. Ὁ *Φίλιππος Αὔγουστος ὁ Β′* (1180—1223) ἀφῄρεσε παρὰ τῶν Ἄγγλων τὴν Νορμανδίαν καὶ τὴν δυτικὴν Γαλλίαν καὶ ηὔξησε τὴν ἐν Γαλλίᾳ δύναμιν. Ἔξοχοι δ' ἦσαν καὶ *Λουδόβικος ὁ Θ′* (1226—1270) καὶ *Φίλιππος Δ′ ὁ Καλὸς* (1285—1314), ὅστις καὶ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα ἐκράτυνε καὶ ἐρίσας πρὸς τὸν πάπαν *Βονιφάτιον τὸν Η′* κατετρόπωσεν αὐτὸν καὶ κατέστησεν ὑποχείριον τὴν παπικὴν ἀρχήν. Τότε ὁ πάπας μετενάστευσεν (1309—1376) εἰς τὴν *Ἀβενιῶνα* τῆς

Γαλλίας (Βαβυλωνιακὴ αἰχμαλωσία.) Τῷ δὲ 1328 ἐκλιπούσης τῆς δυναστείας τῶν Καπετιδῶν βασιλεύει διὰ *Φιλίππου τοῦ ΣΤ′ ὁ Οὐαλεσιακὸς οἶκος*.

4. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν δὲ ὁ ἀδελφὸς καὶ διάδοχος Ριχάρδου τοῦ Α′ *Ἰωάννης ὁ Ἀκτήμων* (1199—1214) ἔδωκε *τὸν μέγαν χάρτην τῶν ἐλευθεριῶν*, ὅστις εἰς μὲν τὸν κλῆρον ἐξησφάλιζε τὸ δικαίωμα τῆς ἐκλογῆς τῶν ἐπισκόπων, τοὺς δὲ εὐγενεῖς ἀπήλλαττεν ἐξ ἐπαχθῶν τιμαριουχικῶν σχέσεων καὶ εἰς τὴν τάξιν τῶν πολιτῶν ἀπένεμε τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐμπορίας καὶ προστασίαν κατ' ἀδίκων καὶ καταθλιπτικῶν φόρων. Ἐπὶ δὲ *Ἑνρίκου τοῦ Γ′* (1214—1272) ἐπανάστασις ἐξηνάγκασε τὸν βασιλέα νὰ ἱδρύσῃ πρὸς τῇ ὑπισταμένῃ *βουλῇ τῶν Λόρδων* καὶ τὴν *βουλὴν τῶν Κοινοτήτων*. Κατόπιν δὲ ἐβασίλευσαν ὁ ἀνδρεῖος καὶ *φιλοπόλεμος Ἐδουάρδος ὁ Α′* (1272—1307) καὶ ὁ ἀσθενὴς *Ἐδουάρδος ὁ Β′*, ἀποθανὼν ἐν εἱρκτῇ θάνατον ἐπώδυνον.

5. Ἀλλ' ὁ *φιλόδοξος* καὶ *γενναῖος* Ἐδουάρδου τοῦ Β′ υἱὸς καὶ διάδοχος *Ἐδουάρδος ὁ Γ′* (1327—1377) ἐκυβέρνησεν ἐνδόξως καὶ *ἰσχυρῶς*. Οὗτος ὡς υἱὸς θυγατρός τινος *Φιλίππου τοῦ Καλοῦ* Ἰσαβέλλας ἤθελε νὰ λάβῃ καὶ τὸ γαλλικὸν στέμμα. Ἐντεῦθεν τῷ 1338 διηγέρθη μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας *πόλεμος*, ὅστις διήρκεσε πλειότερα τῶν ἑκατὸν ἐτῶν (1338—1453) καὶ ἐκλήθη *ἑκατονταετής*. Κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον οὐ μόνον τῷ 1340 οἱ Γάλλοι ἡττήθησαν ἐν αἱματηροτάτῃ ναυμαχίᾳ παρὰ τὰ ὁλλανδικὰ παράλια, ἀλλὰ καὶ τῷ 1346 ὁ Ἐδουάρδος εἰσβαλὼν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Γαλλίας συνῆψε φονικὸν ἀγῶνα ἐν *Κρεσσύῳ* πρὸς τὸν Φίλιππον τὸν Ε′ καὶ τῷ 1356 ὁ υἱὸς τοῦ Ἐδουάρδου Γ′ *Ἐδουάρδος* στρατηγῶν τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ νικᾷ πλησίον τοῦ Πικταυίου τὸν διάδοχον τοῦ *Φιλίππου ΣΤ′ Ἰωάννην τὸν Ἀγαθὸν* (1347—1364)

καὶ ἀπάγει αὐτὸν αἰχμάλωτον εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ἀλλὰ *Κάρολος ὁ Ε'* (1364—1380) ἐπειράθη νἀπαλλάξῃ τὴν Γαλλίαν τῶν δυστυχημάτων τούτων καὶ εὐτυχὴς ἀνεδείχθη ἐν τῷ πρὸς τοὺς Ἄγγλους πολέμῳ. Ἐν τούτῳ ὁ ἔνδοξος καὶ ἰσχυρὸς βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας *Ἔνρικος ὁ Ε'* (1413 — 1422) ἐπαναλαμβάνει τὸν πόλεμον καὶ περὶ τὸ ἐν Γαλλίᾳ *Ἀζιγκοὺρτ* νικᾷ τῷ 1415 τὸν πολυάριθμον γαλλικὸν στρατὸν καὶ φονεύει πολλοὺς Γάλλους ἱππότας. Οἱ Παρίσιοι τότε καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς *Κάρολος ὁ ΣΤ'* (1380—1422) ἦσαν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Ἄγγλων καὶ διὰ συνθήκης συνομολογηθείσης τῷ 1420 Ἔνρικος ὁ Ε' ἀναγνωρίζεται *κληρονόμος τοῦ γαλλικοῦ θρόνου*. Τῷ δὲ 1422 *Ἔνρικος ὁ ΣΤ'* (1422—1461) διαδεχόμενος τὸν πατέρα του ἐν Ἀγγλίᾳ στέφεται καὶ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας. Ἀλλὰ ὁ υἱὸς Καρόλου τοῦ ς' *Κάρολος ὁ Ζ'* ἀποχωρήσας εἰς τὰς ἐκείθεν τοῦ Λείγηρος χώρας ἐξεγείρει τοὺς Γάλλους ἐναντίον τῶν Ἄγγλων, οἵτινες τῷ 1428 ἐπολιόρκησαν τὴν *Αὐρηλίαν*. Τότε ἀνεφάνη καὶ ἔνθους ἡρωὶς ἡ *Αὐρηλιανὴ* παρθένος *Ἰωάννα Ἀρκία* ἐκ τοῦ ἐν Λοθαριγγίᾳ *Δομρεμύου*, ἥτις ὑπεξέκαυσε τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν Γάλλων, διέλυσε τὴν πολιορκίαν τῆς Αὐρηλίας καὶ κατετρόπωσε τὸν ἀγγλικὸν στρατὸν (1429). Ἀλλὰ συλληφθεῖσα ὑπὸ τῶν Ἄγγλων ἐθανατώθη ἐπὶ πυρᾶς. Ἔκτοτε τὰ γαλλικὰ ὅπλα *ἐθριάμβευον*. Οἱ Παρίσιοι τῷ 1435 ἐδέχθησαν μετ' ἀλαλαγμῶν νόμιμον βασιλέα των Κάρολον τὸν Ζ'. Καὶ οἱ Ἄγγλοι ἀπώλεσαν κατὰ μικρὸν πάσας τὰς ἐν Γαλλίᾳ κτήσεις των (1453) πλὴν τοῦ Καλαὶ καὶ *ἐξεβλήθησαν* ὁλοσχερῶς ἐκ τοῦ γαλλικοῦ ἐδάφους.

---

§ 3. Ο ΕΝ ΤΗ ΔΥΣΕΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

α') ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

1. Ἡ πρὸς τὴν μάθησιν τάσις προυκάλεσε τὴν σύστασιν *διαφόρων σχολῶν* ἰδίως εἰς τοὺς νάρθηκας καὶ τὰ κελλία τῶν ναῶν καὶ τῶν μονῶν. Ἤδη δὲ ἐν Παρισίοις συνεκεντρώθησαν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ια' αἰῶνος οὐκ ὀλίγοι μαθηταί· καὶ περὶ τὸ 1103—1120 σοφὸς καὶ εὔγλωττος λαϊκὸς ὁ *Πέτρος Ἀβαιλάρδος* παρέδιδε μαθήματα φιλοσοφίας εἰς τριςχιλίους φοιτητὰς ἐν ὑπαίθρῳ παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους τῆς Ἁγίας Γενεβιέβης. Κατὰ τὸ ἔθος δὲ τοῦ νὰ συνενῶνται εἰς σωματεῖον πάντες οἱ ἀνήκοντες εἰς τὸ αὐτὸ ἐπάγγελμα, ὡς αἱ ἑταιρεῖαι καὶ συντεχνίαι τῶν ραπτῶν, τῶν ὑποδηματοποιῶν καὶ τῶν ἄλλων τεχνιτῶν, ἐσχηματίσθη *σωματεῖον* περιλαμβάνον τοὺς καταγινομένους εἰς τὰς σπουδάς, Καὶ ἐντεῦθεν ἀρχομένου τοῦ ιγ' αἰῶνος (1200) ὑπὸ τὴν ἐπιδοκιμασίαν τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου τοῦ Γ' συνέστη ἡ *σχολὴ* ἢ τὸ *πανεπιστήμιον τῶν Παρισίων*, ἔνθα καὶ ἄλλα λύκεια (colleges) ἱδρύθησαν εἴτε δι' εὐσεβῶν δωρεῶν εἴτε ὑπὸ διαφόρων θρησκευτικῶν ταγμάτων, ὑπὲρ τὰ ὁποῖα βραδύτερον προήχθη ἡ *Σορβώνη*, ἱδρυθεῖσα διὰ τὴν σπουδὴν τῆς θεολογίας ὑπὸ τοῦ θαλαμηπόλου *Λουδοβίκου τοῦ Θ' Ροβέρτου* de Sorbon.

2. Τὸ πανεπιστήμιον, τοῦ ὁποίου οἱ καθηγηταὶ καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν φοιτητῶν ἦσαν κληρικοί, ἀνῆκεν εἰς τὴν παπικὴν ἐκκλησίαν. Ἀλλὰ τὸ τιμαριουχικὸν πνεῦμα τῶν χρόνων ἐκείνων συνετέλει εἰς τὴν ἀποκέντρωσιν τοσούτου πλήθους πάσης ἡλικίας καὶ καταγωγῆς· καὶ μνημονεύονται πλεῖσται πρὸς τὸν βασιλικὸν ἐπίτροπον διαφοραὶ καὶ ἔριδες, ἕνεκα τῶν ὁποίων διεκόπτοντο τὰ μαθήματα καὶ διεσπείροντο οἱ καθηγηταὶ καὶ οἱ φοιτηταὶ εἰς ἄλλας πόλεις, ὅπου καὶ συνιστῶντο πανεπιστήμια ἐπίσης ὀνομαστά. Ἀλλὰ τὸ

πανεπιστήμιον τῶν Παρισίων, ὅπερ συνεπληρώθη ἀργότερον εἰς τέσσαρας σχολάς, ἀπὸ τοῦ ιγ΄ αἰῶνος ἦτο ἡ *μεγίστη* τῆς Εὐρώπης σχολὴ καὶ ἐγένετο τὸ *πρότυπον* τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ πανεπιστημίων.

3. Ἡ δὲ τῆς διδασκαλίας μέθοδος ἦτο λίαν σκοτεινὴ καὶ ἐπίπονος. Καὶ ὁ κύκλος τῆς φιλοσοφίας περιελάμβανε τὴν *τριτὴν* (trivium) ἤτοι γραμματικήν, διαλεκτικὴν καὶ ρητορικήν, καὶ τὴν *τετρακτὺν* (quadrivium) ἤτοι ἀριθμητικήν, γεωμετρίαν, ἀστρονομίαν καὶ μουσικήν, ὡς ἀναφέρεται καὶ εἰς τὰς ἀνωτάτας σχολὰς τοῦ Βυζαντίου. Ἀλλ' ἡ *θεολογία* ἦτο κατὰ τὸν μεσαίωνα ἡ ἐν τοῖς πανεπιστημίοις κυριαρχοῦσα ἐπιστήμη. Ἡ δὲ ὀνομαστὴ *σχολαστικὴ* θεολογία οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ φιλοσοφία ἐφηρμοσμένη. Καὶ οἱ σχολαστικοὶ φιλόσοφοι ὑποκείμενον τῶν μελετῶν καὶ ἐρευνῶν των εἶχον τὴν διδασκαλίαν τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας, τὴν ὁποίαν ἐγνώριζον ἐξ ἀνεπιτυχῶν ἀραβικῶν μεταφράσεων. Καὶ ἐφεῦρον μὲν πλῆθος τύπων καὶ ὁρισμῶν, ἀλλὰ καὶ περιέπεσον εἰς λεπτολόγους ἑρμηνείας καὶ σοφιστικὰς ἀποδείξεις ἀντιθέτως πρὸς τὸν πατέρα καὶ θεμελιωτὴν τῆς ἡμετέρας μεσαιωνικῆς ἐκκλησιαστικῆς φιλοσοφίας Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνόν, ὅστις ἀνεκεφαλαίωσεν ἄνευ κενῶν λεπτολογιῶν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς αὐτῆς φιλοσοφίας τὰ μέχρις ἐκείνου ἀποτελέσματα τῆς δογματικῆς ἀναπτύξεως. Ἡ *σχολαστικὴ* δὲ φιλοσοφία διὰ τοῦ κληθέντος *παγκοσμίου* καὶ ἀγγελικοῦ διδάκτορος Δομινικανοῦ *Θωμᾶ Ἀκυνάτου* (1226—1274) καὶ διὰ τοῦ Φραγκισκανοῦ *Δοὺνς Σκότου* (1274—1308) ἔφθασεν εἰς τὴν ἐντελεστάτην αὐτῆς διαμόρφωσιν. Ἀλλὰ καὶ ἡ μεταξὺ τῶν δύο τούτων θεολόγων ἐπιστημονικὴ ἔρις ἐξηκολούθησε καὶ παρὰ τοῖς μαθηταῖς καὶ τοῖς μοναχικοῖς τάγμασι καὶ οἱ σχολαστικοὶ πάντες διῃρέθησαν εἰς τοὺς *Θωμιστὰς* καὶ τοὺς *Σκοτιστάς*.

4. Πλὴν δὲ τῆς ξηρᾶς ταύτης νοητικῆς τῶν σχολαστικῶν

μορφώσεως ἀνεπτύχθη περὶ τοὺς χρόνους τούτους ἡ ἐπὶ τοῦ συναισθήματος μᾶλλον στηριζομένη *μυστικὴ θεολογία*, ἥτις διὰ τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς ἀγάπης τῆς καρδίας ἐζήτει νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὰ ἄδυτα τῆς θείας ἀληθείας, νεκροῦσα τὸ ὀρεκτικὸν καὶ προσπαθοῦσα νὰ ἑνωθῇ ἐν τῷ συναισθήματι κατ' εὐθεῖαν μετὰ τῆς θεότητος. Ὁ μυστικισμὸς δ' οὗτος ἰσχυρῶς ἐπενήργησεν ἐπὶ τὸν κοινωνικὸν καὶ τὸν λογοτεχνικὸν βίον. Καὶ ἂν ἡ περὶ τῆς ἄκρας ταπεινοφροσύνης διδασκαλία παρέλυε τὴν δραστηριότητα καὶ ὁ συναισθηματικὸς βίος παρῆγεν ἐνίοτε θρησκομανίαν, ἀλλ' ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ ὑπῆρξεν εὐεργετικωτάτη εἰς τὴν ἐν χυδαιότητα καὶ ἀμβλυνοίᾳ βεβυθισμένην ἀνθρωπότητα. Ὡς μυστικοὶ δὲ θεολόγοι διεκρίθησαν ὁ ὑπὸ θερμῆς εὐγλωττίας πεπροικισμένος *Βερνχάρδος* (†1153), ὁ διὰ τὴν θεωρητικὴν αὐτοῦ φρόνησιν καὶ τὴν βαθύτητα τῶν ἐννοιῶν ὀνομαστὸς Δομινικανὸς *Ἔκκαρτ* (†1329), καὶ ὁ ἐκ *Κέμπης Θωμᾶς* (†1471), ὅστις θεωρεῖται συγγραφεὺς τοῦ εἰς διαφόρους γλώσσας μεταφρασθέντος κατανυκτικοῦ βιβλίου *περὶ μιμήσεως τοῦ Χριστοῦ*.

β΄) ΠΟΙΗΣΙΣ

1. Οἱ φιλόσοφοι καὶ οἱ θεολόγοι λατινιστὶ συνεζήτουν καὶ ἔγραφον, ἀλλ' οἱ λαϊκοὶ οἱ ἀγνοοῦντες τὴν λατινικὴν εἶχον ἰδίαν γλῶσσαν τὴν λεγομένην *ρωμανικήν*, προελθοῦσαν ἐκ τῆς λατινικῆς καὶ ἐξ ἰδιωμάτων γερμανικῶν. Ἐν Γαλλίᾳ δέ, Ἰταλίᾳ, Ἱσπανίᾳ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ ὡμίλουν τότε γλώσσας, αἵτινες ὡμοίαζον πρὸς ἀλλήλας. Καὶ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ια΄ αἰῶνος ἐγεννήθη *νέα λογοτεχνία*· διότι, ἐνῷ ἡ θεολογία καὶ ἡ πολυμαθὴς φιλολογία ἐκαλλιεργεῖτο ὑπὸ τῶν κληρικῶν, ἡ *ποίησις* ἦτο κυρίως εἰς χεῖρας τῶν ἱπποτῶν. Ἦτο δὲ ἡ ποίησις τοῦ μεσαίωνος κατά τε τὴν μορφὴν καὶ τὸ περιεχόμενον ὁμοία καθ' ὅλας τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας, τοῦτο μὲν ἐκ τῆς μεγάλης ἐπικοινωνίας τῶν λαῶν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ ἱπποτισμοῦ, τοῦτο δὲ ἐκ τῆς διαδόσεως καὶ κοινῆς κα-

τανοήσεως τῶν ρωμανικῶν γλωσσῶν. Καὶ τὰ μεγάλα *κατορθώματα τῶν Φράγκων* καὶ ἡ θαυμαστὴ δόξα Καρόλου τοῦ Μεγάλου καὶ τῶν δορυφόρων αὐτοῦ ἀπήρτισαν τὸν πρῶτον *ἐπικὸν κύκλον*, οὗτινος σπουδαιότατον ἔπος εἶναι τὸ τοῦ *Ρολάνδου*, διασήμου δορυφόρου καὶ ἀνεψιοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου, κλεϊσθέντος ὡς τελείου τύπου ἱππότου ἀνωτέρου τῶν κοινῶν ἀνθρώπων, ὡς ἄλλου ὁμηρικοῦ Ἀχιλλέως. Τὸ δὲ ἄνθος τῆς ἡρωικῆς ποιήσεως τῶν Γερμανῶν εἶναι τὸ *ᾄσμα τῶν Νιβελούγγων* (Nibelungen), οὗτινος ἡ ὑπόθεσις ἐλήφθη μὲν ἐκ τῆς μεταναστεύσεως τῶν ἐθνῶν, διεσκευάσθη δὲ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ιγ΄ ἑκατονταετηρίδος ὑπὸ ἀγνώστου τινὸς ποιητοῦ.

2. Οἱ δὲ λυρικοὶ ποιηταί, οἵτινες ἐν Γερμανίᾳ μὲν ἐλέγοντο *ψάλται* τοῦ ἔρωτος, ἐν Γαλλίᾳ δὲ *ραψῳδοὶ* (troubadours), ἐμαστίγουν μὲν εἰς σατυρικὰ ᾄσματα τὴν διαφθορὰν τῶν ἠθῶν καὶ τὴν ἀσωτίαν τῶν κληρικῶν, ἀλλὰ κυρίως ὑποκείμενον τῆς ποιήσεώς των εἶχον τὰ διάφορα συναισθήματα. Ἀλλὰ τοὺς *μεγίστους ποιητὰς* τοῦ μεσαίωνος ἐγέννησεν ἡ *Ἰταλία*. Ὁ ἐκ Φλωρεντίας *Δάντης Ἀλλιγιέρης* (1265—1321) ἐν τῷ μεγαλοπρεπεῖ αὐτοῦ ἐπικῷ ποιήματι, τῇ *Θείᾳ κωμῳδίᾳ*, ὅπερ συνίσταται ἐκ τριῶν μερῶν, τῆς *Κολάσεως*, τοῦ *Καθαρτηρίου* καὶ τοῦ *Παραδείσου*, ἐδημιούργησε τὴν ποιητικὴν τῶν Ἰταλῶν γλῶσσαν καὶ συμπεριέλαβε τὴν ὅλην σοφίαν τοῦ μεσαίωνος, τὸν ὅλον θησαυρὸν τῆς τότε κτηθείσης ἐπιστήμης. Καὶ ὁ ποιητὴς μετὰ δεινότητος ἀπαραμίλλου κρίνει ὡς ἠθολόγος τὴν σύγχρονόν του κοινωνίαν. Ἐπίσης δὲ καὶ ὁ *Πετράρχας* (1304—1374), ὁ φανατικὸς θαυμαστὴς τῶν παλαιῶν συγγραφέων, διὰ τῶν πρὸς τὴν Δάφνην (Lauram) Ὠδῶν προήγαγεν εἰς ὕψιστον βαθμὸν εὐρυθμίας τὴν ποιητικὴν γλῶσσαν καὶ μεγάλως συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς παλαιᾶς λογοτεχνίας, ἐνῷ ὁ σύγχρονος τούτου *Βοκκάκιος* διὰ τοῦ *Δεκαημέρου* καὶ τῶν ἄλλων αὐτοῦ Διηγημάτων

ἐγένετο ὁ δημιουργὸς τοῦ πεζοῦ λόγου τῶν Ἰταλῶν καὶ εἰκόνισεν ἐξαίρετα τὴν διεφθαρμένην κοινωνίαν τῶν χρόνων του.

γ΄) ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ ΚΑΙ ΤΕΧΝΑΙ

1. Ἂν καὶ ὁ πεζὸς λόγος δὲν διεμορφώθη τελείως, ἔχει καὶ οὗτος θαυμαστὰ προϊόντα κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἰδίως δὲ *χρονογραφίας* καὶ *ἱστορήματα*. Μεταξὺ τούτων τὴν πρώτην θέσιν κατέχουσιν ἐν Γαλλίᾳ μὲν ὁ ἱστοριογράφος τῶν Σταυροφοριῶν καὶ τῆς Ἁγίας Γῆς *Γουλιέλμος ὁ Τύρου* καὶ ὁ τῆς τετάρτης Σταυροφορίας Γοδοφρέδος ὁ Βιλλεαρδουΐνος, ἐν Γερμανίᾳ δὲ *Ὄθων ὁ ἐκ Φρισίγγης*, ἑτεροφαλὴς ἀδελφὸς Κονράδου τοῦ Γ΄, ἐν Ἰταλίᾳ *Ἰωάννης Βιλλάνης* (†1348) συγγραφεὺς τῆς Φλωρεντίνης ἱστορίας καὶ ἐν Ἱσπανίᾳ ὁ εὐγενὴς Καταλανὸς *Μουντανέρος*, ὅστις ἀρχομένου τοῦ ιδ΄ αἰῶνος διηγήθη τὰς πράξεις τῶν βασιλέων τῆς Ἀραγωνίας κατ' ἐπικὸν πνεῦμα καὶ φυσικὴν ἀφέλειαν καὶ φιλαλήθειαν. Ἐπίσης δὲ καὶ αἱ *φυσικαὶ* καὶ *μαθηματικαὶ* ἐπιστῆμαι ἐκαλλιεργήθησαν, ἀφ' ὅτου μάλιστα οἱ κληρικοὶ τῆς Δύσεως ἀπὸ τῶν σχέσεων πρὸς τοὺς Ἕλληνας τοῦ Βυζαντίου καὶ ἀπὸ τῶν ἀραβικῶν ἐκπαιδευτηρίων ἤντλησαν μέγα μέρος τῆς θαυμασθείσης σοφίας των. Ὁ Γερμανὸς *Ἀλβέρτος ὁ Μέγας* (†1282) κατέστη περιβόητος διδάσκαλος τῆς φυσικῆς καὶ τῆς χυμικῆς. Καὶ ὁ *Ρογῆρος Βάκων* (†1294) ἐνησχολήθη μάλιστα περὶ τὰς μαθηματικὰς ἐπιστήμας, αἵτινες ἤρχισαν ἐπὶ μᾶλλον νὰ προάγωνται ἀπὸ τῆς ἐν Εὐρώπῃ διαδόσεως τῶν ἀραβικῶν λεγομένων *στοιχείων*.

2. Κατὰ τὸν μεσαίωνα καὶ ἡ *τέχνη* ὑπηρέτει τὴν θρησκείαν. Αἱ ἑλληνικαὶ ἐκκλησίαι ἐκίνησαν τὸν θαυμασμὸν τῶν Ἰταλῶν, οἵτινες ἐμιμήθησαν τὸν *βυζαντιακὸν ρυθμόν*, καὶ ὁ *ναὸς τοῦ ἁγίου Μάρκου* τῆς Ἐνετίας κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα εἶναι ἀπομίμησις τῆς Ἁγίας Σοφίας τοῦ Βυζαντίου. Ἀργότερον δὲ εἰσήχθη εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ὁ *γοτθικὸς ὀξυκόρυφος ρυθμός*. Τοῦ ρυθμοῦ τούτου, ὅστις ἔφθασεν εἰς τὴν

πλήρη αὐτοῦ τελειότητα κατὰ τοὺς ιγ΄ καὶ ιδ΄ αἰῶνας, ὁ κυριώτατος στολισμὸς εἶναι αἱ ὀξεῖαι ἁψῖδες, αἱ στοαί, οἱ ὑψιτενεῖς κίονες, οἱ εὐμήκεις πύργοι καὶ τὰ εὐμεγέθη κωδωνοστάσια. Τὸ σύστημα τοῦτο τῆς οἰκοδομίας ἤρχισεν ἐν Γαλλίᾳ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ιβ΄ αἰῶνος, μετεδόθη δὲ κατόπιν καὶ εἰς τὰς ἄλλας χώρας τῆς Εὐρώπης. Τύποι δὲ τοῦ ρυθμοῦ τούτου εἶναι ἡ Παναγία τῶν Παρισίων καὶ οἱ μητροπολιτικοὶ ναοὶ τῶν Ρημῶν, τῆς Ἀμβιανοῦ, τοῦ Στρασβούργου, τῆς Κολωνίας καὶ τοῦ Φριβούργου.

3. Μετὰ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς στενώτατα ἦσαν συνδεδεμένα οἱ ἀνδριάντες καὶ τὰ ἄλλα ἔργα τῆς *γλυπτικῆς* καὶ τῆς *ζωγραφικῆς*, ἅτινα ἔμελλον νὰ μετριάζωσι τὸ βαρὺ καὶ ἐπίπονον ἔργον τῆς τοιχοδομίας. Αἱ εἰκόνες καὶ τὰ ἀγάλματα, τὰ διάφορα κοσμήματα καὶ ἀνάγλυφα καὶ τὰ ἐφ' ἑκάστης κορυφῆς ἐπανθοῦντα ἄνθη, ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ ἐκ ξύλου, ἐλεφαντίνου ὀστοῦ καὶ χυτοῦ μετάλλου *τεχνουργήματα*, τὰ πάντα σημαίνουσι τὴν τάσιν τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς πρὸς τὸ θεῖον. Ἐπίσης καὶ οἱ σεμνοὶ τόνοι τῆς παλαιᾶς ἐκκλησιαστικῆς *μουσικῆς* ὑπηρέτουν τὴν θρησκευτικὴν εὐλάβειαν καὶ διήγειρον εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου τὸν πρὸς τὰ θεῖα πόθον.

---

§ 4. ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΙ ΚΑΙ ΟΘΩΜΑΝΟΙ

α΄) ΜΙΧΑΗΛ Ο Η΄ (1261—1282). ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ Ο Β΄ (1282—1328)

1. *Μιχαὴλ Η΄ ὁ Παλαιολόγος* μαθὼν τὴν ὑπὸ τοῦ Στρατηγοπούλου ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ βεβαιωθεὶς περὶ τῆς μεγάλης ταύτης νίκης, διηυθέτησε τὰ ἐν Νικαίᾳ πράγματα καὶ *ἦλθεν*, ὡς εἴπομεν, εἰς τὴν ἀρχαίαν καθέδραν τῆς Βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας, ὅπου μετὰ *χαρᾶς* καὶ *ἐνθουσιασμοῦ* ἐγένετο δεκτὸς ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ ἐστέφθη αὐτοκράτωρ ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ὁ Μιχαὴλ ἐπέτρεψε καὶ εἰς τοὺς Ἐνετοὺς καὶ τοὺς Γενοάτας νὰ διαμείνωσιν ἐν τοῖς προαστίοις τῆς Κωνσταντινουπόλεως αὐτόνομοι καὶ ἀπηλλαγμένοι παντὸς φόρου. Ἀλλ' ἡ ἐν Βυζαντίῳ ἀνορθωθεῖσα *Ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία* δὲν εἶχε τὴν *προτέραν* ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν *δύναμιν*. Ἡ πρωτεύουσα ἦτο *μεστὴ ἐρειπίων* καὶ ἔφερε τὰ λείψανα μεγάλων πυρκαϊῶν. Ἡ μεγάλη ἐκείνη πόλις, ἡ λαμπρὰ καὶ πολυτελὴς Κωνσταντινούπολις, βριθουσα πρότερον κειμηλίων καὶ σκευῶν ἀνεκτιμήτων καὶ μεγαλοπρεπῶν οἰκοδομημάτων, *ἐστερεῖτο* τῶν καλλίστων της *θησαυρῶν*, οἵτινες συνεσωρεύθησαν ἐν αὐτῇ ἐπὶ μακρὸν χρόνον ὑπὸ τῆς ἐμπορίας, τῆς βιομηχανίας, τῆς τέχνης καὶ τῶν κατακτήσεων τῆς πλουσιωτάτης καὶ ἰσχυροτάτης τῶν μοναρχιῶν. Τὸ δὲ κράτος ἦτο *μεγάλως περιωρισμένον*. Ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει καὶ ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ἐκυριάρχουν Λατῖνοι δυνάσται· τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου καὶ ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος ἀπετέλουν ἴδια κράτη, τὰ ὁποῖα ὁ αὐτοκράτωρ ἐζήτει νὰ καθυποτάξῃ· οἱ Τοῦρκοι κατελάμβανον μέγα μέρος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας· καὶ οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Σέρβοι ἐπίεζον ἐν Εὐρώπῃ τὸ Ἑλληνικὸν κράτος τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

2. Ἀλλὰ πλὴν τούτων Μιχαὴλ Η΄ ὁ Παλαιολόγος ἐξετέθη εἰς νέον κίνδυνον· διότι ὁ δοὺξ τῆς Ἀνδεγαυίας *Κάρολος*, ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου τοῦ Θ΄, καταλαβὼν τὸ βασίλειον τῆς ἄνω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας ἠγόρασε τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως δικαιώματα τοῦ ἐκπτώτου Λατίνου αὐτοκράτορος Βαλδουίνου τοῦ Β΄ καὶ παρεσκεύαζε *μεγάλην ἐκστρατείαν* κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Μιχαὴλ ἀκούσας ταῦτα ἔστειλε πρέσβεις πρὸς τὸν πάπαν τῆς Ρώμης ἵνα ἐμποδίσῃ τὴν τοιαύτην ἐπιχείρησιν· καὶ εἰς τὴν ἐν Λουγδούνῳ Σύνοδον (1274) ἀνεγνώρισε τὸν πάπαν ὡς κεφα-

λὴν τῆς ἐκκλησίας. Ἐντεῦθεν δὲ περιῆλθεν εἰς δεινοὺς περισπασμοὺς πρὸς τοὺς ὑπηκόους του καὶ ὑπὸ πάντων ἐμισήθη. Ἀφωρίσθη δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ πάπα· διότι δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ὑπεσχημένην ἕνωσιν. Καὶ ἔχων πόλεμον πρὸς τοὺς Τούρκους ἐν Παφλαγονίᾳ εἰς ἄκρον ἐταπεινώθη· ἀσθενήσας δ' ἐτελεύτησε τῷ 1282 καὶ ἐτάφη ὡς ἰδιώτης, μὴ ἀξιωθεὶς τῆς βασιλικῆς τιμῆς. Ἀλλ' ὁ ἀπὸ τῆς Δύσεως κίνδυνος ἀπεσοβήθη· διότι ἐν Σικελίᾳ τῷ 1282 ἐξερράγη *μεγάλη ἐπανάστασις* (Σικελικὸς ἑσπερινὸς) κατὰ τοῦ Καρόλου, ὅστις μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν.

3. Μιχαὴλ τὸν Η' διεδέχθη ὁ τούτου υἱὸς *Ἀνδρόνικος ὁ Β'*, ἀνὴρ λόγιος καὶ συνετός, ἀλλ' ἧττον πρακτικός, φρονίμως δ' ἐκυβέρνησε καὶ εὐηρέστησε τοὺς ὑπηκόους του. Πολλὴν δὲ ἔδειξε πρόνοιαν πρὸς τοὺς λογίους καὶ διώρθωσε τὴν κατάστασιν τῆς ἐκκλησίας, ἥτις διετέλει ἐν ταραχῇ διὰ τὴν ἐπὶ τοῦ Μιχαὴλ μελετηθεῖσαν ἕνωσιν. Ἀλλ' ἐφάνη ἀτυχὴς εἰς τοὺς πολέμους. Οἱ ἱππόται *Ἰωαννῖται* κατέσχον τὴν Ρόδον τῷ 1310 καὶ οἱ Λατῖνοι καὶ ἄλλας νήσους ἀνακτηθείσας ὑπὸ Μιχαὴλ τοῦ Η' ἀπέσπασαν. Νέοι δὲ τότε *πολέμιοι* ἀνεφάνησαν, οἱ *Ὀσμανίδαι* ἢ *Ὀθωμανοὶ Τοῦρκοι*.

β') ΣΥΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

1. Οἱ ἡγεμόνες τῆς ἐν τῇ Μέσῃ Ἀσίᾳ *Χοβαρεσμίας* (Χίβας) ἦσαν κατ' ἀρχὰς ὑποτελεῖς εἰς τοὺς Σελζούκους σουλτάνους τῆς Περσίας. Ἀλλὰ περὶ τὰ μέσα τοῦ ιβ' μ. Χ. αἰῶνος ἀποστατήσαντες κατέστησαν *ἀνεξάρτητοι*. Ὁ δὲ Χοβαρέσμιος ἡγεμὼν *Ἀλαεδδὶν Ταϰὰς* (1172—1200) ἐπεκτείνας τὴν ἀρχήν του κατέλυσε τὸ Σελζουκικὸν κράτος τῆς Περσίας. Καὶ ἐντεῦθεν προῆλθε τὸ μέγα καὶ ἰσχυρὸν ἐν τῇ Ἀνατολῇ *Χοβαρεσμιακὸν* κράτος, ἐναντίον τοῦ ὁποίου ἐστράφη ὁ ἱδρυτὴς

τοῦ *Μογγολικοῦ* κράτους *Τεμουτσὶν* (1163—1227). Οὗτος ἀνακηρυχθεὶς ὑπὸ τῶν Μογγόλων φυλάρχων *Δζεγγὶς Χὰν* ἤτοι *ὑπέρτατος ἡγεμών*. κατέστη κύριος ἁπασῶν τῶν χωρῶν τῆς Μέσης Ἀσίας, ἐπεχείρησε πολλοὺς πολέμους πρὸς πᾶσαν διεύθυνσιν, πανταχοῦ φέρων τὴν καταστροφήν, καὶ κατήρτισε μέγα κράτος ἀπὸ τῆς *Μαντζουρίας* καὶ τῆς *Κίνας* μέχρι τῆς σημερινῆς Ρωσίας. Οἱ δὲ διάδοχοι τοῦ Δζεγγὶς Χὰν ἐξακολουθοῦντες τὰς κατακτήσεις ἐπεξέτειναν τὸ κράτος των μέχρι τῆς *Βαλτικῆς* θαλάσσης. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἦτο ἀδύνατον νὰ διατηρηθῇ ἡ ἑνότης τοσοῦτου ἀπεράντου κράτους, ἤδη πρὸ τοῦ τέλους τοῦ ιγ' αἰῶνος διελύθη τὸ μέγα Μογγολικὸν κράτος καὶ προέκυψαν διάφορα ἰδιαίτερα κράτη.

2. Τοῦρκος δὲ φύλαρχος *Σουλεϊμὰν* καλούμενος ἔχων πρότερον μισθοφορικὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν ἐν Χοβαρεσμίᾳ καὶ φεύγων τὴν φοβερὰν ἐπιδρομὴν τοῦ Δζεγγὶς Χὰν ἔρθασεν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Εὐφράτου. Καὶ ὁ μὲν Σουλεϊμὰν διαβαίνων τὸν Εὐφράτην ἐπνίγη, εἷς δὲ τῶν τεσσάρων αὐτοῦ υἱῶν ὁ *Ἐρτογρουλ* μετ' εὐαρίθμων ὀπαδῶν του προσῆλθε παρὰ τῷ σουλτάνῳ τοῦ Ἰκονίου *Ἀλαεδδὶν* καὶ βοηθήσας αὐτὸν ἐπιτυχῶς ἔλαβεν ὡς τιμάριον μικράν τινα χώραν παρὰ τὴν *Προῦσαν*. Τὸν Ἐρτογρουλ δ' ἀποθανόντα τῷ 1289 ἐκληρονόμησεν ὁ υἱός του *Ὀθωμὰν* ἢ *Ὀσμάν*, ὅστις ἀναγνωρισθεὶς ἄρχων ὑποτελὴς τοῦ Ἀλαεδδὶν ηὔξησε ταχέως τὴν μικρὰν αὐτοῦ ἡγεμονικὴν κτῆσιν. Καὶ μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ Σελζουκικοῦ κράτους τοῦ Ἰκονίου τὸ μὲν ἀνατολικὸν τμῆμα αὐτοῦ ἦτο ὑπὸ τοὺς Μογγόλους, αἱ δὲ δυτικαὶ μωαμεθανικαὶ χῶραι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τὰς ὁποίας πρότερον ἐκυβέρνων διοικηταὶ ὑπὸ τὸν σουλτᾶνον τοῦ Ἰκονίου, ἐγένοντο *ἰδιαίτερα κράτη* καὶ οἱ διοικηταὶ αὐτῶν *ἀνεξάρτητοι κληρονομικοὶ ἡγεμόνες*. Τοιοῦτος ἀνεξάρτητος ἡγεμὼν κατέστη ἤδη ἐν τῇ Βιθυνίᾳ ὁ Ὀθω-

μάν, ὅστις ἐλευθέρως ἐπεκτείνων τὰ ὅρια τῆς ἀρχικῆς ἐπικρατείας του ἀφήρεσε παρὰ τῶν Ἑλλήνων οὐκ ὀλίγους γειτονικοὺς τόπους καὶ τῷ 1326 ἐπολιόρκητε τὴν πρωτεύουσαν πόλιν τῆς Βιθυνίας *Προῦσαν*· καὶ ἀποθνήσκων κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ηὐτύχησε νὰ μάθῃ τὴν κατάληψιν τῆς πόλεως ταύτης, ἡ ὁποία καὶ κατέστη ἕδρα τῆς *Ὀθωμανικῆς μοναρχίας*.

3. Τὸν ἀρχηγέτην τῆς *δυναστείας τῶν Ὀθωμανῶν* διαδέχεται ὁ υἱός του *Οὐρχὰν* (1326 — 1361), ὅστις ἔχων βοηθοὺς τὸν ἀδελφόν του *Ἀλαεδδὶν* καὶ τὸν περίφημον *Καραχαλὴλ Τσεντερελὶ* διωργάνωσε πολιτικῶς καὶ στρατιωτικῶς τὸ Ὀθωμανικὸν κράτος καὶ προσέδωκεν εἰς αὐτὸ *νέαν δύναμιν*, ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικήν. Ἡ *ταχεῖα* δὲ καὶ *θαυμαστὴ ἀνάπτυξις* τῆς δυνάμεως τῶν Ὀθωμανῶν προῆλθεν ἐκ τοῦ ὅτι τὸ κράτος τοῦτο ἱδρύθη ὑπὸ ἀνδρείων πολεμιστῶν καὶ ἐστηρίχθη ἐπὶ στρατιωτικῆς τιμαριουχικῆς ἀριστοκρατίας, προσείλκυσε δὲ διὰ διαφόρων ἀμοιβῶν καὶ ὑποσχέσεων πολλοὺς ἀρνησιθρήσκους καὶ ἀνέλαβε τοὺς ἐναντίον τῶν Χριστιανῶν πολέμους μετὰ μεγάλου θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ. Ὁ *στρατὸς* δὲ συνίστατο ἀπὸ τοῦ ἐλαφροῦ ἱππικοῦ τῶν *δρομέων* (*ἀκιντζὶ*) καὶ τοῦ βαρέως ὡπλισμένου ἱππικοῦ τῶν τιμαριούχων (*σπαχὶ*) καὶ ἐκ τοῦ πεζικοῦ, συγκροτουμένου ἐκ πολλῶν στρατιωτικῶν συστημάτων. Τούτων σπουδαιότατον ὑπῆρξε διὰ τῆς ἐκ Χριστιανῶν στρατολογίας *(παιδομαζώματος)* τὸ φοβερὸν τάγμα τῶν *γενιτσάρων*.

γ') ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ Ο Γ' (1328–1341) ΚΑΙ ΙΩΑΝΝΗΣ Ο Ε' (1341–1391).

1. Τὸ Βυζαντιακὸν κράτος εὑρίσκετο εἰς *οἰκτρὰν* ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν κατάστασιν. Ἀνδρόνικος δὲ ὁ Β' προσλαβὼν συμβασιλέα τὸν ἔγγονόν του *Ἀνδρόνικον τὸν Γ'*, περιῆλθεν εἰς ἔριδας πρὸς τοῦτον. Ἀλλ' ὁ Ἀνδρόνικος Γ' ἀποχωρήσας

εἰς Ἀδριανούπολιν ἦρχεν ἐκεῖ πολεμῶν πρὸς τὸν πάππον του. Τέλος δὲ τῷ 1328 ὑπερίσχυσεν ὁριστικῶς Ἀνδρόνικος ὁ Γ' (1328—1341), καὶ Ἀνδρόνικος ὁ Β' ἀποχωρήσας εἰς μοναστήριον ἀπέθανε τῷ 1332. Ἀλλ' ὁ Οὐρχὰν ἐκ τῆς Προύσης ὁρμώμενος ἐπεξέτεινε τὰς ἐπιδρομάς του μέχρι τοῦ Βοσπόρου. Καὶ ἐπῆλθε μὲν τῷ 1330 Ἀνδρόνικος ὁ Γ' κατὰ τῶν ἀκαθέκτως προχωρούντων Ὀθωμανῶν, ἀλλ' ἡττηθεὶς ἐν *Φιλοκρήνῃ* ἀπώλεσε καὶ τὰς ἄλλας ἱστορικὰς πόλεις *Νίκαιαν* καὶ *Νικομήδειαν* καὶ μετ' αὐτῶν πᾶσαν τὴν Βιθυνίαν μέχρι τῶν ὀχθῶν τοῦ Βοσπόρου. Τότε ἅπας ὁ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Ἑλληνισμὸς ἦτο εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Ὀθωμανῶν καὶ τῶν ἄλλων Τουρκικῶν δυναστειῶν.

2. Ἀνδρόνικος ὁ Γ' ἀποθνήσκων ἀφῆκε διάδοχον ἀνήλικον τὸν υἱόν του *Ἰωάννην τὸν Ε'* (1341—1391) ὑπὸ τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ φίλου του *Ἰωάννου (ΣΤ') τοῦ Καντακουζηνοῦ*. Ἀλλ' οὗτος διχονοήσας πρὸς τὴν βασιλομήτορα *Ἄνναν* καὶ ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τῶν Σέρβων καταλαμβάνει τὸ Διδυμότειχον καὶ ἱδρύει ἐν αὐτῷ ἰδίαν κυβέρνησιν. Καὶ οἱ δύο αὐτοκράτορες περιῆλθον εἰς *ἐμφυλίους πολέμους*, καθ' οὓς συνεμάχουν μετὰ Σέρβων, Βουλγάρων καὶ Τούρκων ἐργαζόμενοι πρὸς πραγματικὸν ὄφελος τῶν συμμάχων των.

3. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους μεγάλως ἐπεξέτεινον τὸ τὸ κράτος των οἱ *Σέρβοι*. Οὗτοι ἤδη ἐπὶ τῆς ἀθλίας κυβερνήσεως τῶν Ἀγγέλων ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα των *Στέφανον Νεμάνιαν* ἀπηλλάγησαν ἐντελῶς τῆς κυριαρχίας τῶν Ἑλλήνων καὶ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας Μιχαὴλ τοῦ Η' ὁ Νεμανίδης βασιλεὺς (κράλης) *Στέφανος Οὐρὸς Β'* ἐπεξέτεινε τὸ κράτος του καὶ πρὸς τὴν βόρειον Μακεδονίαν. Ὁ δὲ ὑποστηρίξας τὸν Καντακουζηνὸν ὀνομαστότατος βασιλεὺς τῶν Σέρβων *Στέφανος Δουσσὰν* (1331 — 1355) ἐπωφελούμενος τὰς

ἐμφυλίους ἔριδας τῶν Ἑλλήνων αὐτοκρατόρων κατέλαβε τὴν Μακεδονίαν πᾶσαν πλὴν τῆς Θεσσαλονίκης, τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὴν Ἤπειρον καὶ ἐστέφθη ἐν Σκοπίοις ὡς *Τσάρος Σέρβων καὶ Ἑλλήνων*. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ὀθωμανοὶ τότε κατέλαβον πολλὰς ἑλληνικὰς κτήσεις ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Προσκληθεὶς δὲ ὁ Οὐρχὰν εἰς βοήθειαν τοῦ Καντακουζηνοῦ ἔπεμψε μετὰ στρατιωτικῆς δυνάμεως τὸν υἱόν του *Σουλεϊμάν*, ὅστις διαπεραιωθεὶς εἰς τὴν Θρᾴκην κατέλαβε τῷ 1354 τὴν *Καλλίπολιν* καὶ κατέστησεν αὐτὴν ἐν Εὐρώπῃ ὁρμητήριον τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους. Ἐπὶ τούτοις ἀθυμήσας Ἰωάννης ΣΤ' ὁ Καντακουζηνὸς ἀπεχώρησε τῆς ἀρχῆς καὶ ἐκλείσθη ἐν μοναστηρίῳ (1356), ἔμεινε δὲ μόνος κύριος τοῦ ἐξησθενημένου Ἑλληνικοῦ κράτους *Ἰωάννης Ε' ὁ Παλαιολόγος*.

4. Ἐν δὲ τῷ Ὀθωμανικῷ κράτει τὸν Οὐρχὰν διαδέχεται ὁ δευτερότοκος αὐτοῦ υἱὸς *Μουρὰτ ὁ Α'* (1361—1389). Ἐπὶ τούτου οἱ Ὀθωμανοὶ κατέλαβον τὸ Διδυμότειχον, τὴν Ἀδριανούπολιν (1361), τὴν Φιλιππούπολιν καὶ ἄλλας πόλεις τῆς Θρᾴκης· καὶ καταστήσαντες ὑποτελῆ (1366) τὸν βασιλέα τῶν Βουλγάρων εἰσῆλθον εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ὁ Ἕλλην Αὐτοκράτωρ οὐδεμίαν ἐξ ἰδίων ἠδυνήθη νὰ ἀντιτάξῃ δύναμιν· μάτην δὲ ἐπεκαλέσθη τὴν συνδρομὴν τῶν Εὐρωπαίων· καὶ μετὰ πολλὰς ἀποτυχίας ἠναγκάσθη τῷ 1370 νὰ συνομολογήσῃ *εἰρήνην* πρὸς τὸν Μουράτ, καὶ ὑπέσχετο νὰ καταβάλλῃ αὐτῷ ἐτήσιον φόρον ὑποτελείας.

5. Μετὰ τοῦτο ὁ Μουρὰτ εἰσελάσας εἰς τὴν Ἀλβανίαν κατέλαβε τὴν *Κρόιαν* καὶ εἶτα κατέστησεν ὑποτελῆ τὸν βασιλέα τῆς Σερβίας *Λάζαρον*. Ἀλλὰ μαθὼν τὸν *συνασπισμὸν* τῶν ἄλλων ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ Τουρκικῶν κρατῶν ἐπῆλθε ταχέως κατ' αὐτῶν, διέλυσε τὴν συμμαχίαν των καὶ καθυπέταξε τουρκικάς τινας χώρας. Ἐπιστρέψας δὲ εἰς τὴν Εὐρώπην ἐκυρίευσε

τῷ 1386 τὴν *Θεσσαλονίκην*, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν, ἠχμαλώτισε τὸν ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων *Σίσμαν* καὶ *κατέλυσε* τὸ Βουλγαρικὸν κράτος. Ἡ τοιαύτη δὲ πρόοδος τῶν Ὀθωμανῶν συνήνωσεν ἐναντίον τοῦ Μουρὰτ τοὺς περὶ τὸν Δανούβιον κατοικοῦντας χριστιανικοὺς λαούς, Σέρβους, Βοσνίους, Κροάτας, Βλάχους, Πολωνούς, Οὔγγρους καὶ Ἀλβανούς. Ἀλλ' ἐν τῇ μεγάλῃ *μάχῃ τοῦ Κοσσυφοπεδίου* τῷ 1389 κατετροπώθη ὁλοσχερῶς ὁ συνηνωμένος στρατὸς τῶν λαῶν τούτων. Μετὰ δὲ τὴν νίκην ταύτην ὁ Μουρὰτ περιερχόμενος τὸ πεδίον τῆς μάχης ἐδολοφονήθη ὑπό τινος τολμηροῦ τραυματίου, τοῦ Σέρβου *Μίλος Κοβίλοβιτς*.

δ') ΜΑΝΟΥΗΛ Β' (1391—1424) ΚΑΙ ΙΩΑΝΝΗΣ Η' 1424—1449).

1. Ἰωάννην τὸν Ε' τελευτήσαντα τῷ 1391 μετὰ μακρὰν ἀλλὰ δυστυχῆ βασιλείαν διαδέχεται ὁ υἱός του *Μανουὴλ ὁ Β'*. Ἐπὶ τούτου ὁ σουλτᾶνος *Βαγιαζὴτ ὁ Α'* (1389—1403), ὁ υἱὸς τοῦ Μουρὰτ τοῦ Α', ὁ ἐπονομασθεὶς *Γιλδιρὶμ* ἤτοι *Λαῖλαψ* ἢ *Κεραυνός*, ἀνὴρ δεινὸς εἰς τὰ πολεμικὰ ἔργα καὶ ὁρμητικός, ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη ἀπέκλεισε τὴν Κωνσταντινούπολιν· ἐν δὲ τῇ Ἀσίᾳ ὁ Βαγιαζὴτ κατανικήσας πολλοὺς Τούρκους ἡγεμόνας προσήρτησεν εἰς τὸ κράτος του τὸ πλεῖστον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας· καὶ ἐπανελθὼν εἰς τὴν Εὐρώπην κατέστησεν ὑποτελῆ τὸν ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας καὶ ἐπέδραμε τὴν Οὐγγαρίαν. Τότε δὲ ὁ βασιλεὺς τῶν Οὔγγρων *Σιγισμοῦνδος*, ὁ *Ἰωάννης* τῆς Βουργουνδίας καὶ πολλοὶ ἄλλοι *Γερμανοὶ* καὶ *Γάλλοι* εὐγενεῖς προχωροῦσι μέχρι τῆς Βουλγαρίας καὶ καταλαμβάνουσιν ἀκωλύτως πολλὰ φρούρια κατεχόμενα ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν. Ἀλλὰ *παρὰ τὴν Νικόπολιν* τῷ 1396 ὁ Βαγιαζὴτ ἐκέρδισε *μεγάλην νίκην* πρὸς τὸν ἡνωμένον στρατὸν τῶν Εὐρωπαίων. Εἶτα δὲ ἐστράφη κατὰ τῶν χωρῶν τῆς κυρίως Ἑλλάδος· καὶ καταλα-

βῶν τὰς πλείστας τῶν πόλεων τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Μέσης Ἑλλάδος προσέβαλε καὶ τὸ *δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Βοιωτίας*, ἔνθα ἀπὸ τοῦ 1387 ἦρχεν ὁ ἐκ Φλωρεντίας καταγόμενος ἰσχυρὸς δυνάστης τῆς Κορίνθου *Ραινέριος Ἀτζαγιώλης*, ἀντικαταστήσας τὴν ἀπὸ 1316 δυναστεύουσαν ἐκεῖ ἑταιρείαν *τῶν Ἱσπανῶν Καταλανῶν*. Ἀπὸ δὲ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος ἔπεμψε κατὰ τῆς Πελοποννήσου στρατόν, ὅστις ἐλεηλάτησε πᾶσαν ἐκείνην τὴν χερσόνησον.

2. Ὅτε δὲ ὁ Βαγιαζὴτ στενώτερον *ἀπέκλεισε* τὴν Κωνσταντινούπολιν (1398), ὁ Μανουὴλ ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Εὐρώπην, ἵνα ζητήσῃ βοήθειαν. Καὶ τότε ἀνεγνωρίσθη *αὐτοκράτωρ* ὡς *ἐπίτροπος* τοῦ Μανουὴλ ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ, υἱὸς δὲ Ἀνδρονίκου τοῦ Γ', *Ἰωάννης ὁ Ζ'*, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὁ Βαγιαζὴτ εἰσήγαγεν ἐν Κωνσταντινουπόλει *κριτὴν* (καδῆν), ἵνα διακρίνῃ τὰς μεταξὺ τῶν Μωαμεθανῶν συμβαινούσας διαφοράς, καὶ παρέλαβε πάντα ὅσα εἶχον οἱ Ἕλληνες μέχρι Σηλυμβρίας καὶ αὐτὴν τὴν Σηλυμβρίαν. Ἀλλ' ἕτερος τότε ἀνεφάνη κατακτητής, ὁ περιβόητος *Μογγόλος Ταμερλᾶνος* (Τιμοὺρ Λέγκ) ὡς ἄλλος Δεγγὶς Χάν· καὶ ὁ Βαγιαζὴτ ἔλυσε τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἵνα ἀποκρούσῃ τοὺς Μογγόλους. Γενομένης δὲ ἐν *Ἀγκύρᾳ κρισίμου μάχης* τῷ 1402 ἡττήθησαν οἱ Ὀθωμανοὶ καὶ συνελήφθη αἰχμάλωτος ὁ Βαγιαζήτ, ὅστις μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν. Ὁ Ταμερλᾶνος τιμωρήσας οὕτω τὸν Βαγιαζὴτ ἐγκατέστησε τοὺς ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐκβληθέντας Τούρκους δυνάστας, ὑπὸ τῶν ὁποίων εἶχε προσκληθῆ, ἐπήνεγκε δὲ καὶ καθ' ὅλην τὴν Μικρὰν Ἀσίαν μεγάλην ἐρήμωσιν καὶ καταστροφήν. Πρὸς τὸν Ταμερλᾶνον ἔπεμψε πρεσβείαν ὁ ἐξ Εὐρώπης τότε ἄπρακτος ἐπανακάμψας Μανουὴλ καὶ ἄλλοι ἡγεμόνες, ὡς καὶ οἱ καταλύσαντες τὴν δυναστείαν τοῦ Σαλαδίνου *Μαμελοῦκοι* (ἤτοι

μισθοφόροι) Μωαμεθανοὶ σουλτᾶνοι τῆς Αἰγύπτου. Μετ' ὀλίγον δὲ ὁ Ταμερλᾶνος ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἀσίαν.

3. Ὁ Μανουὴλ μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του ἐξορίσας Ἰωάννην τὸν Ζ' εἰς τὴν Λῆμνον ἀνέλαβε μόνος τὴν βασιλείαν. Ἦτο ἀνὴρ ἐνάρετος καὶ λόγιος· γέρων δὲ γενόμενος τῷ 1424 ἀπεχώρησε τῆς ἀρχῆς· καὶ ὁ τούτου πρεσβύτερος υἱὸς *Ἰωάννης ὁ Η'* ἀνέλαβε τὴν βασιλείαν. Ἐπὶ τούτου ὁ σουλτᾶνος *Μουρὰτ ὁ Β'* ὁ διαδεχθεὶς τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ διάδοχον τοῦ Βαγιαζὴτ *Μωάμεθ τὸν Α'* (1403—1421) ἐκυρίευσε τῷ 1431 τὴν ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν ἀπὸ τοῦ 1424 κατεχομένην Θεσσαλονίκην καὶ ἀδιαλείπτως ἐξεπολιόρκει τὰς χώρας τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους, ὥστε ἡ πρωτεύουσα καὶ τινα ἀσήμαντα χωρία ἔμειναν εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Ἰωάννης ὁ Η' στέρξας τὴν ἕνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν ἔπλεε τῷ 1437 εἰς τὴν Ἰταλίαν μετὰ τοῦ πατριάρχου *Ἰωσὴφ* καὶ λοιπῶν ἀρχιερέων καὶ ἐλλογίμων ἀνδρῶν πρὸς συγκρότησιν Συνόδου· ἀφῆκε δὲ ἐπίτροπον ἐν τῇ βασιλευούσῃ τὸν νεώτερον αὐτοῦ ἀδελφὸν *Κωνσταντῖνον*. Οὗτος ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ θ' Φεβρουαρίου τοῦ 1404. Ἦτο *κόσμιος* τοὺς τρόπους καὶ *χρηστὸς* τὰ ἤθη, *ἐνάρετος* δὲ καὶ *γενναῖος*· εἶχε θαυμαστὴν εἰς τὰς μαθήσεις ἐπίδοσιν· καὶ διὰ τὰ τοιαῦτα προτερήματα οὐ μόνον ὑπὸ τῶν γονέων καὶ τῶν ἀδελφῶν του ἀλλὰ καὶ ὑπὸ παντὸς τοῦ λαοῦ ἠγαπᾶτο. Ἤδη δὲ ὢν εἰκοσαετὴς ἐκυβέρνησεν ἐπ' ὀλίγον ἐπιτροπεύων ἀπόντα τὸν αὐτοκράτορα· καὶ φρόνιμος καὶ δραστήριος ὢν πάντας εὐηρέστησεν. Τῷ 1427 διωρίσθη δεσπότης τῆς Πελοποννήσου καὶ νυμφευθεὶς τὴν ἀνεψιὰν *Καρόλου τοῦ Τόκκου*, ἑνὸς τῶν ἐν Ἑλλάδι Λατίνων ἡγεμόνων, ἔλαβε προῖκα καὶ προσήρτησεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ τὰ δυτικὰ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τὰ βόρεια τῆς Πελοποννήσου. Ἐπειδὴ δὲ οἱ κατέχοντες τὰς Πάτρας ἀνθίσταντο, κατέλαβε ταύτας διὰ πολέ-

μου καὶ ἐξεδίωξεν ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος τοὺς Λατίνους. Ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰντισταθῇ πρὸς τοὺς μέχρι τῆς Ἠπείρου προελάσαντας Τούρκους. Ὅτε δὲ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ὁ Η' ἔπλευσεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, διώκει ὁ Κωνσταντῖνος τὰ τῆς βασιλείας ὡς ἐπίτροπος. Ἐν *Φερράρᾳ* δὲ οἱ ἡμέτεροι κατελήφθησαν ὑπὸ νόσου καὶ ἐκεῖθεν ἦλθον εἰς τὴν *Φλωρεντίαν*, *ὅπου ἐκυρώθη ἡ ἕνωσις* (1439). Καὶ ὁ μὲν πατριάρχης Ἰωσὴφ ἀπέθανεν ἐν Ἰταλίᾳ κατὰ τὴν Σύνοδον, ὁ δὲ Ἰωάννης ἐπιστρέψας ἦτο εἰς πολλὰς θλίψεις καὶ δυσφορίας, τὸ μὲν διὰ τὴν ταραχὴν τῆς ἐκκλησίας ἕνεκα τῆς συνομολογηθείσης ἑνώσεως, τὸ δὲ διὰ τὴν ταπείνωσιν τῆς αὐτοκρατορίας.

4. Ἀπέναντι τῆς κατακτητικῆς ὁρμῆς Μουρὰτ τοῦ Β' ἀντεπεξῆλθον δύο ἥρωες, ὁ Οὖγγρος στρατηγὸς *Ἰωάννης Οὐνιάδης*, ἄρχων τῆς Τρανσυλβανίας, καὶ ὁ Ἀλβανὸς *Γεώργιος Καστριώτης*, ὁ τιμητικῶς ἐπικληθεὶς *Σκενδέρβεης* (ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος). Ὁ Ἰωάννης Οὐνιάδης ἐπεχείρησε τῷ 1443 τὴν λεγομένην *μακρὰν στρατείαν*, καθ' ἣν ἐντὸς πέντε μηνῶν προχωρήσας ἀπὸ τῆς Πέστης μέχρι τοῦ Αἵμου ἐκέρδισε *πολλὰς νίκας* ἐναντίον τῶν Ὀθωμανῶν. Ὁ σουλτᾶνος Μουρὰτ πτοηθεὶς ἔστερξεν εἰρήνην καὶ ἀπαυδήσας ἐκ τῶν συνεχῶν στρατειῶν καὶ τῶν πολλῶν μεριμνῶν ἀπεσύρθη εἰς τὴν Μαγνησίαν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, παραδώσας τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν δεκατετραετῆ υἱόν του *Μωάμεθ*. Ἀλλ' ὁ πάπας *Εὐγένιος ὁ Η'* ἐνόμισε τότε εὐκαιρίαν νέας *σταυροφορίας* κατὰ τῶν Τούρκων, τῆς ὁποίας μετέσχον ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας *Λαδίσλαος ὁ Δ'* μετὰ τοῦ Οὐνιάδου καὶ ἄλλοι Εὐρωπαῖοι ἡγεμόνες. Μαθὼν ταῦτα ὁ Μουρὰτ ἐπῆλθε μετὰ στρατοῦ καὶ ἀπροσδοκήτως ἔφθασεν εἰς τὴν Βάρναν, ὅπου ἦτο ἐστρατοπεδευμένος ὁ εὐρωπαϊκὸς στρατός. Τότε συνεκροτήθη τῷ 1444 ἡ πολυθρύλητος *παρὰ τὴν Βάρναν* μάχη, καθ' ἣν οἱ Σταυροφόροι ὑπέστησαν φοβερὰν καταστροφὴν καὶ ἔπεσεν ἡρωικῶς μαχόμενος ὁ βασιλεὺς Λαδίσλαος. Μετὰ δὲ τὴν νίκην ταύτην ἐστράφη ὁ Μουρὰτ κατὰ τῆς Ἀλβανίας, ὅπου γενναίως ἠγωνίζετο ὁ ἥρως Καστριώτης καὶ ἀποκρούσας τρεῖς συνεχεῖς ἐπιθέσεις τοῦ Μουρὰτ ἀπέρριψε καὶ τὰς προτάσεις αὐτοῦ ὅπως ἀναγνωρισθῇ ὑποτελὴς ἡγεμὼν τῆς Ἀλβανίας.

ε') ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΚΑΙ ΑΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ (1453).

1. Μετὰ τὸν θάνατον Ἰωάννου τοῦ Η' αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου ἀνηγορεύθη *Κωνσταντῖνος ὁ ΙΑ'* τῇ ς' Ἰανουαρίου 1449· καὶ ἀφήσας ἐν Πελοποννήσῳ τοὺς ἀδελφούς του *Δημήτριον* καὶ *Θωμᾶν* τῇ ιβ' Μαρτίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐγένετο δεκτὸς μετὰ χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης πολλῆς. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος πλὴν τῆς Πελοποννήσου καὶ νήσων τινῶν τοῦ Αἰγαίου ἦρχε χώρας μόλις ἐκτεινομένης πέρα τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τῷ δὲ 1451 ἀνέβη τὸν ὀθωμανικὸν θρόνον ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος Μουρὰτ τοῦ Β' *Μωάμεθ ὁ Β'*, *ἀνὴρ γενναῖος, συνετός, ἐλευθέριος, τολμηρὸς* καὶ *φιλόδοξος*. Πρὸς τοῦτον στέλλει πρέσβεις ὁ Κωνσταντῖνος ἵνα ἐκφράσῃ συγχαρητήρια ἐπὶ τῇ ἀναρρήσει του καὶ ὅρκοι γίνονται ὅτι ἐν εἰρήνῃ καὶ ὁμονοίᾳ θὰ διατελέσωσιν. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ Μωάμεθ κατεσκεύασεν ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς παραλίας τοῦ Βοσπόρου *πύργον ὀχυρὸν (Ρούμελι-Ἰσὰρ)* ἀπέναντι τοῦ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς παραλίας ὑπὸ τοῦ Βαγιαζὴτ οἰκοδομηθέντος πύργου *(Ἀνατολὶ-Ἰσάρ)*.

2. Ἀρχομένου δὲ τοῦ ἔαρος τοῦ 1452 συνηθροίσθησαν ἅπαντες οἱ Τοῦρκοι ὑπάλληλοι· καὶ ὁ σουλτᾶνος ἀναχωρήσας ἐξ Ἀδριανουπόλεως ἔφθασεν εἰς Καλλίπολιν καὶ τῇ κς' Μαρτίου εἰς τὸν Βόσπορον. Εὐνόητον δὲ εἶναι ὅτι ἐκ τούτου τὰ πέριξ τῆς Κωνσταντινουπόλεως οὐκ ὀλίγον ἔπασχον ἐκ τῶν Τούρκων.

Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κωνσταντῖνος προσεκάλεσε πάντας τοὺς ἐκτὸς τῆς πόλεως οἰκοῦντας νὰ εἰσέλθωσιν ἐντὸς αὐτῆς. Ἐπερατώθη δὲ καὶ τοῦ φρουρίου ἡ οἰκοδομὴ καὶ ἐγκατέστη *φρουρὰ* τετρακοσίων ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν *Φερουζ βέην*. Τότε προσῆλθεν εἰς τὸν σουλτᾶνον Οὔγγρος κατασκευαστὴς τηλεβόλων ὀνόματι *Ὀρβάν*, ὅστις ὑπεσχέθη νὰ χύσῃ τηλεβόλον δυνάμενον οὐχὶ μόνον τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τῆς Βαβυλῶνος νὰ κατασυντρίψῃ.

3. Τότε ὁ Κωνσταντῖνος βλέπων τὸν ἀπειλοῦντα κίνδυνον ἔπεμψε πρέσβεις πρὸς τὸν πάπαν *Νικόλαον τὸν Ε'* παρακαλῶν τοῦτον νὰ προτρέψῃ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως ἵνα σταυροφορήσωσι, καὶ ἐδέχετο τὴν ἀπαιτουμένην ἕνωσιν. Ἐστάλη δὲ ὁ Ἕλλην τὸ γένος καρδινάλιος *Ἰσίδωρος* (πρώην Κιέβου)· καὶ ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐτελέσθη λειτουργία ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως τῇ ιϐ' Δεκεμβρίου τοῦ 1452. Ἀλλὰ ὁ κλῆρος καὶ ὁ λαὸς ἦσαν διηρημένοι εἰς δύο κόμματα· καὶ ὁ μέγας ναύαρχος *Λουκᾶς Νοταρᾶς* ἔλεγε «*κρειττότερόν ἐστιν ἰδεῖν ἐν μέσῃ τῇ πόλει φακιόλιον βασιλεῦον Τούρκων ἢ καλύπτραν λατινικήν*». Ἐπίσης δὲ καὶ ὁ μοναχὸς *Γεώργιος ὁ Σχολάριος* ἐγκλεισθεὶς ἐν τῷ κελλίῳ του ἐν τῇ μονῇ τοῦ Παντοκράτορος ἐξεφράζετο ἐγγράφως κατὰ τῆς ἑνώσεως. Καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ λαοῦ οὕτως ἐφρόνει. Ὁ Ἰσίδωρος ἦλθε μετὰ πεντήκοντα ἀνδρῶν· καὶ πέντε ἑνετικαὶ τριήρεις ἀπεφασίσθη νὰ κρατηθῶσι πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πόλεως. Καὶ τῇ κϛ' Ἰανουαρίου τοῦ 1453 ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ Γενοάτης *Ἰωάννης Ἰουστινιανὸς* ἄγων δύο πλοῖα καὶ ἑπτακοσίους ἄνδρας. Αὕτη ἦτο ἡ μεγίστη βοήθεια, τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ἀπὸ τῆς Εὐρώπης ἡ πιεζομένη πόλις. Καὶ παρῆλθε μὲν ὁ χειμὼν ἄνευ πολεμικῶν πράξεων, ἀλλ' ὁ ἀσιατικὸς στρατὸς δεινῶς κατεῖχε τὰ πέριξ τῆς πόλεως.

4. Ὁ μεγαλεπήβολος Μωάμεθ ὁ Β' εἶχε στρατὸν περὶ τὰς 160 χιλιάδας καὶ στόλον ἐξ 145 πλοίων, διὰ τῶν ὁποίων ἐπεχείρησε τὴν *πολιορκίαν* τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἥτις κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην ὥραν εἶχε μόνους 4973 προμάχους, εἰς τοὺς ὁποίους προσετέθησαν καὶ δισχίλιοι περίπου ξένοι. Ἀλλ' ἡ κυριωτάτη αὐτῆς ἰσχὺς συνίστατο εἰς τὰ περιβάλλοντα καὶ τὰς τρεῖς πλευρὰς τείχη καὶ τοὺς ἑκατὸν δώδεκα πύργους της. Ἤδη δὲ ἀπὸ τοῦ Φεβρουαρίου κατῆλθε τὸ μέγα τηλεβόλον συρόμενον ὑπὸ τριάκοντα ἁμαξῶν. Καὶ σύμπας ὁ στρατὸς τῶν πολεμίων μέχρις ἑνὸς μιλίου ἀπὸ τῆς πόλεως ἐστρατοπέδευσε τῇ ς' Ἀπριλίου τοῦ 1453 πρὸ τῆς πύλης τοῦ *Ρωμανοῦ* (Τόπ καποῦ) καὶ τοῦ *Πολυανδρίου* (Ἐδιρνὲ καποῦ), ἐνῷ ὁ γαμβρὸς τοῦ σουλτάνου *Ζαγανὸς πασᾶς* καὶ ὁ *Καρατζὰ βέης* κατέλαβον μετὰ τινων χιλιάδων στρατιωτῶν τοὺς πέραν τοῦ Κερατίου κόλπου τόπους, ὅπου σήμερον εἶναι ἡ τότε ἀκατοίκητος *Περαία*· καὶ ὁ στόλος ἐνανυλόχει περὶ τὸ *Διπλοκιόνιον*. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἀφῆκε τὰ ἀνάκτορα, ἵνα καταλάβῃ τὴν ἐν τῷ στρατῷ τάξιν, τὴν ὁποίαν μέχρι τελευτῆς ἡρωικῶς διεφύλαξεν. Ἦτο δὲ ἡ θέσις αὐτοῦ ἀπέναντι τοῦ στρατηγείου τοῦ σουλτάνου παρὰ τὴν πύλην τοῦ Ρωμανοῦ, καθ' ἣν διευθύνετο καὶ τὸ μέγα τηλεβόλον. Παρ' αὐτὸν ἦτο καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Ἰουστινιανός· τὸ δὲ λοιπὸν τοῦ εὐαρίθμου στρατοῦ τῶν Ἑλλήνων διεμερίσθη καθ' ὅλην τὴν ἀπέραντον ἔκτασιν τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

5. Μετά τινας δὲ ἀψιμαχίας τῇ κ' Ἀπριλίου ἓν αὐτοκρατορικὸν πλοῖον ἐκ Σικελίας μετὰ σίτου καὶ τρία γενοατικὰ ἐκ Χίου λαβόντα φορτίον πρὸς ἐπισιτισμὸν τῆς πόλεως εἰσῆρχοντο εἰς τὸν λιμένα τοῦ Βυζαντίου. Ἐπιπεσόντες δὲ οἱ Τοῦρκοι ἐμάχοντο ἰσχυρῶς, ἀλλ' οὐδαμῶς ἔβλαψαν τὰ πλοῖα, μάλιστα δὲ πολλοὶ ἐξ ἐκείνων ἐφονεύθησαν· καὶ τὰ πλοῖα ἐν ὥρᾳ νυ-

κτὸς εἰςῆλθον εἰς τὸν λιμένα. Τῇ δὲ ἐπιούσῃ ἐν Διπλοκιονίῳ συνεκροτήθη μέγα συμβούλιον, ἐν ᾧ ὁ μέγας βεζίρης *Χαλὶλ* πασᾶς ἐκ τῆς ἀποτυχίας τῆς προτεραίας ὡμίλησεν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων καὶ προέτεινε νὰ συνομολογηθῇ εἰρήνη, ἀλλ' ἡ πρότασίς του ἀπερρίφθη. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐκ τῆς ξηρᾶς προσβολὴ ἀπεδείχθη ἀνεπαρκής, ἡ δ' ἄλυσις ἡ ἀποκλείουσα τὸν Κεράτιον καθίστα ἀδύνατον τὸν διὰ θαλάσσης εἰςπλουν, ὁ σουλτᾶνος προτείνει νὰ *ὑπερεωλκηθῇ* μέρος τοῦ στόλου εἰς τὸν ἐσωτερικὸν λιμένα. Καὶ ἐν μιᾷ νυκτὶ τῆς κϐ' Ἀπριλίου κατώρθωσε νὰ διαβιβάσῃ ἑβδομήκοντα πλοῖα, προετοιμάσας τὴν ἀπὸ Διπλοκιονίου καὶ Περαίας μέχρι τοῦ νῦν Κασὴμ πασᾶ ὁδὸν διὰ σανίδων ἠλειμμένων διὰ λίπους. Βεβαίως καὶ οἱ Γενοᾶται τοῦ Γαλατᾶ πολλαχῶς ἐβοήθουν τὸ ἔργον. Οἱ δὲ Βυζάντιοι τῇ ὑστεραίᾳ ἰδόντες εἰς τὸν Κεράτιον πλοῖα τῶν πολεμίων ἔμειναν κατάπληκτοι. *Συγκρούσεις* δὲ καὶ συμπλοκαὶ ἐξηκολούθουν ἄνευ ἀξίου λόγου ἀποτελέσματος κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, ἀλλ' ἤδη ἤρχισαν νὰ ἐλλείπωσιν αἱ ζωοτροφίαι τῆς πόλεως. Ὑποφωσκούσης δὲ τῆς ιη' Μαΐου μετ' ἐκπλήξεως ἡ φρουρὰ τῆς πόλεως παρετήρησε πρὸ τῆς *Χαρσίας πύλης* (Σουλουκουλὲ) τεραστίαν πολιορκητικὴν μηχανὴν (ἑλέπολιν), ἥτις ἱσταμένη ἐπί τινος ξυλίνης βάσεως ὑπερέκειτο τῶν ἐξωτερικῶν τειχῶν· κατέστρεψε δὲ μέρος τοῦ τείχους, κατέχωσε τάφρους καὶ κατηδάφισε πύργους. Ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς κατέβαλλον προσπαθείας ὅπως ἀπαλλαγῶσι τῆς ἑλεπόλεως καὶ ἐπανορθώσωσι τὰς γενομένας βλάβας· καὶ ἐπὶ τέλους ἐπυρπολήθη καὶ αὐτὴ ἡ ἑλέπολις καὶ τὰ πράγματα ἐπανῆλθον εἰς τὴν προτέραν θέσιν των.

6. Χρονιζούσης δὲ τῆς πολιορκίας ὁ σουλτᾶνος ἔπεμψε πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον παρακινῶν αὐτὸν νὰ πέλθῃ, ὅπου βούλεται· μόνην τὴν πόλιν εἰς αὐτὸν παραχωρῶν. Ἀλλ' ὁ γενναῖος αὐ-

τοκράτωρ συνεννοηθεὶς μετὰ τῶν προκρίτων ἀπεκρίθη «*Εἰ μὲν βούλει, καθὼς καὶ οἱ πατέρες σου ἔζησαν εἰρηνικῶς σὺν ἡμῖν, συζῆσαι καὶ σύ, τῷ Θεῷ χάρις... Τὸ δὲ τὴν πόλιν σοι δοῦναι οὔτε ἐμόν ἐστιν οὔτε ἄλλου τῶν κατοικούντων ἐν ταύτῃ· κοινῇ γὰρ γνώμῃ πάντες αὐτοπροαιρέτως ἀποθανοῦμεν καὶ οὐ φεισόμεθα τῆς ζωῆς ἡμῶν*». Ἕνεκα τῆς ἀποτυχίας ταύτης ὁ σουλτᾶνος μὴ ἐλπίζων εἰς ἑκουσίαν παράδοσιν τῆς πόλεως διέταξε νὰ κηρύξωσιν ὅτι κατὰ τὴν κθ' Μαΐου ἔμελλε νὰ γίνῃ ἡ *γενικὴ ἔφοδος*. Συγχρόνως δὲ ὑπέσχετο μεγάλας ἀμοιβὰς εἰς τοὺς στρατιώτας του.

7. Κατὰ τὴν κη' Μαΐου ἀμφότερα τὰ ἀντιμαχόμενα μέρη προητοιμάζοντο. Καὶ ὁ Κωνσταντῖνος τοὺς μὲν δημάρχους καὶ στρατηγοὺς καὶ ἑτέρους ἀρίστους ἄνδρας ἔταξε νὰ φυλάττωσι τὸ τεῖχος καὶ πρὸς τοὺς πολεμίους ἀντιμάχωνται, τοὺς δὲ μοναχοὺς καὶ τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς λοιποὺς κληρικοὺς διέταξε μὲ εὐχὰς καὶ δεήσεις νὰ ἐξιλεώσωσι τὸν Θεὸν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως. Πρὸς πάντας δὲ τὰ εἰκότα ἐδημηγόρησε. «*Στῆτε γενναίως, ἔλεγε, παρακαλῶ διὰ τοὺς οἰκτιρμοὺς τοῦ Θεοῦ, ἀδελφοὶ καὶ συστρατιῶται. Πολεμήσατε ἀνδρείως, καθὼς ἁρμόζει εἰς Χριστιανοὺς καὶ εἰς Ἕλληνας! Ἰδοὺ εἰς ὑμᾶς παραδίδωμι τὸν τεταπεινωμένον τοῦτον θρόνον καὶ τὴν περίδοξον ταύτην βασιλίδα τῶν πόλεων, τὴν πόλιν τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, ἥτις ἐστὶν ἡ ἐλπὶς καὶ ἡ χαρὰ πάντων τῶν Ἑλλήνων*». Τοσοῦτον δὲ συνεκίνησε τὰς ψυχὰς καὶ ἐξέκαυσε τὸ θάρρος καὶ τὴν τόλμην τῶν Ἑλλήνων, ὥστε ἅπαντες μετὰ τὴν δημηγορίαν ἀνέκραξαν. «*Ἀποθάνωμεν ὑπὲρ τῆς τοῦ Χριστοῦ Πίστεως καὶ τῆς Πατρίδος ἡμῶν*».

8. Ὁ αὐτοκράτωρ τὸν θάνατον ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν ἐκοινώνησε τῶν ἀχράντων μυστηρίων καὶ ἀπεχαιρέτισε τοὺς συγγενεῖς του. Ἐλθὼν δὲ εἰς τὰ τείχη τῇ ϐ' ὥρᾳ τῆς πρωΐας τῆς

κθ' Μαΐου παρώρμα τοὺς στρατιώτας εἰς γενναίαν ἄμυναν καὶ αὐτὸς ἠγωνίζετο ὡς *φιλόπατρις ἥρως*. Ἀλλὰ τότε ἐπληγώθη καὶ κατέλιπε τὴν θέσιν του καὶ ὁ εὔτολμος Ἰουστινιανός, οἱ δὲ περὶ αὐτὸν Γενοᾶται βλέποντες τὸν ἀρχηγόν των ἀποχωροῦντα ἐδειλίασαν. Οὐχ ἧττον καρτερὸς ὑπῆρξεν ὁ ἀγὼν ἑκατέρωθεν. Ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι, προβάντες εἰς γενικὴν κατὰ τῆς πόλεως ἔφοδον καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, κατώρθωσαν νὰ νοίξωσι ρῆγμα εἰς τὸ ἔξω τεῖχος καὶ εἰσελθόντες δι' αὐτοῦ εἰς τὸν περίβολον εὗρον ἀνοικτὴν παραπυλίδα τινὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ τείχους, ἥτις ἐκτάκτως ἠνοίχθη ἀπὸ τῆς προτεραίας πρὸς διευκόλυνσιν τῶν κινήσεων τῶν ἀμυνομένων. Διὰ τῆς παραπυλίδος ταύτης πολλοὶ τῶν πολεμίων εἰσήρχοντο καὶ κατελάμβανον τοὺς αὐτόθι πύργους καὶ τὰς ἐπάλξεις. Ὁ Κωνσταντῖνος θέλων ναντιπαραταχθῇ ἔδραμε ξιφήρης ἐκεῖ· ἀλλὰ βλέπων ὅτι οἱ Τοῦρκοι κατὰ στίφη εἰσήρχοντο καὶ κατέκλυσαν ἤδη τὰ τείχη, ἀπελπίσας περὶ τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως ἀνέκραξεν· «*οὐκ ἔστι τις τῶν Χριστιανῶν τοῦ λαβεῖν τὴν κεφαλήν μου ἀπ' ἐμοῦ;*». Τότε εἷς τῶν Τούρκων ἀγνοῶν ὅτι οὗτος εἶναι ὁ αὐτοκράτωρ ἐθανάτωσεν αὐτόν.

9. Τῇ κθ' Μαΐου, ἡμέρᾳ Τρίτῃ, τοῦ ἔτους 1453 μετὰ πολιορκίαν πεντήκοντα καὶ τριῶν ἡμερῶν *ἁλῶ* ἡ βασιλὶς τῶν πόλεων· καὶ θριαμβικῶς εἰσήρχετο ὁ πορθητὴς Μωάμεθ εἰς τὴν κατακτηθεῖσαν πόλιν. Καὶ οἶκτος εἰς αὐτὸν καὶ μεταμέλεια ἐπῆλθε διὰ τὴν γενομένην ὑπὸ τοῦ νικηφόρου στρατοῦ λεηλασίαν καὶ διαρπαγήν, καὶ στενάξας εἶπεν· «*οἵαν πόλιν εἰς διαρπαγὴν καὶ ἐρήμωσιν ἐκδεδώκαμεν*». Εὑρὼν δὲ Τοῦρκόν τινα κατασυντρίβοντα μάρμαρον τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας, κτυπήσας αὐτὸν διὰ τοῦ ξίφους λέγει καὶ τοῦτο· «*ἀρκεῖ ὑμῖν ὁ θησαυρὸς καὶ ἡ αἰχμαλωσία, αἱ δὲ οἰκοδομαὶ τῆς πόλεως ἐμοῦ τυγχάνουσιν*». Ὁ δὲ πολὺς πληθυσμὸς τῶν Ἑλλήνων ἐν

τῇ ἀπογνώσει του εἶχε καταφύγει εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὅπου ἔφθασε καὶ ὁ πορθητής. Οὗτος τὸν παμμέγιστον ἐκεῖνον ναὸν μετέβαλεν εἰς *μωαμεθανικὸν εὐκτήριον οἶκον* (τζαμίον)· μετὰ δὲ τοῦτο διέταξε τὴν ἀναζήτησιν τοῦ νεκροῦ τοῦ Κωνσταντίνου, ὅστις καὶ ἀνευρεθεὶς μετ' ἄλλων ἐν τῇ πύλῃ τοῦ Ρωμανοῦ ἀνεγνωρίσθη ἐκ τῶν ἀετοφόρων καὶ χρυσοκεντήτων πορφυρῶν πεδίλων του. Καὶ ἡ μὲν κεφαλὴ ἀποκοπεῖσα, καθὰ λέγεται, ἐστάλη εἰς τὰς μεγάλας μωαμεθανικὰς πόλεις ὡς τρόπαιον, τὸ δὲ ἀκέφαλον σῶμα παραδοθὲν εἰς τοὺς ἐκεῖ παρευρεθέντας Χριστιανοὺς ἐτάφη μετὰ βασιλικῶν τιμῶν ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ὁπόθεν, κατὰ παράδοσιν, μετὰ τετραετίαν ἐγένετο ἡ ἀνακομιδὴ καὶ κατάθεσις τῶν λειψάνων εἰς τὴν κρύπτην τοῦ ἀριστεροῦ κλίτους τοῦ νῦν *Γκιοὺλ τζαμί*. Διέταξε δὲ ὁ Μωάμεθ προσέτι νὰ ἐξέλθωσι πάντες οἱ κεκρυμμένοι καὶ νὰ μένωσιν *ἀνενόχλητοι*, καθὼς καὶ πάντες, ὅσοι ἀπὸ τῆς πόλεως ἔφυγον διὰ τὸν φόβον τοῦ πολέμου, νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τοὺς οἴκους των καὶ νὰ διάγῃ ἕκαστος *κατὰ τὴν τάξιν καὶ τὴν θρησκείαν του*, ὡς καὶ πρότερον.

10. Κατὰ δὲ τὴν ἐπιστροφήν του εἰς τὸ στρατόπεδον ὁ Μωάμεθ διῆλθε πλησίον τῶν ἀνακτόρων· καὶ εἰς τὴν θέαν τῶν ἐρήμων αὐτοῦ στεγῶν ἐπῆλθον εἰς τὴν μνήμην του οἱ ἑξῆς στίχοι Πέρσου ποιητοῦ·

Ἡ ἀράχνη ἐπιτελεῖ τὴν τοῦ θυρωροῦ ὑπηρεσίαν εἰς τὰς στοὰς τῶν αὐτοκρατόρων,
ἡ δὲ γλαὺξ ἀνακράζει τὸ πολεμιστήριον ᾆσμα εἰς τὰ παλάτια τοῦ Ἀφρασιάβ.

Καὶ οὕτω διὰ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως *κατελύθη* ἡ Ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία τοῦ Βυζαντίου καὶ ἐπαγιώθη ἡ *Ὀθωμανικὴ κυριαρχία*.

ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΟΨΙΣ

1. Διὰ τῆς συστάσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (330 μ. Χ.) ἄρχεται ἡ *Μεσαιωνικὴ ἱστορία*. Τότε τὸ Δυτικὸν Ρωμαϊκὸν κράτος ἐν παρακμῇ καὶ διαλύσει ὂν καταλύεται τῷ 476. Ἐπελθόντων δὲ Γερμανικῶν καὶ Ἀσιανῶν ἐθνῶν, σχηματίζονται ἐν τῇ Δύσει *νέα βασίλεια*, ἅτινα συνήνωσεν ὑφ' ἓν σκῆπτρον ὁ εἰς μεγίστην ἔκτασιν καὶ ἰσχὺν προαγαγὼν τὸ Φραγκικὸν κράτος *Κάρολος ὁ Μέγας* (768—814).

2. Νέοι δὲ ἀνεφάνησαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ κατακτηταί, οἱ *Ἄραβες*, γενόμενοι ὀπαδοὶ τοῦ ἀναμορφωτοῦ αὐτῶν *Μωάμεθ* (571—632). Οἱ Ἄραβες κατέσχον τὴν Συρίαν, τὴν Περσίαν, πόλεις τινὰς τῆς Μ. Ἀσίας καὶ μέγα μέρος τῆς βορείου Ἀφρικῆς· καὶ περαιωθέντες εἰς τὴν Ἱσπανίαν ἵδρυσαν ἐν αὐτῇ *περιφανῆ μοναρχίαν*. Ἦσαν δὲ κατὰ τὸν Μεσαίωνα *μᾶλλον πεπολιτισμένοι* τῶν Εὐρωπαίων. Ἀλλὰ τέλος παρακμάσαν τὸ Ἀραβικὸν κράτος κατεστράφη ὑπὸ τῶν *Τούρκων*, τῶν ὁποίων ἀξιολογωτάτη δυναστεία εἶναι ἡ τῶν *Σελζουκιδῶν*. Ἐν δὲ τῇ Δύσει τὸ εὐρὺ κράτος τοῦ Καρόλου διῃρέθη τῷ 843 εἰς *τρία βασίλεια*, τὴν Ἰταλίαν, τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν Γαλλίαν. Ἀπὸ δὲ τοῦ θ΄ αἰῶνος ἀνεπτύχθη ἐν Εὐρώπῃ ὁ

ἱπποτισμός, καθ' ὃν τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα κατέπεσεν, οἱ τιμαριοῦχοι κατέστησαν ἀληθεῖς ἡγεμόνες καὶ τὰ ἤθη ἔλαβον τὴν ἐπὶ τὰ βελτίω τροπήν, πρὸς δὲ καὶ οἱ πάπαι ἀπέκτησαν μεγίστην πολιτικὴν ἰσχύν. Ὅθεν κατὰ προτροπὴν τῶν παπῶν οἱ λαοὶ καὶ οἱ ἡγεμόνες τῆς Δύσεως ἀνέλαβον τὰς *Σταυροφορίας*. Ἀλλὰ τὸ μέγα τοῦτο κίνημα (1096—1270) *ἀδόξως ἀπέτυχε*· καὶ οἱ Σταυροφόροι ἔβλαπτον μᾶλλον τὰς βυζαντιακὰς χώρας ἢ τοὺς Μωαμεθανούς, ἀλλ' ἐλθόντες εἰς σχέσεις μετὰ λαῶν μᾶλλον προηγμένων καὶ ἰδίως τῶν Ἑλλήνων μεγάλως ὠφελήθησαν. Ἡ ἐμπορία καὶ ἡ πολιτικὴ προητοίμασαν τὴν πνευματικὴν προσέγγισιν καὶ τὴν ἐξοικείωσιν τῶν Εὐρωπαίων πρὸς τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας. Ἐν τούτῳ ὁ ἱπποτισμὸς *παρήκμαζε* καὶ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα ἐνισχύετο. Ἡ Γερμανία ἦτο ἀσθενὴς καὶ ἡ Ἰταλία διῃρημένη εἰς πολλὰς αὐτονόμους πολιτείας· ἀλλ' ἡ *Ἱσπανία*, ἡ *Γαλλία* καὶ ἡ *Ἀγγλία* κατέστησαν *ἰσχυρὰ βασίλεια*.

3. Ἡ δὲ *Κωνσταντινούπολις* συστᾶσα ὡς πρωτεύουσα τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους συνεκέντρωσεν ἐν ἑαυτῇ πάντα τὰ στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ προϊόντος τοῦ χρόνου ἐγένετο πρωτεύουσα κράτους ἰδίου, τῆς *Ἑλληνικῆς ἐν τῷ Βυζαντίῳ αὐτοκρατορίας*. Τοῦ κράτους τούτου πολίτευμα ἦτο ἡ *μοναρχία*, *θρησκεία* δὲ ἐπικρατοῦσα ὁ *Χριστιανισμός*, οὗτινος ἑλληνιστὶ ἐκυρώθησαν τὰ δόγματα καὶ ἐπαγιώθη τὸ πολίτευμα, *γλῶσσα* δὲ συνήθης καὶ τῷ πλήθει κατάλληλος ἦτο ἡ *ἑλληνικὴ* καὶ *ἅπας ὁ ἠθικὸς καὶ διανοητικὸς*

βίος καὶ ὁ ἐθνικὸς καὶ πολιτικὸς χαρακτὴρ ἦτο ἑλληνικός. Τοσαύτη δὲ ἦτο ἡ ἠθικὴ δύναμις τοῦ *χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ* ὥστε οὗτος ἐθεωρεῖτο ἡ κυρία ἕνωσις τῶν ὑπηκόων τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἡ βάσις τῆς εὐημερίας καὶ συντηρήσεως τοῦ κράτους. Καὶ διὰ τούτου ἡ Βυζαντιακὴ αὐτοκρατορία ὄχι μόνον τὸν ρωμαϊκὸν χαρακτῆρα ἀπέβαλεν, ἀλλὰ καὶ κατώρθωσεν εὐμοιροῦσα φιλοτίμων καὶ ἡρωικῶν ἀνδρῶν ὡς ἔνοπλος θεματοφύλαξ *ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας νὰ διασῴσῃ* τὰς τιμαλφεῖς παραδόσεις *τοῦ ἀληθοῦς πολιτισμοῦ.* Διὰ τοῦτο καὶ δικαίως ἀνωμολογήθη ὅτι «*μέγα χάσμα ἐν τῷ πολιτισμῷ τῆς ἀνθρωπότητος θὰ διηνοίγετο, ἂν μὴ ὑπῆρχε τὸ Βυζάντιον*».

4. Ἰδίως ἀπὸ τοῦ θ΄ αἰῶνος μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ ιγ΄ (867 — 1204) τὸ Βυζαντιακὸν κράτος ἦτο *λαμπρότατον* καὶ *ἰσχυρότατον*· καὶ ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ Δανουβίου, τῆς Ταυρικῆς Χερσονήσου καὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου μέχρι τῆς Λιβύης καὶ ἀπὸ τοῦ Εὐφράτου καὶ τοῦ Τίγρητος μέχρι τοῦ Ἰονίου καὶ τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους. Εἰς τὸ κράτος τοῦτο πᾶν εἶδος *παιδείας* ἐδιδάσκετο καὶ αἱ *ἐπιστῆμαι* καὶ αἱ *τέχναι* εἰς μεγίστην ἤρθησαν ἀκμήν. Τότε ἡ ἔρευνα τῆς ἀρχαιότητος ἐπεκράτει καὶ εἰς τὴν αὐλὴν καὶ τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὰς σχολάς, ἀνιχνεύσεις δὲ περὶ τὴν γλῶσσαν, λεξικογραφήματα, ἐπικρίσεις καὶ περιλήψεις συγγραφέων, ἱστορικοὶ συναγωνισμοί, ἑρμηνεῖαι τῶν νόμων καὶ πραγματεῖαι περὶ δικαίου, περὶ ἰατρικῆς καὶ περὶ γεωργίας ἦσαν κύριον μέλημα πολ-

λῶν διασήμων ἀνδρῶν. Ἐν ἀκμῇ δὲ διετηρεῖτο ἡ *βιομηχανία* καὶ ἐξαίρετος ἦτο ἡ *ἐμπορία*· καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο τὸ ἐμπορικὸν κέντρον σύμπαντος τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου. Καὶ οὕτως οἱ Ἕλληνες τοῦ Βυζαντίου διὰ τῆς διαδόσεως καὶ διδασκαλίας τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ διὰ τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἄλλων στοιχείων τοῦ πολιτισμοῦ ἐξημέρωσαν τοὺς ἀξέστους αὐτῶν γείτονας καὶ ἔγιναν τῆς Εὐρώπης *ὑπερασπισταὶ* καὶ *διδάσκαλοι.*

5. Ἀλλ᾽ οἱ Λατῖνοι τῷ 1204 ἐκ μικρῶν ἀφορμῶν κατέλαβον τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ συνέστησαν ἐν αὐτῇ Λατινικὸν βασίλειον (1204 — 1261). Καὶ ἠλευθέρωσε μὲν τὸ Βυζάντιον ἀπὸ τῶν Λατίνων *Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος,* ἀλλὰ τὸ κράτος πάντοθεν πολεμούμενον ἦτο ἐν ἠθικῇ καὶ ὑλικῇ παρακμῇ. Μετὰ δὲ τὴν διαίρεσιν τοῦ Σελζουκικοῦ κράτους προελθόντες οἱ *Ὀθωμανοὶ Τοῦρκοι* προήλαυνον νικηφόροι εἰς τὰς βυζαντιακὰς χώρας, ὁ δὲ Ὀθωμανὸς σουλτᾶνος Μωάμεθ ὁ Β΄ διὰ τῆς *ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως* (1453) καταλύει τὴν Ἑλληνικὴν ἐν Βυζαντίῳ αὐτοκρατορίαν καὶ παγιοῖ ἐν Εὐρώπῃ τὴν *Ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν.* Ἀλλὰ καὶ τότε συνεπληρώθη ἡ γενικὴ τῆς ἀνθρωπότητος μόρφωσις καὶ προπαρεσκευάσθη ὁ *νεώτερος εὐρωπαϊκὸς πολιτισμός.*

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΑΤΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

ΤΗΣ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

μ. Χ.

330 Ἐγκαίνια τῆς Κωνσταντινουπόλεως
337 Θάνατος τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου
350 Κωνστάντιος μονοκράτωρ
354 Γέννησις Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου
354—430 Ἱερὸς Αὐγουστῖνος
361—363 Ἰουλιανός
363—364 Ἰοβιανὸς
364 Οὐαλεντινιανὸς ὁ Α′ καὶ Οὐάλης
378 Ἡ περὶ τὴν Ἀδριανούπολιν μάχη τῶν Γότθων. Ἥττα καὶ θάνατος τοῦ Οὐάλεντος
378 Γρατιανὸς καὶ Οὐαλεντινιανὸς ὁ Β′
379 Θάνατος τοῦ Μεγάλου Βασιλείου
379—395 Θεοδόσιος Α′ ὁ Μέγας
380 Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς ἀρχιεπίσκοπος
381 Ἡ Β′ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος
390 Θάνατος Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ
395 Διαίρεσις τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους εἰς Ἀνατολικὸν καὶ Δυτικὸν
395—408 Ἀρκάδιος αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου

395—423 Ὁνώριος ἐν τῇ Δύσει
396 Ἀλαρίχου ἐπιδρομὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα
398 Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἀρχιεπίσκοπος
407 Θάνατος Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου
408—450 Θεοδόσιος Β′ ὁ Μικρός
419 Ἵδρυσις τοῦ Οὐισιγοτθικοῦ κράτους
423—454 Οὐαλεντινιανὸς ὁ Γ′ ἐν τῇ Δύσει
425 Ἡ ἐν Κ)πόλει ἵδρυσις τοῦ πανδιδακτηρίου
431 Ἵδρυσις τοῦ Βανδαλικοῦ κράτους
450—454 Βασιλεία τῆς Πουλχερίας ἐν τῷ Βυζαντίῳ
451 Ἡ πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Οὔννων Ἀττίλαν μάχη ἐν τοῖς Καταλαυνικοῖς πεδίοις
453 Θάνατος τοῦ Ἀττίλα
454—457 Μαρκιανὸς αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου
455 Ληλασία τῆς Ρώμης ὑπὸ τῶν Βανδάλων
457—474 Λέων Α′ ὁ Θρᾷξ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου
474—491 Ζήνων ὁ Ἴσαυρος αὐτοκράτωρ
475 Ρωμύλος Αὐγουστύλος βασιλεὺς τῆς Ρώμης
476 Κατάλυσις τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους
476—493 Ὀδοάκερος βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας
481—511 Κλωδόβικος ἱδρυτὴς τοῦ Φραγκικοῦ κράτους
483 Γέννησις τοῦ Ἰουστινιανοῦ
486 Νίκη τοῦ Χλωδοβίκου κατὰ τοῦ Συαγρίου
488 Οἱ Ὀστρόγοτθοι ἐν Ἰταλίᾳ. Θεοδώριχος
491—518 Ἀναστάσιος ὁ Α′ ὁ Δίκορος
493 Ἵδρυσις τοῦ Ὀστρογοτθικοῦ κράτους
511 Διανομὴ τοῦ Φραγκικοῦ κράτους
518—527 Ἰουστῖνος ὁ Α′ ὁ Θρᾷξ

526 Θάνατος τοῦ Θεοδωρίχου
527—565 Ἰουστινιανὸς ὁ Α΄
532 Στάσις τοῦ Νίκα
532—537 Κτίσις τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας
534 Κατάλυσις τοῦ κράτους τῶν Βανδάλων
535—555 Κατάλυσις τοῦ κράτους τῶν Ὀστρογόθων
558 Ὁ Φράγκος Κλοτάριος ὁ Α΄ μονοκράτωρ
565—578 Ἰουστῖνος ὁ Β΄ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου
568 Ἵδρυσις τοῦ κράτους τῶν Λογγοβάρδων
571 Γέννησις τοῦ Μωάμεθ
575 Γέννησις τοῦ Ἡρακλείου
578—582 Τιβέριος ὁ Θρᾷξ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου
581 Νίκη τοῦ Τιβερίου κατὰ τῶν Περσῶν
582—602 Μαυρίκιος αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου
589 Ἐπιδρομὴ Ἀβάρων εἰς τὴν Πελοπόννησον
590 Γρηγόριος ὁ Α΄ πάπας Ρώμης
602—610 Φωκᾶς αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου
610—641 Βασιλεία τοῦ Ἡρακλείου
613 Φράγκος Κλοτάριος ὁ Β΄ μονοκράτωρ
616 Οἱ Πέρσαι ἐν Χαλκηδόνι
622—628 Στρατεία Ἡρακλείου κατὰ τῶν Περσῶν
622 Φυγὴ τοῦ Μωάμεθ ἐκ τῆς Μέκκας εἰς τὴν Μέδιναν (Ἐγίρα)
626 Πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Ἀβάρων καὶ Περσῶν. Νίκη τῶν Ἑλλήνων
628 Τελεία νίκη τοῦ Ἡρακλείου
628—638 Δαγόβερτος βασιλεὺς τῶν Φράγκων
632 Θάνατος τοῦ Μωάμεθ

632—634 Ὁ καλίφης Ἀβουβεκίρ
634—644 Ὁ καλίφης Ὠμάρ
636 Πολιορκία καὶ παράδοσις τῆς Ἱερουσαλήμ
641 Πολιορκία καὶ ἅλωσις τῆς Ἀλεξανδρείας
641 Κωνσταντῖνος ὁ Γ΄ καὶ ὁ Ἡρακλεωνᾶς
641—668 Κώνστας ὁ Β΄
642 Κατάλυσις τοῦ Περσικοῦ κράτους
644—656 Ὁ καλίφης Ὀσμάν
656—661 Ὁ καλίφης Ἀλῆς
661—750 Δυναστεία τῶν Ὀμμιαδῶν
668—685 Κωνσταντῖνος Δ΄ ὁ Πωγωνᾶτος
672—676 Ἔνδοξος ἄμυνα τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τῶν Ἀράβων
685—695 Ἰουστινιανὸς ὁ Β΄ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου
695—698 Λεόντιος αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου
698—705 Τιβέριος αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου
705—711 Ἰουστινιανὸς ὁ Β΄ τὸ δεύτερον
711 Κατάλυσις τοῦ κράτους τῶν Οὐισιγότθων
711—714 Φιλιππικὸς ὁ Βαρδάνης
714—716 Ἀναστάσιος ὁ Β΄
715—751 Κάρολος ὁ Μάρτελλος
716—717 Θεοδόσιος ὁ Γ΄
717—741 Λέων ὁ Γ΄ ὁ Ἴσαυρος
717—718 Ἔνδοξος ἄμυνα τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τῶν Ἀράβων
726 Διάταγμα Λέοντος τοῦ Γ΄ κατὰ τῶν εἰκόνων
732 Ἧττα τῶν Ἀράβων ὑπὸ Καρόλου τοῦ Μαρτέλλου μεταξὺ Πικταυίου καὶ Τορώνου

741—775 Κωνσταντῖνος ὁ Ε΄
750—754 Ἀλῆ Ἀββὰς ἀρχηγέτης τῆς δυναστείας τῶν Ἀββασιδῶν
751—768 Πιπῖνος ὁ Βραχὺς βασιλεὺς τῶν Φράγκων
754 Σύνοδος ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τῶν εἰκόνων
762 Τὸ Βαγδάτιον πρωτεύουσα τῶν Ἀββασιδῶν
763 Νίκη Κωνσταντίνου τοῦ Ε΄ περὶ τὴν Ἀγχίαλον κατὰ τῶν Βουλγάρων
768—814 Κάρολος ὁ Μέγας
775—780 Λέων ὁ Δ΄ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου
780—797 Κωνσταντῖνος ὁ Ϛ΄ καὶ ἡ Εἰρήνη
786—809 Ὁ Ἀββασίδης Ἀρουν Ρασήδ
787 Ἡ ἐν Νικαίᾳ Ζ΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος
797—802 Μοναρχία τῆς Εἰρήνης
800 Στέψις Καρόλου ἐν Ρώμῃ ὡς αὐτοκράτορος τῶν Ρωμαίων
802—811 Νικηφόρος ὁ Α΄ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου
811 Δίμηνος βασιλεία τοῦ Σταυρακίου
811—813 Μιχαὴλ Α΄ ὁ Ραγγαβὲς
812 Γέννησις Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος
813—820 Λέων ὁ Ε΄ ὁ Ἀρμένιος
813—833 Ὁ καλίφης Μαμούν
814—840 Λουδόβικος ὁ Α΄
820—829 Μιχαὴλ ὁ Β΄ ὁ Τραυλός
823 Κατάληψις τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Ἀράβων
826 Ἐγβερτος ἱδρυτὴς τῆς Ἀγγλικῆς μοναρχίας

829 842 Θεόφιλος αὐτοκράτωρ
833—842 Ὁ καλίφης Μοτασσέμ
842—867 Μιχαὴλ ὁ Γ΄ ἐν συμβασιλείᾳ τῆς Θεοδώρας (842—856) καὶ εἶτα τοῦ Βάρδα (856—866) καὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος (866—867)
842 Διὰ Συνόδου ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων
843 Ἡ ἐν Βεροδούνῳ σύμβασις καὶ ἡ ὁριστικὴ διανομὴ τοῦ Φραγκικοῦ κράτους
857—867 Ὁ Φώτιος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως
860 Λεηλασία τῶν παραλίων τοῦ Βοσπόρου ὑπὸ τῶν Ρώσων
867—886 Βασίλειος Α΄ ὁ Μακεδών
867 Μεγάλη Σύνοδος ἐν Κ)πόλει. Τὸ Σχίσμα
871 Ἧττα τῶν Παυλιανιτῶν
871—901 Ἀλφρέδος ὁ Μέγας τῆς Ἀγγλίας
878—886 Δευτέρα πατριαρχία τοῦ Φωτίου
881 Νικήτας ὁ Ὠρύφας κατὰ τῶν Ἀράβων
885 Ὁ Φωκᾶς Νικηφόρος κατὰ τῶν Ἀράβων
886—912 Λέων ὁ Ϛ΄ ὁ Σοφός
897 Θάνατος τοῦ Φωτίου
900—911 Λουδόβικος ὁ Παῖς βασιλεὺς τῆς Γερμανίας
904 Πολιορκία καὶ λεηλασία τῆς Θεσσαλονίκης
911 Νίκη τῶν Ἀράβων περὶ τὴν Σάμον
911 Ἐγκατάστασις Νορμανδῶν ἐν Γαλλίᾳ
911—919 Κονράδος ὁ Α΄ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας
912—959 Κωνσταντῖνος Ζ΄ ὁ Πορφυρογέννητος
918—945 Συμβασιλεία Ρωμανοῦ Α΄ τοῦ Λεκαπηνοῦ

919—936 Ἔνρικος Α' ὁ Ὀρνιθοθήρας
933 Νίκη τῶν Γερμανῶν κατὰ τῶν Οὔγγρων
936—973 Ὄθων ὁ Α' ὁ Μέγας
955 Ἧττα τῶν Οὔγγρων παρὰ τὴν Αὐγοῦσταν
959—963 Ρωμανὸς ὁ Β' αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου
961 Ἀνάκτησις τῆς Κρήτης ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ
962 Στέψις ἐν Ρώμῃ τοῦ Ὄθωνος αὐτοκράτορος τῆς Γερμανικῆς καὶ Ρωμαϊκῆς μοναρχίας
963—969 Νικηφόρος ὁ Φωκᾶς αὐτοκράτωρ
964 Νῖκαι Νικηφόρου Φωκᾶ κατὰ τῶν Ἀράβων
969—976 Ἰωάννης Α' ὁ Τσιμισκῆς αὐτοκράτωρ
971 Νῖκαι Ἰωάννου τοῦ Α' κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Ρώσων
973—983 Ὄθων ὁ Β'
976—1025 Βασίλειος ὁ Β'
982 Νίκη τῶν Ἑλλήνων κατὰ Ὄθωνος τοῦ Β' περὶ τὸν Τάραντα
983—1002 Ὄθων ὁ Γ' ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τῆς Ἑλληνίδος μητρός του Θεοφανοῦς
987—1328 Δυναστεία τῶν Καπετιδῶν ἐν Γαλλίᾳ
996 Νίκη τοῦ στρατηγοῦ Νικηφόρου τοῦ Οὐρανοῦ κατὰ τῶν Βουλγάρων περὶ τὸν Σπερχειὸν
999 - 1018 Συνεχεῖς πόλεμοι Βασιλείου τοῦ Β' κατὰ τῶν Βουλγάρων
1002—1024 Ἔνρικος ὁ Β'

1014 Ἧττα τῶν Βουλγάρων καὶ θάνατος τοῦ Σαμουὴλ
1014—1035 Κανοῦτος ὁ Μέγας ὁ συνενώσας τὰ βασίλεια Ἀγγλίας, Δανίας καὶ Νορβηγίας
1018 Ἡ Βουλγαρία βυζαντιακὴ ἐπαρχία
1020—1106 Μιχαὴλ ὁ Ψελλὸς
1024—1039 Κονράδος Β' ἀρχηγέτης τοῦ φραγκονικοῦ οἴκου
1025—1028 Κωνσταντῖνος ὁ Η'
1028—1034 Ρωμανὸς ὁ Γ' ὁ Ἀργυρὸς
1034—1041 Μιχαὴλ Δ' ὁ Παφλαγὼν
1039—1056 Ἔνρικος Γ' ἰσχυρότατος Γερμανὸς αὐτοκράτωρ
1041—1042 Μιχαὴλ Ε' ὁ Καλαφάτης
1041—1066 Ἐδουάρδος Α' ὁ Ὁμολογητὴς βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας
1042—1054 Κωνσταντῖνος Θ' καὶ Ζωὴ
1054 Συμπλήρωσις τοῦ σχίσματος Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας
1054—1056 Θεοδώρα τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας
1056—1057 Μιχαὴλ Ϛ' ὁ Στρατιωτικὸς
1056—1106 Ἔνρικος ὁ Δ' καὶ ἀγὼν κατὰ τοῦ πάπα
1057 Γέννησις Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ
1057—1059 Ἰσαάκιος Α' ὁ Κομνηνὸς
1059—1067 Κωνσταντῖνος Γ' ὁ Δούκας
1063—1072 Ὁ Σελζουκίδης σουλτᾶνος Ἀλπ-Ἀρσλὰν
1066 Κατάκτησις τῆς Ἀγγλίας ὑπὸ τοῦ Νορμανδοῦ δουκὸς Γουλιέλμου

1067—1071 Ρωμανὸς Δ' ὁ Διογένης
1071 Αἰχμαλωσία Ρωμανοῦ τοῦ Δ' ὑπὸ τοῦ Ἀλπ-Ἀρσλὰν
1071—1078 Μιχαὴλ Ζ' ὁ Παραπινάκιος
1073 Ἐκλογὴ τοῦ πάπα Γρηγορίου Ζ' (Ἱλδεβράνδου)
1078—1081 Νικηφόρος Γ' ὁ Βοτανειάτης
1081—1118 Ἀλέξιος Α' ὁ Κομνηνὸς
1081 Θάνατος τοῦ πάπα Γρηγορίου τοῦ Ζ'
1095 Κηρύγματα Πέτρου τοῦ ἐρημίτου καὶ τοῦ πάπα Οὐρβανοῦ Β' πρὸς Σταυροφορίαν
1096—1099 Πρώτη Σταυροφορία
1097—1109 Πόλεμοι Ἀλεξίου τοῦ Α' ἰδίως πρὸς τοὺς στρατηγοὺς τῶν Νορμανδῶν
1099 Ἅλωσις τῆς Ἱερουσαλὴμ ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων
1106—1125 Ἕνρικος ὁ Ε'
1118—1143 Ἰωάννης Β' ὁ Καλοϊωάννης
1122 Ἡ ἐν Βορματίᾳ συνθήκη
1125—1138 Λοθάριος ὁ Β'
1138—1152 Κονράδος ὁ Γ'
1143—1180 Μανουὴλ ὁ Α' ὁ Κομνηνὸς
1147—1149 Δευτέρα Σταυροφορία
1152—1190 Φριδέρικος Α' ὁ Βαρβαρόσσας
1153 Νίκη Μανουὴλ τοῦ Α' κατὰ τῶν Σέρβων καὶ τῶν Οὔγγρων

1154—1189 Ἕνρικος ὁ Β' ἀρχηγέτης τοῦ Πλανταγενετικοῦ οἴκου ἐν Ἀγγλίᾳ
1156 Νίκη Μανουὴλ τοῦ Α' κατὰ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀντιοχείας Ρενάλδου
1158 Ἐπιτυχία Μανουὴλ τοῦ Α' κατὰ τῶν Σελζουκιδῶν
1163—1227 Τεμουτσὶν Δεγγὶς χάν, ἱδρυτὴς τοῦ Μογγολικοῦ κράτους
1172 Νίκη Μανουὴλ τοῦ Α' κατὰ τῶν Οὔγγρων
1172—1200 Ἀλαεδδὶν-Τακὰς θεμελιωτὴς τοῦ μεγάλου Χοβαρεσμιακοῦ κράτους
1180—1183 Ἀλέξιος Β' ὁ Κομνηνὸς
1180—1223 Φίλιππος Αὔγουστος Β' βασιλεὺς τῆς Γαλλίας
1183—1185 Ἀνδρόνικος Α' ὁ Κομνηνὸς
1185 Πολιορκία καὶ ἅλωσις τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Λατίνων
1185—1195 Ἰσαάκιος Β' ὁ Ἄγγελος
1187—1192 Τρίτη Σταυροφορία
1189—1199 Ριχάρδος ὁ Λεοντόθυμος βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας
1195—1203 Ἀλέξιος Γ' ὁ Ἄγγελος
1199—1214 Ἰωάννης ὁ Ἀκτήμων βασιλεὺς Ἀγγλίας
1200 Σύστασις τοῦ πανεπιστημίου Παρισίων
1202—1204 Τετάρτη Σταυροφορία
1203—1204 Ἀλέξιος Δ' καὶ Ἀλέξιος Ε'
1204 Πολιορκία καὶ ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων

1204—1261 Λατινικὸν βασίλειον ἐν Κων)πόλει
1204—1206 Βαλδουῖνος Α΄ Λατῖνος αὐτοκράτωρ
1204—1216 Μιχαὴλ Α΄ ὁ Ἄγγελος δεσπότης τῆς Ἠπείρου
1204—1222 Θεόδωρος Α΄ ὁ Λάσκαρις Ἕλλην αὐτοκράτωρ ἐν Νικαίᾳ
1206—1216 Ἔνρικος αὐτοκράτωρ ἐν Κωνστ)πόλει
1214—1272 Ἔνρικος Γ΄ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας
1216—1220 Πέτρος Κουρτεναίης αὐτοκράτωρ ἐν Κωνσταντινουπόλει
1217—1221 Πέμπτη Σταυροφορία
1221—1228 Ροβέρτος Κουρτεναίης αὐτοκράτωρ ἐν Κωνσταντινουπόλει
1222—1253 Ἰωάννης Γ΄ ὁ Βατάτζης ἐν Νικαίᾳ
1226—1270 Λουδόβικος Θ΄ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας
1226—1274 Θωμᾶς Ἀκυνᾶτος σχολαστικὸς
1228—1229 Ἕκτη Σταυροφορία
1228—1261 Βαλδουῖνος ὁ Β΄ ἐν Κωνσταντινουπόλει
1228—1237 Ἰωάννης τῆς Βριέννης συμβασιλεὺς Βαλδουίνου τοῦ Β΄
1230 Κατάλυσις τοῦ Φραγκικοῦ κράτους τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τοῦ δεσπότου τῆς Ἠπείρου Θεοδώρου
1236 Πολιορκία τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Βατάτζη καὶ τῶν Βουλγάρων
1248—1254 Ἑβδόμη Σταυροφορία
1253—1259 Θεόδωρος Λάσκαρις ὁ Β΄ ἐν Νικαίᾳ

1259—1261 Ἰωάννης Δ΄ ὁ Λάσκαρις ἐν Νικαίᾳ ὑπὸ τὴν ἐπιτροπείαν Μιχαὴλ Παλαιολόγου
1261 Ἀνάκτησις τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Ἀλεξίου Στρατηγοπούλου
1261—1282 Μιχαὴλ Η΄ ὁ Παλαιολόγος
1265—1321 Δάντης Ἀλλιγιέρης
1270 Ὀγδόη Σταυροφορία
1272—1307 Ἐδουάρδος Α΄ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας
1274—1308 Δοὺνς Σκότος σχολαστικὸς
1282 Σικελικὸς ἑσπερινὸς
1282—1328 Ἀνδρόνικος ὁ Β΄ ὁ Παλαιολόγος
1285—1314 Φίλιππος Δ΄ ὁ Καλὸς ἐν Γαλλίᾳ
1289—1326 Ὀθωμὰν (Ὀσμὰν) ἀρχηγέτης τῆς δυναστείας τῶν Ὀθωμανῶν
1304—1374 Πετράρχας
1310 Κατάληψις τῆς Ρόδου ὑπὸ τῶν Ἰωαννιτῶν
1326 Κατάληψις τῆς Προύσης ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν
1326—1331 Ὀρχὰν διοργανωτὴς τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους
1327—1377 Ἐδουάρδος Γ΄ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας
1328—1341 Ἀνδρόνικος Γ΄ ὁ Παλαιολόγος
1330 Νίκη τῶν Ὀθωμανῶν ἐν Φιλοκρήνῃ καὶ κατάληψις Νικαίας καὶ Νικομηδείας
1331—1355 Στέφανος Δουτσὰν βασιλεὺς τῶν Σέρβων
1338—1453 Ἑκατονταετὴς πόλεμος Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας
1340 Ἧττα τῶν Γάλλων παρὰ τὴν Ὁλλανδίαν

1341—1391 Ἰωάννης Ε΄ ὁ Παλαιολόγος
1341—1356 Ἰωάννης Ϛ΄ ὁ Καντακουζηνὸς συμβασιλεὺς
1346 Ἡ ἐν Κρεσσύῳ ἧττα τῶν Γάλλων
1347—1364 Ἰωάννης ὁ Ἀγαθὸς βασιλεὺς Γαλλίας
1354 Κατάληψις τῆς Καλλιπόλεως ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν
1356 Νίκη τῶν Ἄγγλων παρὰ τὸ Πικταύιον
1361—1389 Σουλτᾶνος Μουρὰτ ὁ Α΄
1361 Ἅλωσις τῆς Ἀδριανουπόλεως ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν
1364—1380 Κάρολος Ε΄ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας
1370 Εἰρήνη Μουρὰτ τοῦ Α΄ καὶ Ἰωάννου τοῦ Ε΄ τοῦ Παλαιολόγου
1380—1422 Κάρολος Ϛ΄ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας
1388 Ἡ Βουλγαρία ὀθωμανικὴ ἐπαρχία
1389 Ἡ ἐν Κοσσυφοπεδίῳ μεγάλη νίκη τῶν Ὀθωμανῶν
1389—1403 Σουλτᾶνος Βαγιαζὴτ ὁ Α΄
1391—1424 Μανουὴλ Β΄ ὁ Παλαιολόγος
1396 Ἡ παρὰ τὴν Νικόπολιν τῆς Βουλγαρίας μεγάλη νίκη τῶν Ὀθωμανῶν
1398—1403 Ἰωάννης Ζ΄ ὁ Παλαιολόγος συμβασιλεὺς
1400 Πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τοῦ Βαγιαζὴτ
1402 Ἡ ἐν Ἀγκύρᾳ νίκη τοῦ Ταμερλάνου. Ἧττα καὶ αἰχμαλωσία τοῦ Βαγιαζὴτ
1403—1421 Σουλτᾶνος Μωάμεθ ὁ Α΄